

Генеза

**Тетяна ГІЛЬБЕРГ
Ольга СУХОВІЙ**

НОВА УКРАЇНЬКА
ШКОЛА

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

8

КЛАС

Тетяна Гільберг
Ольга Суховій

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

*Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України*

Київ
«Генеза»
2025

УДК 334.72+336](075.3)
Г46

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Відповідає модельній навчальній програмі
«Підприємництво та фінансова грамотність. 8–9 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(авт. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.)

Інтерактивний електронний додаток до підручника

<https://faino.school/>

Усі матеріали інтерактивного електронного додатка
розміщено на відкритому ресурсі

<https://cutt.ly/geLZXK1B>

Гільберг Т. Г.

Г46 Підприємництво і фінансова грамотність : [під-
руч. для 8-го кл. закл. заг. серед. освіти] / Тетяна
Гільберг, Ольга Суховій. — Київ : Генеза, 2025. —
176 с.

ISBN 978-617-8468-03-3.

УДК 334.72+336](075.3)

ISBN 978-617-8468-03-3

© Гільберг Т. Г., Суховій О. В., 2025
© «Генеза», оригінал-макет, 2025

ШАНОВНІ ВОСЬМИКЛАСНИКИ ТА ВОСЬМИКЛАСНИЦІ!

Раді вітати вас у світі фінансів і підприємництва! Обіцяємо, це буде захоплива подорож у доросле життя, де ви не будете хвилюватися про свою фінансову спроможність і незалежність.

Подорож світом, у якому ви:

- зможете реалізовувати свої креативні ідеї, що здатні генерувати дохід;
- зрозумієте психологію грошей, розбиратиметеся в економічних процесах;
- отримаєте досвід започаткування ефективних економічних відносин;
- будете критично мислити й прогнозувати ситуацію на майбутнє;
- вдало просуватиметеся кар'єрними сходами, будете ставити фінансові цілі та досягати їх.

У реаліях сьогодення підприємливість і фінансова грамотність – це одні з ключових компетентностей, що потрібні вам для особистої реалізації та розвитку, активного життя, працевлаштування, забезпечення стабільності в майбутньому, тому вже зараз ваше завдання – ефективно їх набуття.

Якщо ви постараетесь, то цей підручник допоможе вам сміливо, рішуче та відповідально увійти в справжнє повнолітнє життя.

Ознайомтеся з порадами, як працювати з підручником:

- читати тексти, опрацьовувати та обговорювати прочитаний матеріал з однокласниками, батьками, учителями;
- виконувати завдання та практичні вправи, моделювати життєві ситуації;
- дискутувати, розповідати, навчати інших.

Щоб якнайкраще засвоїти інформацію, недостатньо прочитати, переказати, завчити текст, потрібно ще й попрактикуватися і, за можливості, передати ці знання іншим.

Наприкінці підручника вміщено список рекомендованої літератури з фінансової грамотності. Тож долучайтесь до читання, це допоможе вам побудувати своє майбутнє.

Саме підприємливість і фінансова грамотність є фундаментом матеріального добробуту. Що швидше ви зрозумієте цю науку та опануєте матеріал підручника, то скоріше й легше досягнете успіху.

*Цікавої подорожі світом фінансів
і підприємництва!*

З повагою, авторки

РОЗДІЛ I

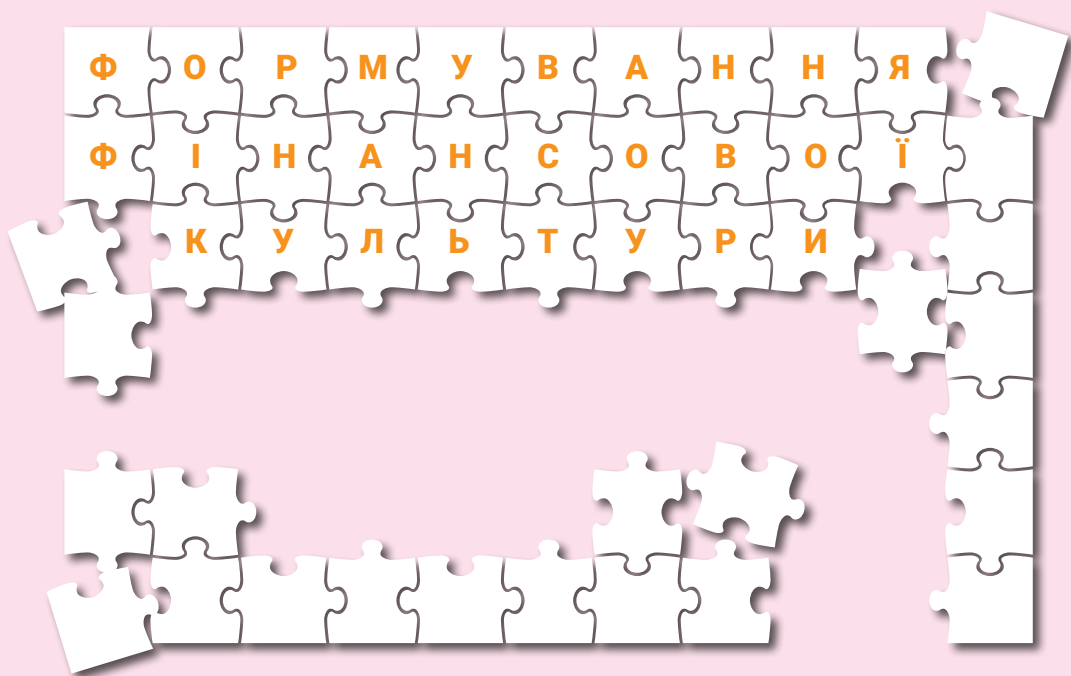
ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Ризик приходить від незнання того, що ви робите.

Воррен Баффет,

американський інвестор, філантроп

ПРИТЧА ПРО ДВА НАСІННЯ

Фермер посадив дві насінини. Одну він поливав і доглядав, другу – залишив напризволяще. Перша виросла в міцне дерево, друга – зачахла. Так само і з грошима: освічена людина вирощує своє багатство, неосвічена – втрачає його.

ЯК СТАТИ

УСПІШНИМ

1

Вкладай час і гроші в **саморозвиток**, щодня навчайся нового, відточуй навички.

2

Став **реалістичні цілі** та наполегливо **працюй**. Знаходь можливості там, де інші бачать проблеми.

3

Зберігай та **інвестуй гроші** розумно, шукай способи поліпшення та оптимізації фінансового стану.

4

Роби справу, яка приносить **задоволення**, будь **упевненим у собі** та своїх ідеях.

5

Не бійся **ризикувати**, але роби це **обдумано**, будь наполегливим і не бійся невдач, **працюй** більше, ніж інші.

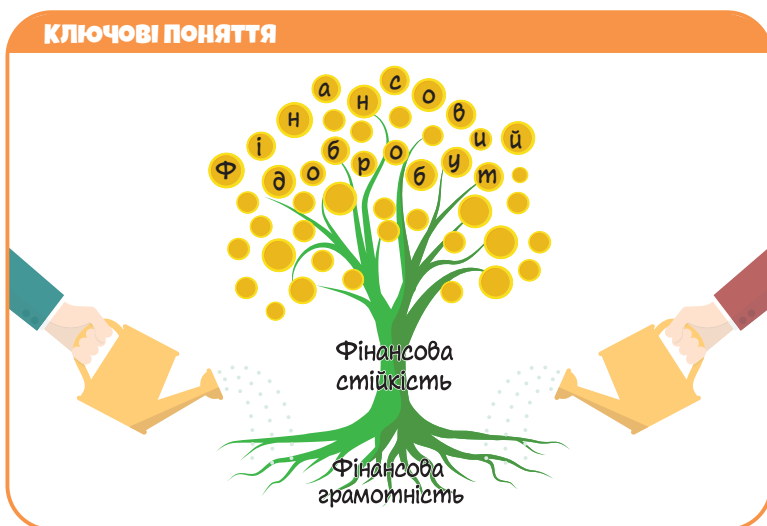
6

Оточуй себе мотивованими та успішними людьми, розвивай навички **спілкування** та побудови **стосунків**.

ТЕМА

ФІНАНСОВИЙ ДОБРОБУТ, ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ І ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ

§ 1. ЧОМУ ВАЖЛИВО БУТИ ФІНАНСОВО ГРАМОТНИМИ

■ У житті є лише дві трагедії: одна – не отримати те, що ти хочеш. Інша – отримати це.

Оскар Вайлд,
ірландський письменник

- Поясніть, як ви зрозуміли слова Оскара Вайлда. Чи погоджуєтеся ви з автором?
- Як ви думаєте, що таке фінансова грамотність? Чи може бути успішною людина, яка не володіє фінансовою грамотністю?

1. Фінансова грамотність: що це таке та чому вона важлива

Фінансова грамотність – сукупність знань, навичок, умінь, поведінкових стратегій людини, які допомагають їй ефективно управляти своїми фінансами, ухвалювати обґрунтовані фінансові рішення, управляти доходами й витратами, планувати бюджет, заощаджувати, інвестувати та уникати фінансових ризиків.

Тобто фінансово грамотна людина розуміє базові економічні поняття, інструменти, уміє рахувати та планувати свої доходи та витрати, на основі цього планує свій бюджет і керує своїми грошовими потоками, зокрема й майбутніми, знає свої права й обов'язки. Вона вміє нагромаджувати грошові кошти та, за можливості, ефективно їх примножувати (мал. 1).

Мал. 1. Що вирізняє фінансово грамотну людину

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Ганна отримує гідну заробітну плату, проте вона повністю витрачає її протягом місяця.

Петро отримує таку саму заробітну плату, як Ганна, проте щомісяця відкладає 10 % і тримає ці гроші вдома.

Христина отримує таку саму заробітну плату, як Петро та Ганна, і теж відкладає 10 % від неї, але зберігає ці гроші на ощадному депозиті в банку та отримує відсотки за ним. До того ж вона проаналізувала фінансовий стан банку згідно з офіційною статистикою, що є в публічному доступі.

- Розмірковуючи логічно, поясніть, хто з героїв найбільше володіє фінансовою грамотністю. Чому?

Отже, фінансова грамотність дає змогу не лише ухвалювати правильні рішення, а ще й отримувати додатковий дохід. Фінансова грамотність допомагає створити стартовий капітал і дає можливість багато заробляти. Задля цього людині лише потрібно розвиватись у цьому напрямі та вибудовувати справжню довгострокову стратегію.

Без фінансової грамотності дуже важко досягти матеріального добробуту, гідного рівня життя та впевненості в завтрашньому дні.

Також відсутність фінансової грамотності збільшує ризики:

- натрапити на шахраїв;
- вкласти гроші в безперспективні проекти;
- суттєво знизити якість життя, насамперед у кризові часи;
- вкласти гроші в низькодохідні проекти; не нагромадити на квартиру, освіту; неправильно розрахувати вартість кредиту тощо.

Навіть якщо ви хочете перекласти відповідальність за свої фінансові рішення на спеціаліста (банкіра, податкового консультанта, страхового агента), чи впевнені ви в тому, що обрали дійсно професіонала?

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Як можна оцінити кваліфікацію людини, поставити фінансовому спеціалісту чітку задачу та оцінити його рішення, якщо ви через брак знань із фінансової грамотності не вмієте сформулювати свої фінансові потреби?

Люди, які вміють грамотно планувати власний бюджет, дисциплінованіші, ефективніші в роботі, у плануванні свого життя. Вони вміють відчутти та спрогнозувати події, володіють критичним мисленням і відмінною логікою. Усе це дає їм можливість краще реалізуватися в житті та розуміти й використовувати можливі перспективи.

Фінансова грамотність формує фінансову стійкість і фінансовий добробут.

2. Як фінансова грамотність впливає на фінансовий добробут і фінансову стійкість

Фінансова стійкість – здатність окремих людей чи домогосподарств чинити опір, долати фінансові труднощі, справлятися та відновлюватися від шоків з негативними фінансовими наслідками.

Людина може зіткнутися з різними життєвими ситуаціями: неочікувана хвороба родича, переїзд в іншу країну, одруження, народження дітей, навчання, звільнення з роботи, втрата бізнесу тощо. У таких ситуаціях важливо забезпечити фінансову стійкість – особисту та своєї родини, потрібно вміти справлятися та відновлюватися після всіх витратних фінансових подій.

Фінансові труднощі є ще й потенційним джерелом тривоги та стресу, що може вплинути на здоров'я, концентрацію, працездатність. Тому дуже важливо поглиблювати свої фінансові вміння, доводити їх до автоматизму. Це допоможе зменшити рівень тривоги та стресу, зміцнить фінансову стійкість і посилить упевненість у майбутньому. Фінансова стійкість підприємців допомагає бізнесу створювати нові можливості для заробітку, нові робочі місця. Фінансова стійкість населення допомагає пережити економічні потрясіння та сприяє стабільному економічному зростанню країни.

Якщо ви володієте основами фінансової грамотності та фінансової стійкості, ви зможете створити фінансовий добробут.

Фінансовий добробут – стан, за якого людина впевнена у своєму фінансовому майбутньому, має достатньо ресурсів для задоволення поточних і майбутніх фінансових потреб, здатна ефективно управляти грошима та захищена від фінансових потрясень.

Психологи довели, що фінансовий добробут безпосередньо впливає на емоційний стан людини. Ми повинні прагнути до позитивних емоцій. Але бувають ситуації, коли почуття розчарування під час невдачі може мотивувати вас до майбутнього успіху.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Мережа фінансового здоров'я (FHN) провела масштабне дослідження та виявила, що фінансовий добробут залежить від чотирьох чинників (мал. 2):

Мал. 2. Чинники фінансового добробуту

ЗАВДАННЯ

Оберіть характеристики, які найточніше окреслюють фінансовий добробут людини:

- 1) уміло керує фінансовими потоками, розуміє, скільки заробляє та витрачає;
- 2) економить на всьому;
- 3) чітко виконує фінансові зобов'язання;
- 4) переживає фінансові потрясіння без втрати якості життя;
- 5) систематично бере кредити в банку та не повертає їх вчасно;
- 6) ставить фінансові цілі та досягає їх;
- 7) не знає основ економіки, не цікавиться фінансовою грамотністю;
- 8) обґрунтовано впевнена у фінансовому майбутньому;
- 9) постійно позичає гроші в друзів, не має власних грошових резервів.

3. Що потрібно робити, щоб стати фінансово грамотною людиною і сформулювати особистий фінансовий добробут

Щоб краще розібратися в питанні, розглянемо приклади людської поведінки в межах фінансової освіченості та порівняємо їх.

ПРАЦЮЄМО В ПАРІ

Розгляньте запропоновані ситуації. Які з них, на вашу думку, демонструють поведінку фінансово грамотної людини? Наведіть власні приклади фінансової грамотності та фінансової безграмотності.

1. Наталка захотіла новий телевізор і взяла кредит на нього, що значно перевищує рівень її зарплати за пів року.

2. Оксана мала певні заощадження і віднесла їх у банк, про який вона нічого не знала, що їй порадила сусідка пані Валентина.

3. Василь узяв у кредит телефон, оскільки займається мобільною фотографією і зможе робити якісніші фото для клієнтів. Уже після декількох фотосесій кредит Василя повністю окупиться.

4. Сергій позичив на три роки гроші подрузі свого товариша під чесне слово.

5. Іван любить Netflix і постійно дивиться його, гроші економить тим, що кожного разу замість акційної річної підписки купує щомісячну, бо так дешевше.

6. Валентина взяла кредит, але, коли не змогла розрахуватися за ним, узяла новий кредит, щоб сплатити попередній. І так потім ще декілька разів, водночас кредитні зобов'язання Валентини щоразу значно зростали.

7. Софія мала певні заощадження та вклала їх у криптовалюту за порадою свого знайомого, оскільки вона особисто нічого не розуміє в цій сфері.

8. Олег і Тетяна залучили фінансування у свій бізнес та одразу переїхали до сучасного офісу, збільшили соціальні пакети співробітникам, зробили лаунж-зони¹ та ігрові зони в приміщенні, відсвяткували цей успіх великим тимблдингом². Вирішили спочатку відпочити, а потім уже почати працювати.

9. Коли батьки Надійки отримують зарплату, вони одразу витрачають усі гроші. Вона так любить ці дні, тому що батьки їй все-все купують.

10. Кожної неділі Олена отримує зарплату від своєї родини за додатково виконані справи, що не належать до буденних. Олена не витрачає ці гроші, а відкладає, щоб згодом купити собі ноутбук, бо любить малювати й хоче вивчати 3D-дизайн.

11. Олексій поки не працює, але зайшов у кредит на картці, щоб оплатити собі курси диджитал-маркетингу, бо це дуже перспективна та високооплачувана сфера для подальшого працевлаштування: місячна заробітна плата в середньому більше ніж у 2,5 раза перевищує суму кредиту.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Опрацюйте таблицю (с. 11). Як ви діяли б: як фінансово освічена людина (праворуч) чи як фінансово неосвічена (ліворуч)? Поясніть свій вибір.

---

¹ *Лаунж-зона* – відокремлене місце, де кожний може розслабитися й насолодитися тишею та спілкуванням із близькими та друзями.

² *Тимблдинг* (від англ. *team building* – «побудова команди») – заходи, що допомагають розвивати та зміцнювати команду (тренінги, ігри, воркшопи тощо).

Фінансово неосвічена людина	Фінансово освічена людина
Постійно бере кредити з високою процентною ставкою та не погашає їх.	Не користується кредитами з високими відсотковими ставками та вчасно погашає всі зобов'язання.
Не контролює витрат, не знає, куди діваються гроші, покупки робить імпульсивно, на емоціях, попередньо нічого не плануючи.	Завжди контролює свої доходи та витрати й планує їх ефективно співвідношення. Завчасно планує великі витрати, наприклад відпустку, купівлю авто; формує списки необхідних покупок, продумує необхідність кожної покупки.
Не нагромаджує грошей, не робить заощаджень, не розуміє рівня своїх доходів.	Регулярно відкладає кошти та має заощадження, має «запас коштів» на непередбачувані витрати.
Вкладає кошти в один вид активів, замість того щоб вкладати кошти в різні активи: золото, акції, нерухомість, облігації – тим самим збільшуючи ризики втрат.	Вкладає кошти в різні активи: в акції, нерухомість, облігації тощо. Тому що, якщо збанкрутує один з активів, залишаться інші вкладення.
Інвестує в сумнівні проекти, де сподівається отримати супервисокий дохід (фінансові піраміди), довіряє думкам сторонніх людей, а не професіоналів.	Уміє вигідно інвестувати кошти, розбирається у світі фінансів, знає особливості фінансових продуктів і послуг, радиться з професіоналами.
Не аналізує фінансовий стан банку та не консультується в спеціалістів, коли кладе гроші на депозит чи інвестує у фондовий ринок.	Формує довгострокові нагромадження, щоб комфортно жити на пенсії, постійно досліджує ринок, вивчає, куди краще вкладати гроші.
Не має постійного заробітку, живе одним днем.	Ставить фінансові цілі та має план їх досягнення.

ЗАВДАННЯ

Ознайомтеся з поданими нижче ситуаціями. До кожної з них складіть ситуацію, обернену до запропонованої. Наприклад, ситуація характеризує фінансово освічену людину, а ви опишіть ситуацію, як діє фінансово неосвічена людина, і навпаки.

1. Ситуація «Купівля в магазині».

Перед покупкою людина складає список потрібних товарів, порівнює ціни в різних магазинах, зокрема й в інтернеті, і купує лише те, що дійсно потрібно.

2. Ситуація «Заощадження».

Людина витрачає весь дохід без залишку, купує різні непотрібні дрібниці, не має заощаджень і часто бере кредити для покриття витрат.

3. Ситуація «Кредитна картка».

Людина часто використовує кредитну картку для непотрібних покупок, не встигає вчасно сплачувати борги, накопичуючи великі відсотки.

4. Ситуація «Інвестиція».

Досліджує різні варіанти інвестування, розподіляє ризики, інвестує в довгострокові проекти.

5. Ситуація «Планування бюджету».

Складає місячний бюджет, враховуючи всі доходи та витрати, контролює свої фінанси.

Ми бачимо, що фінансова освіченість, грамотність безпосередньо впливає на фінансовий добробут людини та допомагає ухвалювати більш обдумані фінансові рішення. Тож розглянемо, які навички допоможуть сформувати особистий фінансовий добробут (мал. 3). Проаналізуйте, яких з них ви вже набули, а які – хотіли б формувати надалі.

Формування особистого фінансового добробуту	
1	Вивчати та розуміти фінансові поняття і принципи. Вкладати кошти в різні активи («не складати яйця в один кошик»)
2	Набувати корисних звичок (системно записувати свої доходи та витрати, планувати бюджет і заощаджувати)
3	Фіксувати на папері свої фінансові цілі та в разі їх досягнення планувати нові
4	Розширювати своє оточення фінансово грамотних людей, розвиватися, утім, сподіватися лише на себе
5	Не гнатися за високодохідними продуктами, не зловживати кредитами
6	Завжди пам'ятати: доходи мають бути більші, ніж витрати. Набувати навичок критичного мислення та економічного аналізу
7	Мати фінансову подушку ¹ , уміти рахувати гроші та зробити так, щоб гроші приносили дохід, а не просто зберігалися вдома
8	Мислити позитивно, особливо щодо ставлення до грошей, не відкладати на завтра те, що можна зробити вже сьогодні

Мал. 3. Формування особистого фінансового добробуту

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви думаєте, які кроки потрібно здійснити людині, що планує досягнення особистого добробуту? Скористайтеся поданими нижче питаннями, які можуть наштовхнути вас на нові ідеї (с. 13).

¹ Фінансова подушка (подушка безпеки) – резерв грошей для різних непередбачених ситуацій.

- Які витрати можна оптимізувати, зменшити?
- Які продукти можна замінити на корисніші?
- Як можна зробити фізичну активність регулярною частиною життя?
- Які навички, що в майбутньому можуть допомогти в досягненні цілей, варто розвивати?
- Як можна поліпшити ваші соціальні зв'язки? Які нові соціальні активності ви могли б спробувати?
- Як організувати свій день так, щоб продуктивно працювати й щоб залишався час на відпочинок і відновлення?
- Як можна знайти або створити оточення, що буде підтримувати ваше прагнення до розвитку та допомагати вам у цьому?
- Які дії ви можете зробити вже сьогодні, щоб наблизитися до своїх цілей?

4. Аналіз та оцінка фінансової грамотності в Україні, перспективи її розвитку

З кожним роком індекс фінансової грамотності в Україні зростає. Зокрема, поліпшуються всі компоненти індексу: фінансові знання, фінансова поведінка та ставлення до фінансових питань.

Залишається актуальною наявність різного рівня фінансової грамотності в різних вікових групах населення. Зазвичай найменш фінансово обізнаними є молодь і люди старшого віку.

Також існує безпосередня залежність між рівнем фінансової грамотності та освітою.

Окремо слід зауважити, що є відмінності в рівні фінансової грамотності між жителями сіл і міст.

Українці більше зосереджені на короткострокових планах і витрачаннях, ніж на заощадженні коштів. Є тенденції в зміні розуміння щодо державного пенсійного забезпечення та необхідності самостійного нагромадження коштів. Населення з найменшими доходами більше розраховує на пенсію від держави, а з вищими – на заощадження, продовження трудової діяльності навіть після настання пенсійного віку або використання інших джерел фінансування. Українці активно користуються кредитними картками, депозитними програмами, онлайн-банкінгом.

Проти європейських показників рівень фінансової грамотності України має не надто поганий вигляд, однак нам ще є до чого прагнути.

Пришвидшити зростання фінансової грамотності допоможуть такі кроки:

Кроки громадян:

- застосовувати фінансові знання на практиці;
- користуватися фінансовими послугами;
- контролювати доходи й витрати;
- здійснювати фінансове планування та заощаджувати.

Кроки фінансових установ:

- проводити роз'яснювальну роботу щодо переваг користування фінансовими продуктами;
- розробляти доступні фінансові послуги для різних груп населення.

Кроки держави:

- працювати з вразливими групами населення;
- спрямовувати зусилля фінансових регуляторів на захист прав споживачів фінансових послуг;
- співпрацювати з фінансовими установами: заохочувати банки, страхові компанії та інші фінансові інституції до організації навчальних заходів і консультацій;
- інформувати громадян про можливості відстоювання своїх прав.

З метою розв'язання проблеми підвищення фінансової грамотності в Україні затверджено Національну стратегію розвитку фінансової грамотності до 2030 р.

ЗАВДАННЯ

Знайдіть в інтернеті актуальні результати дослідження фінансової грамотності в Україні. Проаналізуйте їх і зробіть висновки.

Загалом набуття фінансової грамотності відбувається поетапно й кожний з етапів має свої характерні риси:

- 0 етап – відсутність фінансової грамотності або ж наявність мінімальних знань у цій сфері;
- 1 етап – базові знання з фінансової грамотності;
- 2 етап – початок практичного використання отриманих знань;
- 3 етап – використання всіх фінансових інструментів повною мірою.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

З огляду на результати проведеного вище аналізу та власну оцінку володіння фінансовою грамотністю схарактеризуйте, на якому з етапів перебуваєте ви, ваша сім'я та наша держава. Подумайте, які інструменти підвищення рівня фінансової грамотності ви застосували б для кожного із цих суб'єктів.

5. Визначення власного рівня фінансової грамотності

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Розгляньте змодельовані ситуації та опишіть ваші дії.

1. Уявіть, що вам на Новий рік друзі та рідні подарували 2000 грн. Як ви будете розпоряджатися цими грошима? Опишіть свої дії.

2. У вашому класі всі обговорюють трейлер нового мультфільму та пропонують після уроків піти в кінотеатр, де заплановано його сеанс. У ваших планах не передбачено витрати на похід у кіно. Але в гаманці є потрібна сума. Як ви вчините?

ОБГОВОРЮЄМО

Обговоріть перелічені нижче питання, водночас аналізуючи свою відповідь / думку з точки зору фінансової грамотності.

1. Скільки грошей на місяць у середньому ви витрачаєте?

2. Проаналізуйте свої витрати. Які з них є регулярними, а які – обов'язковими?

3. Ви плануєте значну покупку. Як ви будете нагромаджувати гроші? Розкажіть, чи був у вашому житті такий досвід.

4. Як ви думаєте, чи потрібно довіряти рекламі?
5. Чи траплялося вам купувати щось непотрібне під впливом реклами або думок інших людей? Як цього можна уникнути?
6. Як ви обираєте свою покупку?
7. Наведіть приклади свого бережливого ставлення до кишенькових грошей.

ТОППОРАДА

У гонитві за фінансовим добробутом пам'ятайте про свій емоційний добробут, він є важливим аспектом вашої успішності та щастя. Дотримуйтеся регулярної фізичної активності, збалансованого харчування, режиму сну. Створюйте позитивне соціальне оточення, щоденно практикуйте вдячність, зупиняйтесь у часі та концентруйтеся на моменті, читайте книжки, ознайомлюйтесь з життєписами успішних людей, усміхайтесь. Насолоджуйтесь кожним днем!

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Заплющте на хвилинку очі та поміркуйте, чи готові ви зробити перші кроки до свого фінансового добробуту. Варто гарно подумати над своїм рішенням, прояснити його важливість та усвідомити свої перші цілі.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Якщо ви володієте основами фінансової грамотності та фінансової стійкості, то маєте можливість створювати фінансовий добробут. Важливо формувати в собі навички, що приведуть до особистого фінансового добробуту. До того ж не забувайте про свою фізичну активність, піклування про тіло, активне соціальне життя, корисні звички та особистий розвиток.

Індекс фінансової грамотності українців поступово зростає, але водночас потенціал до зростання залишається значним.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Продумайте та обговоріть з батьками й друзями реальні (власні) життєві приклади фінансової грамотності.
2. Складіть особистий план щодо поліпшення фінансової грамотності, запишіть його в зошит у вигляді блок-схеми.
3. Що означають поняття «фінансова стійкість», «фінансова грамотність», «фінансовий добробут»?
4. Перейшовши за посиланням або QR-кодом, виконайте тест для визначення власного рівня фінансової грамотності (результати тесту не перевіряє учитель / учителька).

<https://forms.gle/NvzZ8r2rNEPRDWLB8>

Вітаємо!

Якщо ви набрали 7–9 балів, ви вже достатньо фінансово грамотна людина! Ви знаєте, що таке фінансове планування, заощадження. І кому, як не вам, розуміти, наскільки важливо регулярно оновлювати свої знання щодо фінансової грамотності. Молодці, продовжуйте впевнено будувати свою фінансову незалежність!

Якщо ви набрали 4–6 балів, ви вже щось знаєте про потребу заощадження, планування, і хоча ваш результат тесту ще недосконалий, проте ви вже на правильному шляху вивчення основ свого майбутнього фінансового добробуту, продовжуйте та не здавайтесь!

Якщо ви набрали 0–3 бали, ви ще не володієте достатніми знаннями у сфері фінансової грамотності. Проте, якщо будете наполегливо розвиватися в цьому напрямі та уважно читати підручник і працювати на уроках і вдома, у майбутньому ви маєте всі шанси стати успішною людиною. Є над чим працювати, і ми впевнені – ви це зробите!

5. Назвіть три речі, які вивчили на уроці: дві, які вас зацікавили, і одну, щодо якої у вас виникли запитання.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Підготуйте презентацію на тему «Як я поліпшую свою фінансову грамотність» і доповідь за її матеріалами (3–5 хв). Тим самим ви вдосконалили навички самопрезентації, що неодмінно підвищить ваші шанси на здобуття фінансового добробуту в майбутньому. Презентуйте свою роботу в класі.

2. Підготуйте інфографіку або презентацію на тему «Відмінності в поведінці заможної і малозабезпеченої людини», дослідивши проблему як з фінансової точки зору, так і з точки зору психології. Складіть виступ за підготовленими матеріалами (3–5 хв). Презентуйте свою роботу в класі.

ДУМКИ В ДОРОГУ

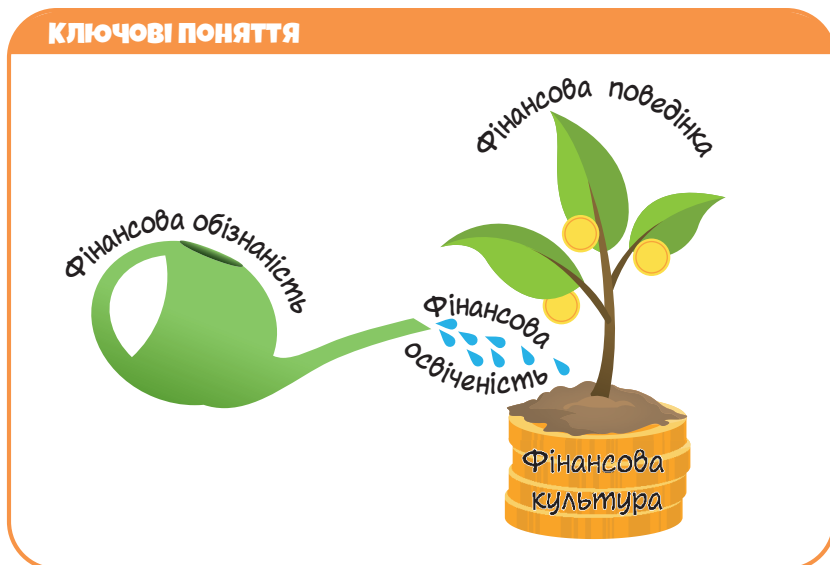
Життя – це творчість, а творчість – це завжди ризик.

Олена Теліга,
українська письменниця

*Дякуємо вам, шановне учнівство, за плідну співпрацю.
Сподіваємося, нові знання підсвітять шлях
до вашого фінансового добробуту.*

§ 2. ЯК ПІДВИЩУВАТИ РІВЕНЬ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

 Шануй мудрість, а не золото.

Мелетій Смотрицький,

український мовознавець, освітній діяч

- Поясніть слова українського мовознавця Мелетія Смотрицького.
- Як ви розумієте термін «фінансова культура»? Чому так важливо її формувати?

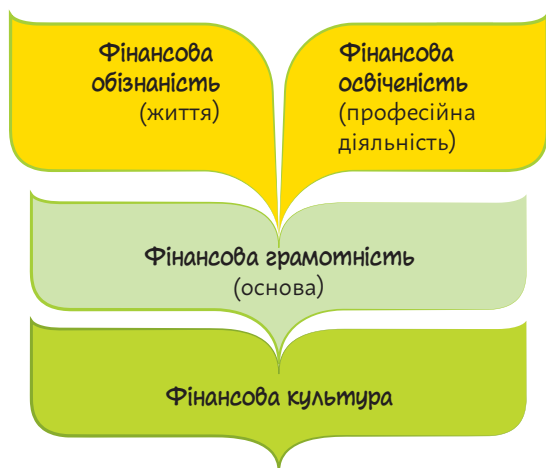
1. Що таке «фінансова культура» та які її складові

Слово «культура» походить від латинського *cultura*, що означає «обробіток», «культивування». Тож культура – це всі досягнення народу, якими він пишається. Вона включає традиції, знання, звички. Однією з важливих частин культури є фінансова культура.

Фінансова культура – частина культури суспільства у сфері грошових відносин (рівень знань і навичок у сфері грошей та фінансів).

Фінансова культура полягає в усвідомленні значення фінансів та їхнього впливу на життя людини, умінні правильно розпоряджатися грошима.

Фінансова культура включає в себе: культуру споживання, освітню культуру, культуру життя в громаді, пенсійну культуру, культуру страхування, податкову культуру, культуру заощаджень та підприємництва тощо.

Мал. 4. Складові фінансової культури

Фінансова культура є важливою складовою успішного життя і дає змогу забезпечити фінансову стабільність і незалежність. Вона передбачає не лише знання фінансових інструментів, а й уміння правильно їх використовувати, контролювати витрати та планувати бюджет. Якщо ви прагнете бути успішними в житті та забезпечити собі фінансову стабільність, то починайте формувати свою фінансову культуру шляхом підвищення рівня своєї фінансової грамотності.

Основою фінансової культури людини є її фінансова

грамотність, яка базується на компетентності людини у вирішенні економічних питань (мал. 4).

Фінансова обізнаність – наявність базових знань про фінансові продукти, послуги, механізми та основні економічні поняття. Вона дає змогу людині орієнтуватися у фінансовій сфері та розуміти, як працюють різні фінансові інструменти.

Фінансова освіченість – вищий рівень фінансових знань, що включає не лише розуміння фінансових питань, а й здатність застосовувати їх на практиці для ухвалення обґрунтованих рішень, управління особистими фінансами та досягнення фінансової стабільності.

Отже, обізнаність означає загальне розуміння фінансових питань, а освіченість зосереджена на процесі навчання та здобуття знань, що сприяють формуванню компетентностей.

Фінансова культура залежить не лише від самих людей, а й від держави. Вона ухвалює фінансові закони та встановлює правила, яких усі повинні дотримуватися.

Підвищення рівня фінансової грамотності – це тривалий процес, але дуже важливий. Що більше людей знають, як правильно поводитися з грошима, то сильнішою буде економіка країни.

ОБГОВОРЮЄМО

Обговоріть у групах, які ресурси (книжки, курси, подкасти) ви, можливо, вже використовуєте для підвищення своєї фінансової грамотності та фінансової культури¹.

¹Зверніться до переліку книжок наприкінці підручника.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Допоможіть нашій країні запровадити найдієвіші та найцікавіші інструменти для підвищення фінансової культури серед підлітків. Обговоріть у групі, що та як саме допомогло б вам вивчати фінансову грамотність, наведіть приклади.

2. Який мій рівень фінансової культури

Якою ви уявляєте фінансово грамотну людину? Одразу бачите директора банку чи успішного бізнесмена? Насправді розвинути цю навичку до снаги будь-якій людині. Ба більше, це вкрай потрібно зробити кожному, хто хоче із часом лише багатіти й забезпечити собі безбідну старість.

ЗАВДАННЯ

Як ви вважаєте, чи достатній рівень фінансової культури у вас, ваших друзів, вашої родини?

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, виконайте тест на визначення рівня особистої фінансової культури. Тест має пізнавальний характер і не оцінюється вчителем / учителькою.

<https://forms.gle/6petizwpYRgsppHr5>

Оцініть свої результати:

- «Так» від 1 до 4 запитань – низький рівень фінансової культури;
- «Так» від 5 до 8 запитань – середній рівень фінансової культури;
- «Так» від 9 до 12 запитань – високий рівень фінансової культури.

3. Що треба робити, щоб підвищити свій рівень фінансової культури

Щоб підвищити свій рівень фінансової культури, важливо вміти формувати корисні фінансові звички. Це допоможе вам забезпечити стабільність свого бюджету та зростання доходу.

Деякі корисні поради, які допоможуть вам цього досягнути:

1. *Аналіз власного бюджету*: з'ясуйте, на що ви витрачаєте гроші, і знайдіть можливості для економії та додаткового заробітку.
2. *Формування фінансових цілей*: визначте, чого ви хочете досягти, і розробіть план досягнення своїх цілей.
3. *Точне дотримання бюджету*: дотримуйтеся свого плану витрат, щоб не витратити більше, ніж потрібно.
4. *Обговорення сімейних питань, пов'язаних з фінансами*: будьте відкритими щодо фінансових питань із членами вашої сім'ї, щоб разом планувати бюджет.
5. *Розуміння різниці між хорошими та поганими позичками*: навчіться відрізняти корисні кредити від шкідливих, щоб не опинитися в борговій ямі.
6. *Уникнення популярних помилок управління фінансами*: учіться на помилках інших, щоб не припускати їх у своєму житті.
7. *Пройходження курсів з управління сімейним бюджетом*: отримайте додаткові знання та практичні навички, які допоможуть вам краще контролювати свої фінанси.

8. *Фільтрування інформації*: учіться відрізняти корисну інформацію від фейкової, щоб не витрачати час на непотрібні ресурси.

9. *Постійне навчання*: стежте за новинами у фінансовому світі, відвідуйте конференції та зустрічі з експертами, щоб розвивати свою фінансову грамотність.

10. *Створення аварійного фонду*: резервуйте частину своїх доходів на непередбачені витрати або негаразди, щоб мати фінансову подушку безпеки в разі непередбачуваних обставин.

11. *Інвестування в себе, у постійне навчання*: вкладайте частину своїх доходів у власну освіту, професійний розвиток та здоров'я. Інвестиції в себе забезпечать вам краще майбутнє та зростання вашого доходу в довгостроковій перспективі.

ТОППОРАДА

Обговорюйте фінансові питання з родиною та друзями. Відверті розмови про фінанси можуть допомогти вам зрозуміти проблеми, з якими стикаються інші люди, та отримати поради й підтримку. Залучайте свою родину до планування та управління бюджетом, щоб усі мали розуміння фінансових цілей та обмежень.

ОБГОВОРЮЄМО

Яких із цих порад ви дотримуетесь? Як саме? Наведіть приклади з власного життя.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Батько отримав премію і запропонував зібрати сімейну раду, щоб вирішити, як краще розпорядитися грошима. Мама сказала, що Михайлику потрібно купити нові чоботи, оскільки старі протікають. Бабуся запропонувала зберегти гроші на «чорний день». Сергій попросив купити йому новий телефон.

- З ким із членів сім'ї ви погоджуєтеся? Обґрунтуйте свою позицію.

4. Фінансова культура моєї сім'ї

ОБГОВОРЮЄМО

Уявіть, що ваша родина планує велику покупку, наприклад новий телефон, велосипед або подорож. Обговоріть у групах: як можна спланувати цю покупку з фінансової точки зору? Які джерела коштів можна використати (заощадження, додатковий заробіток, розстрочка тощо)?

Фінансова поведінка – поведінка людини щодо управління власними фінансами за певних обставин та умов.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

1. Уявіть, що ви давно мріяли про електрогітару. Батьки відклали гроші із заробітної плати, щоб подарувати вам її на день народження. Напередодні цієї події автомобіль, яким користується вся сім'я, вийшов з ладу й потребує ремонту. Які фінансові рішення можна ухвалити в цій ситуації?

2. Студентка Катерина хоче купити електросамокат. Вона нагромадила певну суму грошей, але їй не вистачає 4000 грн. Катерина розмірковує над можливими варіантами розв’язання своєї проблеми (мал. 5).

Укажіть плюси та мінуси запропонованих варіантів. Який з них ви вважаєте найбільш раціональним для досягнення фінансової цілі Катерини? Обґрунтуйте свою позицію.

ОБГОВОРЮЄМО

Чи притаманна вашій родині фінансова стійкість? Які дії ваших близьких є підтвердженням цього?

Отже, сімейні традиції та цінності суттєво впливають на формування фінансової культури в дітей. Діти беруть приклад з батьків, підсвідомо набувають їхніх фінансових звичок. Також важливе соціальне середовище, у якому перебуває сім’я: друзі, колеги, медіаресурси – усе це разом впливає на фінансові уподобання та рішення. Як зазначають психологи, фінансова культура зумовлена навичками поведінки з грошима кількох поколінь.

Формування фінансової культури допоможе бути впевненими у своєму фінансовому майбутньому та забезпечить стабільність у різних життєвих обставинах.

Підвищити фінансову культуру можна шляхом впровадження систематичного підходу до управління грошима та розвитку фінансової грамотності.

5. Фінансова культура в Україні

Фінансова культура в Україні зазнає багатьох змін. Вона трансформується відповідно до історичних подій, економічних криз, сучасних реалій, ментальних особливостей і традиційних цінностей населення. За даними НБУ, рівень фінансової грамотності українців досі залишається недостатнім. Це призводить до зростання шахрайства, необґрунтованих фінансових рішень, втрати інвестиційних можливостей.

Більшість українців знають, як використовувати інтернет-банкінг, «Дію» та інші технології, щоб спростити своє повсякденне життя в побутових питаннях. Але маємо зовсім іншу ситуацію, якщо йдеться про розуміння причин інфляції, природи грошей і функціонування фінансового ринку. Українці оволоділи лише базовими знаннями та навичками, які надають змогу використовувати переважно найпростіші сервіси в повсякденних цілях.

Основними цілями Національної стратегії розвитку фінансової грамотності (до 2030 р.) є:

- якісна базова фінансова освіта;
- відповідальне фінансове життя;

Мал. 5. Варіанти розв’язання проблеми

- фінансово обізнані підприємці;
- просунута цифрова фінансова грамотність;
- сприятлива екосистема для розвитку фінансової грамотності.

Це сприятиме посиленню фінансової стійкості українців, набуттю навичок ефективного управління особистими, родинними фінансами та фінансами бізнесу за будь-яких умов.

З 1 січня 2024 р. в Україні набула чинності низка законодавчих і підзаконних актів, що привело до суттєвих змін у регулюванні ринку фінансових послуг. Зміни передбачають нові кількісні та якісні вимоги до учасників фінансових послуг.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Поміркуйте та обговоріть у групі, що може зробити кожен із вас, щоб поліпшити фінансову культуру в Україні.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Наведемо кілька прикладів вдалих і невдалих інформаційних кампаній щодо розвитку фінансової культури в Україні та світі. Подумайте, від чого залежить успіх таких кампаній (розробка доступних і зрозумілих матеріалів, способи поширення, урахування реальних потреб і можливостей тощо).

Вдалі кампанії (отримали високі оцінки за свою ефективність):

- У 2021 р. Національний банк України здійснював координацію міжнародної кампанії Global Money Week (Всесвітній тиждень грошей). Було проведено понад 1550 заходів із фінансової тематики, учасниками яких стали понад 40 000 тис. школярів і студентів з усіх областей України.

- «Junior Achievement» у США (1919 – досі) – кампанія, що залучає волонтерів з бізнесу та надає практичний досвід для молоді (проекти) щодо фінансової грамотності, підприємництва, кар'єрного планування.

- «Teach Children to Save» у США (1997 – досі). Кампанія залучає банкірів для проведення уроків у школах, утворюючи зв'язок між теорією та практикою.

Невдалі кампанії:

- У 2010-х рр. в Україні впроваджували кілька програм з фінансової грамотності для школярів, але вони часто базувалися на складній економічній теорії. Через це учні не могли застосувати знання на практиці.

- Кампанії з фінансової грамотності в Індії не змогли охопити сільські райони та менш освічені верстви населення. Це призвело до нерівномірного розподілу знань і навичок. Кампанія щодо мобільного банкінгу «Digital India» зазнала краху, бо багато людей не мали смартфонів, а рівень цифрової грамотності був низьким.

ЗАВДАННЯ

Доповніть список рекомендацій щодо поліпшення фінансової культури країни. За потреби скористайтеся поданим нижче словничком, обираючи відповідні за змістом слова та словосполучення.

А) потрібно ввести навчання / програми _____, починаючи від дітей (не хвилюються за гроші, тому що живуть у надлишку, батьки намагаються їм усе купити), дорослих (живуть у розумінні того, що потрібно постійно заробляти), закінчуючи пенсіонерами (думають переважно про те, як зекономити, обмежити себе, бо довгий час вони жили в умовах дефіциту);

Б) _____ рівень доступності та прозорості фінансових продуктів;

В) _____ культуру відповідального ставлення до боргів та інвестицій.

Словничок: фінансової стабільності, забувати, збільшувати, фінансової грамотності, знижувати, пропагувати.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

У США значна частина населення інвестує кошти, тимчасом як в Україні інвестиційна культура лише розвивається. За даними опитування американського інституту дослідження громадської думки The Gallup Organization 2024 р., близько 62 % американців володіють інвестиційними рахунками.

Майже кожен 10-й громадянин Німеччини є клієнтом DVAG – найбільшої компанії на німецькому ринку у сфері фінансового консультування. Фінансові консультанти компанії працюють згідно з концептом «Усі знання в одній голові». Це означає, що вони здійснюють експертизи в різних галузях, як-от страхування, нагромадження капіталу, інвестування, пенсійне забезпечення тощо. Це дає змогу задовольняти всі фінансові потреби клієнтів. Діяльність компанії ґрунтується на принципі «довгострокової співпраці».

ОБГОВОРЮЄМО

Подумайте, коли вигідніше замислюватися про заощадження: у зрілому віці чи ще в студентстві? Чи варто вже зараз засвоювати фінансову грамотність і формувати свою фінансову культуру та допомогти із цим розібратися близьким? Чи варто формувати фінансові цілі, мислити категоріями фінансового планування, нагромаджувати капітал, помічати фінансові можливості та розуміти економічні процеси, що відбуваються в країні?

Формування фінансової культури українців вимагає зміни світогляду, формування звичок і фінансової поведінки. Щоб підвищити рівень фінансового добробуту нації та забезпечити сталий розвиток країни, потрібно докласти багато спільних зусиль з боку держави, фінансових установ і громадян щодо фінансової освіти, регулювання та створення сприятливих умов розвитку фінансових послуг та інфраструктури. Тож саме підвищення фінансової культури в Україні стане поштовхом до загальноекономічного добробуту всієї держави.

Отже, фінансова культура – це обов’язковий елемент кожної сім’ї. Основи розуміння витрат і доходів, формування сімейного бюджету, заощадження коштів на заплановані сімейні цілі – це цеглини, на яких не лише будується добробут сім’ї, а й формуються навички правильної фінансової поведінки в усіх її членів, особливо в молодшого покоління.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Фінансова культура є важливою складовою успішного життя, а її підґрунтям є фінансова грамотність, що, своєю чергою, базується на фінансовій обізнаності та фінансовій освіченості. Фінансова культура передбачає не лише знання фінансових інструментів, а й уміння правильно їх використовувати. Вона уможливорює забезпечення фінансової стабільності й незалежності.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Оберіть приклади фінансово неграмотної поведінки людей. Поясніть свій вибір.

- А** Складання списку покупок товарів у магазині
- Б** Зберігання частини грошей вдома у сейфі, а частини – у банку
- В** Гра на гроші в ігрових автоматах
- Г** Позичання грошей у знайомих під можливі майбутні доходи
- Д** Відсутність збережених коштів на «чорний день».

2. Напишіть есе на тему «Чому вигідно з дитинства формувати фінансову культуру».

3. Що означають поняття «фінансова культура», «фінансова поведінка»?

4. Сформулюйте основні чинники, що поліпшують фінансову культуру українців.

5. Оцініть свою роботу на уроці, продовживши речення.

1. Мені сподобалося... 2. Виникли труднощі під час... 3. Тепер я зможу...

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ

Розробіть послідовну покрокову стратегію щодо шляхів підвищення рівня фінансової грамотності та культури у своїй родині. Виокремте в ній різні ролі та функції для кожного члена сім'ї.

ДУМКИ В ДОРОГУ

*Не можна гнатися за грошима –
треба йти їм назустріч.*

Арістотель Онассіс,
грецький підприємець-судновласник,
мільярдер

*Дякуємо вам, шановне учнівство, за вашу увагу та активність.
Впевнені, що знання, які ви вже отримали та отримуватимете,
зможете використати в житті.*

§ 3. ЯКА РОЛЬ РЕСУРСІВ ЛЮДИНИ В ДОСЯГНЕННІ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ

Знайдіть ціль, ресурси знайдуться.

Махатма Ганді,

індійський державний діяч

- Поясніть слова індійського державного діяча Махатми Ганді.
- Пригадайте з курсу географії, що таке ресурси. Які види ресурсів ви знаєте? Наведіть приклади.
- Чи можна стверджувати, що багаті на природні ресурси країни мають високий рівень розвитку?

1. Що таке ресурси

Ресурс (з фр. *ressource* – «засіб», «спосіб») – будь-який елемент (джерела, запаси, гроші, передумови, досвід, уміння, час тощо), що використовується для досягнення певної мети.

ЗАВДАННЯ

Виходячи з твердження, поданого вище, доповніть список ресурсів, які доступні людині.

Час, цінності, запаси, кошти, можливості, гроші...

Чи чули ви коли-небудь такі висловлювання: «Сьогодні я (не) в ресурсі»? Стан «я в ресурсі» – це наявність сил та енергії для ефективного розв’язання поставлених завдань, досягнення цілей. На фізичному рівні ресурсність зазвичай виникає після відпочинку, тривалого сну, у період, коли ми відчуваємося здоровими. На психологічному рівні ресурсний стан – це гарний настрій, упевненість у собі, прагнення реалізувати свої бажання та плани.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Вороги ресурсного стану:

- засудження інших людей;
- надмірна самокритика;

- конфлікти, зокрема приховані обра́зи, претензії, невиправдані очікування;
- безліч тривожних новин, гнівних коментарів у інтернеті;
- спілкування з негативними людьми;
- шкідливі звички;
- відсутність режиму та неправильне харчування.

На думку фахівців, те, на що людина звертає увагу, становить основу її життя. Якщо постійно фокусуватися на негативних емоціях і невдачах, то для позитиву просто не залишиться місця.

ТОППОРАДА

Там, де фокус вашої уваги, – там і ваша енергія. Фокус уваги з емоцій потрібно спрямовувати на дослідження проблеми та пошук її розв’язання, тоді ви будете контролювати своє життя та досягати поставлених цілей.

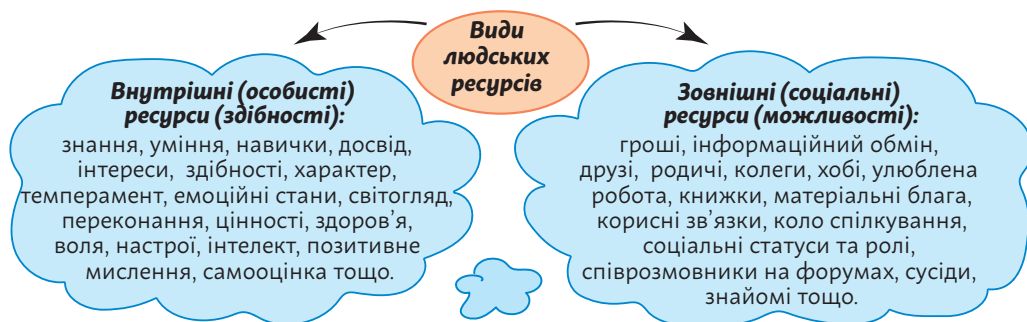
МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Сергій Петрович відкрив студію розвитку дитини «Ерудит». Вкладення фінансових ресурсів у закупівлю обладнання для дітей і створення умов не достатньо для досягнення бажаних результатів. Ефективність такої інвестиції буде високою лише в разі наявності кваліфікованих педагогів і персоналу, який буде обслуговувати студію, – власне людей з певними розумовими та фізичними здібностями. Чи погоджуєтеся ви із цією думкою? Проаналізуйте, чому саме так.

Людські ресурси – сукупність робітників і робітниць із кваліфікацією (певними знаннями, уміннями, якостями, характеристиками), залучених до розробки або підтримки продукту або сервісу.

Що більше навичок і знань набуває співробітник під час своєї діяльності, то ціннішим він стає для керівництва. Тож він зможе «продавати» себе як спеціаліста на ринку праці дорожче, що безпосередньо впливає на його фінансовий добробут.

Розрізняють кілька видів людських ресурсів: *внутрішні* (або *особисті*) та *зовнішні* (або *соціальні*). Іноді в психології внутрішні ресурси називають *здібностями*, а зовнішні ресурси – *можливостями* (мал. 6).

Мал. 6. Види людських ресурсів

Внутрішні ресурси – це те, що закладено в людині природою і накопичилося за роки життя. Внутрішні ресурси допомагають людині розвиватися, долати труднощі, налагоджувати стосунки з оточенням, іти до успіху та щасливого життя. Ви, напевно, чули висловлювання «ця людина має внутрішній стрижень»? Це означає, що така людина впевнена, самодисциплінована, стійка, має розвинутий емоційний інтелект і гарне ментальне здоров'я.

Внутрішні ресурси (особисті) – потенціал особистості та її особливості.

- Якими внутрішніми ресурсами володієте ви?

Зовнішні ресурси (соціальні) – все те, що підтримує нас у зовнішньому світі.

Зовнішні ресурси, як і внутрішні, є в кожній людини, їхнє нарощування безпосередньо пов'язане як з нашим внутрішнім світом, так і з нашим досвідом, соціальними відносинами з людьми тощо.

- Подумайте, які зовнішні ресурси можете використати ви. Які ресурси у вас домінують – внутрішні чи зовнішні? Наведіть приклад соціальних відносин з людьми, які допомогли вам розв'язати проблему чи досягти своєї цілі.

ОБГОВОРЮЄМО

Важливо чесно та об'єктивно зіставляти внутрішні та зовнішні ресурси. Обговоріть проблему за питаннями: *що є в мені (у мене) зараз? Що мені дає оточення (довкілля)? Який потенціал є в мене чи середовища, де перебуваю або до якого хочу потрапити?*

Спіратися на свої внутрішні ресурси важливо. Але, використовуючи лише їх, досягти мети неможливо. Ми завжди спілкуємося із соціумом.

Отже, усі види ресурсів тісно взаємопов'язані. Зовнішні ресурси згодом можуть ставати внутрішніми. Наприклад, інформація від учителя / учительки стає вашим знанням – це розширює ваш кругозір, змінює ваші переконання, підвищує самооцінку, упевненість у собі, і, як наслідок, – зростає ваш внутрішній ресурс.

Те, що для одних є ресурсом, іншим може заважати. Хтось має розслабитися і позбутися напруги, щоб поглянути на ситуацію під іншим кутом. А комусь, навпаки, потрібна висока концентрація та самодисципліна. Універсальних формул успіху немає. Усе індивідуально. Усі ми унікальні!

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Ознайомтеся із ситуаціями. Поясніть, який зв'язок між зовнішніми та внутрішніми ресурсами існує в кожній ситуації. Змодельуйте ситуацію з власного досвіду та поясніть її.

1. Підліток, який сам ще нічого не досяг і не прагне цього, задовольняється користуванням соціальними благами батьків.

2. Школярка, користуючись соціальними благами батьків, водночас прагне змін, розвитку, підвищення добробуту та постійно формує свої внутрішні ресурси.

ЗАВДАННЯ

«**Рука ресурсів**» (мал. 7). Обведіть на аркуші паперу свою долоню з розведеними пальцями. **Над** кожним з пальців напишіть якусь **власну ціль**, яку хотілося б досягти, наприклад, у найближчі рік – три. Пальці вказують на те, чого ви хочете досягти. На долоні напишіть те, **на що** або **на кого можна спиратися** під час досягнення кожної із цілей, хто чи що допоможе на шляху до неї (уявлення, ніби можна захопити долонькою, просуваючись до своїх цілей). У контурі, що зображує **кожний з пальців**, напишіть, **чого ще не вистачає** для того, щоб ціль була досягнута, над чим потрібно попрацювати, чого навчитися. І пам'ятайте – все у ваших руках!

Мал. 7. «Рука ресурсів»

2. Що належить до матеріальних і нематеріальних ресурсів

Матеріальні ресурси – економічні ресурси в матеріально-речовій формі, які використовують для досягнення конкретних економічних цілей.

Матеріальні ресурси					
Сировина	Матеріали	Напівфабрикати та комплектуючі	Природні ресурси	Капітал (будівлі, споруди)	Машини й обладнання

ЗАВДАННЯ

Заповніть у зошиті подану вище таблицю: наведіть свої приклади матеріальних ресурсів, продовжуючи список: земля, споруди, фабрика, комп'ютери, вода, витратні матеріали, ліс, транспортні засоби, оргтехніка, сонячна енергія, кінотеатр, ресторан, вітрова енергія, тваринний світ...

Усі природні, людські й вироблені людиною ресурси, які використовуються для виробництва товарів і послуг, називають **виробничими ресурсами**.

Виробничі ресурси поділяють на **відтворювані** та **невідтворювані**.

ЗАВДАННЯ

Наведіть приклади відтворюваних і невідтворюваних ресурсів, заповнивши в зошиті подану нижче таблицю.

Виробничі ресурси	
Відтворювані	Невідтворювані

Матеріальні ресурси можуть бути ресурсами для виробництва, а також ресурсами для бізнесів, що спеціалізуються на продажу продуктів або наданні послуг. Вдале поєднання матеріальних і людських ресурсів створює найбільш потужний економічний ефект.

Нематеріальні ресурси – ресурси, які не мають матеріальної форми, але можуть бути ідентифіковані.

Нематеріальні ресурси		
Об'єкти промислової власності	Об'єкти, що охороняються авторськими правами	Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності
• винаходи • корисні моделі • промислові зразки • знаки для товарів і послуг • зазначення походження товару • фірмове найменування • способи захисту від недобросовісної конкуренції	• твори в галузі науки, літератури та мистецтва • комп'ютерні програми • бази даних • топології інтегральних мікросхем • права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення	• раціоналізаторські пропозиції • «ноу-хау» • комерційні таємниці

Окремо зазначимо фінансові ресурси, оскільки фінграмотність, власне, – це вміння управляти насамперед фінансовими ресурсами.

Фінансові ресурси – це сукупність усіх грошових коштів, активів, які є в розпорядженні та які можуть бути використані для досягнення фінансових цілей або здійснення фінансових операцій (готівка, депозити, поточні рахунки, кредити, зарплата, стипендія, акції, облігації, нерухомість, інші активи, які можуть приносити дохід, тощо).

Фінансові ресурси є основою фінансових відносин. Вони виникли на ринковому етапі розвитку суспільного виробництва і є похідними, на відміну від природних, матеріальних і трудових ресурсів, які є базовими.

Фінансові ресурси підприємства можуть трактуватися по-різному, але загалом вони включають фонди, нагромадження та доходи, що зосереджуються в підприємств для виконання виробничих і соціальних функцій. Вони можуть бути як матеріалізованими (вкладеними в основні засоби, запаси тощо), так і грошовими (грошові кошти та їх еквіваленти). Фінансові ресурси підприємств завжди перебувають у русі, тобто постійно змінюються, наприклад: компанія отримує гроші та одразу витрачає їх.

ЗАВДАННЯ

Наведіть свої приклади нематеріальних ресурсів, продовжуючи список: *права власності, результати інтелектуальної праці людини, твори в галузі науки, бази даних, «ноу-хау», комп'ютерні програми, права виконавців, дизайни, бренди, патенти, торгові марки...*

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви розумієте тезис «Ресурси є обмежені та вичерпні»?

Питання ефективності використання ресурсів завжди актуальне. Людство повинно відслідковувати зв'язок між кількістю витрачених ресурсів та кількістю товарів і послуг, що виготовлено в результаті використання цих ресурсів. Наразі для цього використовують такі інструменти, як планування, контроль, аналіз, моніторинг, раціональне використання / споживання, пошук альтернативних ресурсів, оптимізація процесів виробництва тощо.

ОБГОВОРЮЄМО

Що ви знаєте про вторинну переробку? Чи був у вас досвід купівлі речей вторинної переробки (туалетний папір, одяг)? Чи давали ви колись «друге життя» своїм старим речам?

3. Що таке «людський капітал»

Інвестиції в людей шляхом поліпшення якості харчування, медичної допомоги, забезпечення якісної освіти, створення робочих місць і навчання професійних навичок сприяють розвитку людського капіталу.

Людський капітал – знання, навички та здоров'я, у які люди вкладають кошти та які акумулюють упродовж життя, що дають їм можливість реалізовувати свій потенціал як корисних членів суспільства.

До поняття «людський капітал» також належать такі категорії, як вік і темперамент.

Існують різні підходи до структури людського капіталу. Так, найчастіше виокремлюють такі основні складові:

- *інтелектуальний капітал* – освіта й знання особистості;
- *професійний капітал* – підвищення кваліфікації, професійних навичок, набуття досвіду, перепідготовка;
- *здоров'я* – загальне, професійне (уміння виконувати роботу в межах своєї компетенції);
- *культура* – стосунки між людьми, норми поведінки, цінності людини.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Ознайомтеся із ситуацією. Дайте відповіді на запитання.

Маргарита реставрує старі меблі. Вона взяла в оренду майстерню і звернулася до банку за кредитом, щоб купити столи та стільці для реставрації. Потрібне обладнання, інструменти та хімікати придбала сама. Маргарита володіє унікальним методом обробки старого дерева, про який їй розповів дідусь. Крім реставрації, Маргарита займається оздобленням цих меблів.

- Що в цій ситуації належить до людського капіталу? Якими ще капіталами скористалася Маргарита?

Людський капітал потрібно примножувати. Якщо, наприклад, від народження ви маєте унікальний голос і любите музику, варто інвестувати свою енергію та час, щоб розвивати цей талант. Тому що

надалі у вас буде можливість конвертувати свій капітал. Отриманий досвід, знання, розвинуті здібності можна продати / реалізувати, отримавши за це грошову винагороду або знайшовши нових друзів, розширивши коло знайомих. Капітал потрібно берегти, бо будь-який капітал скінченний. Це твердження стосується як людського капіталу, так і фінансового, матеріального. Коли ми усвідомлюємо, що наш капітал скінченний, ми ретельніше обираємо цілі й способи його використання. Будь-які інвестиції повинні себе виправдовувати.

4. Яка роль цінностей і ресурсів людини в досягненні життєвого успіху та загальнодержавного добробуту

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Прочитайте слова колишньої прем'єр-міністерки Великої Британії Маргарет Тетчер.

«Багатство країни не обов'язково будується на власних природних ресурсах, його можна досягти навіть за їх повної відсутності. Найголовнішим ресурсом є людина. Державі потрібно створити основу для розквіту таланту людей».

- Чому авторка висловлювання вважає, що людські ресурси найголовніші? За можливості наведіть приклад із власних спостережень.

А тепер розгляньмо, як саме людські ресурси відрізняються від інших видів ресурсів.

По-перше, люди є особистостями, ними складніше управляти, оскільки зазвичай вони мають власні установки й цілі, які прагнуть реалізувати.

По-друге, люди здатні навчатися, і це є ще однією специфічною особливістю людських ресурсів. Жодні інші ресурси не можуть самі стати досконалішими та функціональнішими. А людина, працюючи над своїми недоліками й перетворюючи їх на переваги, може.

По-третє, людям властива емоційність. І, на жаль, під впливом емоцій люди не завжди в змозі раціонально проаналізувати ситуацію, щоб ухвалити правильне рішення. Водночас емоційність дуже важлива в підвищенні ефективності та мотивації, у налагодженні міжособистісних стосунків у колективі.

ОБГОВОРЮЄМО

Які ще особливості людських ресурсів ви можете назвати? Що ви можете сказати про такий ресурс, як цінності людини? Як ви вважаєте, що це таке та як цінності впливають на формування фінансового добробуту?

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Яна – перукарка. Вона намагається професійно розвиватися, постійно підвищує кваліфікацію, з увагою та доброзичливістю ставиться до своїх клієнтів, обожнює свою професію. Її цінності – працьовитість, чесність, доброзичливість, старанність, порядність, відповідальність.

Ірина теж перукарка, вона чотири місяці тому закінчила курси перукарського мистецтва та вже працює. Ірина не любить свою роботу, для неї це лише засіб швидко заробити гроші, якнайбільше осіб обслуговувати, особливо не звертаючи уваги на потреби клієнтів та якість послуг. До того ж вона не утримує в належному стані свій робочий

простір, неохайна. Ірина ставиться до людей лише як до інструмента досягнення своєї мети, тобто меркантильно, корисливо. За цей час дівчина змінила два місця роботи, бо власники салонів були незадоволені її роботою.

- Як ви вважаєте, хто із цих двох дівчат швидше досягне успіхів у кар'єрі та визначиться зі своїм професійним шляхом? Хто з них у майбутньому стане «суперпрофесіоналом», який отримуватиме гідний дохід?

Кожна людина сама обирає свої життєві орієнтири, опори та цінності. Одні обирають шлях через маніпуляції, обман, хитрощі тощо. Спочатку здається, що досягнення вагоме й викликає захоплення. Проте такі досягнення рано чи пізно викриваються або призводять до негативних наслідків. Чесний, чистий, працелюбно досягнутий результат не лише позначається на фінансовому достатку, а й породжує повагу до самого себе.

Розвиток ресурсів людини, зокрема й її цінностей, впливає як на продуктивність людини, її добробут, так і на результати діяльності підприємства, де вона працює, а також на якість життя всього суспільства та його добробут. Що більше можливостей – освітніх, інтелектуальних, інформаційних – має кожний член суспільства, то вищий інтелектуальний ресурс усієї нації, то динамічніші темпи зростання економіки, то більш значущі можливості суспільства.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Поясніть, як можна зберігати й примножувати людські ресурси. Що можете зробити для цього ви? Запропонуйте два-три правила збереження ресурсів для вашого класу та дотримуйтесь їх упродовж року (мал. 8). Наприкінці року підбийте підсумки.

Мал. 8. Зберігаємо людські ресурси

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Людські ресурси є найважливішим ресурсом, тому потрібно інвестувати в їх розвиток. Вони поділяються на внутрішні та зовнішні. Капітал включає всі ресурси, які використовують для досягнення цілі.

Розвиток людських ресурсів потребує освіти. Якщо раніше отримували освіту на все життя, у сучасному світі актуальним є бренд «освіта впродовж життя», неперервна освіта.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Які ресурси знадобляться для досягнення цілі?
2. Яка роль людського капіталу в розвитку країни?
3. Ознайомтеся із запропонованим нижче переліком ресурсів. З нього оберіть найважливіший, на вашу думку, ресурс. Аргументуйте свій вибір, використовуючи власний досвід.

Книжки, вода, друзі, хобі, гаджети, інтереси, інтелект, музика, досвід, гроші, час, сміливість, упевненість, врода, домашні тварини.

4. Назвіть два-три вдалих моменти на уроці. Запропонуйте одну ідею, яка поліпшить роботу на наступному уроці.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Оберіть реальну або уявну організацію чи проєкт (шкільний клуб, стартап, благодійну організацію, футбольну команду тощо). Визначте людські ресурси, які потрібні для функціонування цієї організації. Поміркуйте, які люди (професії чи навички) необхідні для роботи організації. Складіть список видів капіталу, що потрібен для успішної роботи вашої організації: фінансовий капітал (гроші для зарплат і витрат), соціальний капітал (зв'язки та контакти), людський капітал (знання та навички), культурний капітал (цінності та культура, які мотивують команду). Визначте цінності, які повинні бути в основі роботи вашої організації. Презентуйте письмово результати вашої роботи.

2. Запишіть свої основні ресурси та цінності, які ви будете розвивати, примножувати заради підвищення свого фінансового добробуту. Зазначте, у який спосіб ви плануєте це робити.

ДУМКИ В ДОРОГУ

*Найкращі інвестиції –
це інвестиції в самого себе.*

Бенджамін Франклін,
американський учений,
винахідник

Дякуємо вам, шановне учнівство, за те, що ефективно інвестуєте свій час та енергію. Пам'ятайте, інвестиції у фінансові знання – це одні з найдоцільніших довгострокових інвестицій.

§ 4. ЯК РОЗРОБИТИ СВІЙ ПЕРШИЙ ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПРОЄКТ

Практикум

 Хто йде на боротьбу із сумом у душі, хіба зможе перемогти?

Микола Міхновський,
український політичний діяч

- Як ви розумієте зміст епіграфа уроку?
- Що для вас означає віра у свої сили та здібності? Чи важливо це для успіху?
- Чи доводилося вам заробляти гроші?
- Що ви відчували, коли отримали перший зарібок?

У кожної людини є речі, які ми вважаємо своїми: телефон, годинник, велосипед, планшет, одяг, гітара, спортивний костюм тощо. Але це не є найважливішим з того, чим ми володіємо. У кожного є значно більше – *таланти, здібності, здоров'я*. Саме вони є запорукою нашого добробуту. Це унікальний капітал, який можна використовувати й конвертувати в гроші. Якщо ви це зрозуміли, то вже зробили перший крок назустріч своєму багатству.

Наприклад, Esper Bionics – український стартап, який розробляє сучасні біонічні протези¹, використовуючи передові технології та досягнення. Стартап розпочав свою діяльність з розробки першого прототипу біонічного протезу руки. Esper Bionics швидко отримав перші інвестиції та розширив команду. Це дало можливість поліпшити дослідження та розробки. Компанія почала співпрацювати з медичними установами для тестування та впровадження своїх протезів.

Отже, талант може проявлятися в будь-якій сфері. Важливо не лінуватися, а шукати себе, шукати той шлях, на якому можна реалізувати свої здібності.

¹ Біонічний протез – протез, який частково чи повністю замінює втрачений орган і виконує його функції.

Талант – здібність робити щось краще, ніж інші.

Підприємництво, підприємницька діяльність – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність задля досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Підприємливість – важлива компетентність фінансово грамотної людини.

ОБГОВОРЮЄМО

Які таланти, здібності ви бачите у своїх друзів? Як їх можна конвертувати в гроші? Можливо, у вас виникнуть ідеї щодо поєднання талантів ваших друзів та ваших власних здібностей з метою підприємницького починання.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Ознайомтеся зі здібностями Олі та її ідеями, як їх конвертувати в гроші (мал. 9). Спробуйте запропонувати Олі власну ідею.

Мал. 9. Що я можу зробити

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Китайський філософ Кун Фу-Цзи (Конфуцій) сказав: «Оберіть собі роботу до душі, і вам не доведеться працювати жодного дня у своєму житті». Коли ви знайдете своє справжнє покликання і зрозумієте, як конвертувати свій талант у гроші, то, за законом Конфуція, ви «припините працювати». Ваш талант, здібності можуть розкритися будь-коли, не обов'язково в школі на уроках, тому й не вимірюйте їх лише оцінками.

ОБГОВОРЮЄМО

Якими здібностями володієте ви? Продумайте декілька шляхів їх реалізації. Підготуйтеся представити їх у класі.

Підробітком можна заробити не так багато грошей, але досвід і навички, які ви в цьому разі отримаєте, безцінні. До будь-якої справи потрібно підходити творчо. Підробляючи, ви можете випробувати себе в різних ролях – керівника, організатора, продавця, репетитора, технічного працівника, майстра тощо. Лише так можна зрозуміти, як досягнути успіху!

ТОППОРАДА

Коли будете продумувати свій підприємницький проєкт, візьміть до уваги важливість **креативу**.

Наведемо приклади успішної креативності в бізнесі:

1. Efarm – український стартап, що створив безпілотний комплекс для розмінування полів на деокупованих територіях України.

2. Cotia – український стартап розробляє ШІ-ошийник, який перекладає котячу «мову».

3. EduAI – український стартап у галузі освіти, що працює над розробкою навчальної платформи на основі штучного інтелекту.

4. Beholder – український Spacetech-стартап, який розвідує корисні копалини за допомогою нейромереж і працює над спеціалізованим хабом для геологів.

Також не забувайте про додаткові можливості розвитку підприємництва в Україні, як-от: «Дія.Бізнес», гранти від ЄС, меценатство тощо.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Розгляньте приклад креативного рішення підприємницького проєкту. За можливості назвіть відомих вам людей, яким удалося досягти поставленої цілі.

Студентів університету об'єднали в групи й видали кожній з них по 300 доларів. Через тиждень кожна з груп мала примножити ці гроші. Група, яка із цим найліпше впоралася, отримає найвищі бали та переможе. Кожна з груп почала активну діяльність щодо примноження цих грошей, але на захисті проєкту виграла та, що використала нестандартний підхід. Студенти цієї групи не стали вигадувати, як щось купити чи продати, щоб примножити гроші. Вони знайшли компанію, яка заплатила їм 3000 доларів за те, що вони продали свій час виступу на захисті проєкту. Це була компанія, яка вже декілька

місяців шукала шляхи, як презентувати викладачам та адміністрації цього університету свій продукт. І ця студентська група шляхом зведення двох учасників у перемовинах змогла заробити найбільшу кількість грошей і, як наслідок, виборола перемогу в цьому проєкті.

Ніколи не потрібно забувати про креативність, нестандартні шляхи розв'язання задач. Це саме те, що деколи не лише допомагає бізнесу, а й здійснює справжній прорив у його діяльності, робить його неповторним і привабливим для клієнтів.

Перед тим як почнете генерувати ідеї підприємницького проєкту, не полінуйтеся скористатися інтелектуальними методами, як-от: шести капелюхів, синектики, трьох стільців Волта Діснея. Інформацію про кожний із цих методів можете самостійно знайти в інтернеті.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Яких корисних навичок ви могли б набути, підпрацьовуючи офіціантом, продавцем морозива, кур'єром, репетитором, перекладачем?

2. Які таланти та здібності ви можете реалізувати вже сьогодні?

3. Які варіанти підробітку є у вашому населеному пункті?

4. Наведіть приклади людей, які зуміли конвертувати свій талант у гроші.

Спробуйте дізнатися, як виникла ідея їхнього бізнесу. Які основні проблеми виникли на старті? Які фінансові інструменти вони використовували для розвитку?

5. Оцініть свою роботу під час проєкту, продовживши речення.

1. Мені сподобалося... 2. Для мене виявилось новим... 3. Мене надихнуло...

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ

Розробіть концепцію власного підприємницького проєкту, який ви хотіли б реалізувати. Поміркуйте про проблему або потребу, яка існує у вашій громаді, школі або серед ваших друзів та однолітків; для цього можете провести коротке опитування. Як ви могли б розв'язати цю проблему або задовольнити цю потребу? Обміркуйте шляхи розв'язання цієї проблеми / задоволення цієї потреби, в основу покладіть цінність / ідею, яка вас надихала б і була би близькою за духом. Рішенням може бути продукт або послуга, нова технологія або соціальна ініціатива. Дайте назву вашому проєкту. Опишіть його коротко (декілька речень). Що саме ви плануєте робити? Хто є вашою цільовою аудиторією? Опишіть коло людей, яким ваш проєкт буде корисний. Подумайте та проаналізуйте, чи є вже подібні продукти або послуги на ринку. Хто ваші потенційні конкуренти? Які переваги буде мати ваш проєкт? Чим він буде виокремлюватися? Підготуйте коротку презентацію (3–5 хв), у якій розкажіть про свій проєкт. Під час підготовки проєкту можете об'єднуватися зі своїми однокласниками / однокласницями та працювати разом.

ІСТОРІЇ УСПІХУ

Коли в 2009 р. троє українців створювали сервіс для допомоги в написанні текстів англійською Grammarly, вони не уявляли, що через 10 років їх стартап, що допомагає людям комунікувати, оцінять у понад 10 мільярдів доларів і назвуть найбільш інноваційним у сфері штучного інтелекту.

Продуктом компанії щодня послуговуються близько 30 мільйонів користувачів, і ця цифра продовжує збільшуватися. Grammarly вже оголосили про партнерство із Samsung щодо інтеграції сервісу в мобільну клавіатуру.

Видання Fast Company визнало Grammarly однією з найбільш інноваційних компаній світу у сфері штучного інтелекту.

Український стартап має офіси в Сан-Франциско, Нью-Йорку, Ванкувері, Києві та успішно продовжує своє сходження до вершин успіху.

Сьогодні Grammarly вже не просто сервіс для перевірки правопису – це онлайн-платформа, яка використовує технології штучного інтелекту для допомоги в ефективній комунікації.

«Я не маю рецепта успіху або незмінного життєвого кредо. Мені імponує погляд, що сенс життя полягає в реалізації власних цінностей через дії», – говорить Дмитро Лідер, один із засновників Grammarly. То який він – рецепт успіху?

ДУМКИ В ДОРОГУ

Не бійтеся великих мрій,
бо саме вони ведуть нас уперед.

Соломія Крушельницька,
українська оперна співачка

Дякуємо вам, шановне учнівство!
Генерування проєкту – це сміливий перший крок
на шляху до успіху. Проте не забувайте,
що у світі багато ідей, але не всі вони реалізовані.
Тож ніколи не зупиняйтеся, дійте!

РОЗДІЛ II

ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЛЮДИНИ

Економічна незалежність нації починається з фінансової грамотності її громадян.

Богдан Гаврилишин,
український економіст, громадський діяч

ПРИТЧА

Жив собі чоловік, який усе життя тяжко працював і заощаджував кожну копійку. Він не довіряв банкам і ховав усі свої гроші вдома під матрацом. Одного дня до нього прийшов шахрай, який представився податковим інспектором. Він переконав чоловіка, що той має сплатити великий штраф за ухилення від податків. Наляканий чоловік віддав шахраєві всі свої заощадження. Сусід, дізнавшись про це, сказав: «Друже, якби ти зберігав гроші в банку та вів облік своїх доходів і витрат, ти не став би легкою здобиччю для шахрая. Мудре управління фінансами – це не лише заощадження, а й їх розумне використання та захист».

“

Не витрачай час
на придумування нового –
вже зараз ти можеш
удосконалювати те, що є.
Просто почни!

Будь-який шлях
починається з першого кроку.
Який крок ти зробиш
уже сьогодні, щоб наблизитися
до своєї мети?

”

ТЕМА 1

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЖИТТЯ

§ 5. ЯК ДОСЯГТИ ФІНАНСОВОЇ СВОБОДИ ТА ЖИТИ БЕЗ БОРГІВ

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

❏ Ви повинні отримати контроль над своїми грошима, інакше їх відсутність буде контролювати вас вічно.

Дейв Ремсі,

американський письменник і журналіст

- Поясніть, як ви зрозуміли слова Дейва Ремсі. Чи погоджуєтеся ви з автором?
- Як ви думаєте, що таке фінансова незалежність?

1. Що таке фінансова залежність і фінансова незалежність

У житті ми зустрічаємо багато різних людей, різної зовнішності, характеру, національності та різного фінансового стану. Одні з них не відмовляють собі ні в чому, інші постійно себе обмежують, а дехто купує безліч дрібничок і на найдорожчі речі бере кредити. Є й такі, що раціонально розмірковують: «Чи дійсно мені потрібна річ, яку я хочу купити?», «Що та як часто я роблю заради поліпшення свого добробуту?».

Усі люди перебувають на різних рівнях фінансового забезпечення. Умовно можна сказати, що люди є платоспроможні та неплатоспроможні (залежні).

Фінансова залежність – стан, за якого людина не має власних фінансових можливостей, щоб задовольнити свої потреби в різних сферах життя.

Тож фінансова залежність характеризується необхідністю покриття витрат за рахунок сторонніх джерел: сім'ї, роботодавця, держави тощо. У цьому разі фінансовий стан людини залежить від інших. Наприклад, люди похилого віку можуть потребувати державної допомоги або підтримки від дорослих дітей за їх наявності. Діти залежать від своїх батьків або опікунів, держави (за відсутності двох попередніх). Фінансово залежна людина вимушена перебувати в стресі, у відчутті безвиході, несправедливості. Довготривале перебування в такому стані згодом може супроводжуватися навіть ризиком фінансових правопорушень.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

У групах розгляньте життєві ситуації. З'ясуйте, чи є вони прикладом фінансової залежності.

1. Марійці та її братику Назару захотілося мати ігрову приставку. Батьки зараз не можуть її купити, але пообіцяли дітям подарувати новий гаджет наприкінці навчального року.

2. Оксані 30 років, вона нещодавно народила дитину й зараз перебуває в декретній відпустці. Інколи їй хочеться купити собі якусь дорогу, фірмову річ, проте зараз у їхній сім'ї працює лише чоловік і їм потрібно трішки економити.

3. Івану Борисовичу 72 роки, він отримує пенсію, не працює, тому йому доводиться економити. Час від часу йому допомагають діти.

4. Богдану 33 роки, він працює у сфері ІТ. Чоловік достатньо заробляє, але живе не за коштами, витрачає більше, ніж отримує, до того ж накопичує борги.

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви думаєте, лише та людина, що не працює, може бути фінансово залежною?

Отже, дохід не зробить вас фінансово незалежними. Якщо ви витрачаєте більше, ніж маєте, не заощаджуєте, берете кредити й накопичуєте борги, ви не станете фінансово незалежними, попри все бажання. Найважливішим є те, як ви розпоряджаєтеся своїми фінансами, як заощаджуєте кошти, які цілі собі ставите.

Навіть якщо людина й розраховує на допомогу та є залежною від своїх батьків, чоловіка, дружини, дітей, держави, вона все одно може нагромадити певну фінансову подушку. Для цього варто:

- навчитися правильно розпоряджатися коштами;
- відкрити персональний банківський рахунок, зокрема й дитячий, і зберігати на ньому частину грошей на випадок непередбачених витрат;
- знайти підробіток хоча б на декілька годин;
- зменшити свої витрати;

- волонтерити чи стажуватися, щоб підвищувати свою самооцінку та нагромаджувати потрібні знання та досвід.

Проте є люди, що володіють фінансовою незалежністю.

Фінансова незалежність – фінансовий стан, за якого доходи людини (активні чи пасивні) можуть покривати її витрати без необхідності залежати лише від заробітної плати.

Фінансова незалежність характеризується здатністю особи покривати свої витрати без зовнішньої фінансової підтримки (батьків, держави чи роботодавця). Тобто людина не залежить від єдиного джерела доходу (наприклад, зарплати). Фінансова незалежність може включати будь-які джерела доходу (власний бізнес, інвестиції, оренду, дивіденди тощо).

Якщо людина самостійно заробляє, але не має значних заощаджень, вона перебуває в перехідному стані між фінансовою залежністю та фінансовою незалежністю, і для більшості українців цей стан є ключовим. Як перейти від фінансової залежності до фінансової незалежності?

Фінансова залежність (отримання грошей від батьків, держави, інших осіб):

- Почати заробляти самостійно. Навіть якщо це невеликі суми (фриланс¹, підробіток, продаж товарів чи послуг).
- Навчитися базового фінансового планування: фіксувати доходи та витрати.
- Створити перший резерв (хоча б 5–10 % доходу).

Фінансова активність – перехідний стан між фінансовою залежністю та незалежністю (самостійний заробіток, але відсутність достатніх заощаджень):

- Виходити за межі «від зарплати до зарплати»: відкладати 10–20 % доходу.
- Оптимізувати витрати та уникати боргів.
- Інвестувати у власні навички, щоб збільшити дохід (освіта, нові навички, кар'єрне зростання).

Фінансова стабільність – перехідний стан (покриття базових витрат і резервний фонд на 3–6 місяців):

- Створити подушку безпеки (резервний фонд).
- Диверсифікувати доходи: шукати додаткові джерела (пасивний дохід, інвестиції).
- Уникати кредитів на споживчі потреби.

Фінансова незалежність (доходи покривають витрати):

- Створення джерел пасивного доходу (інвестиції в акції, нерухомість, бізнес).
- Довгострокові фінансові цілі та планування майбутнього.
- Відсутність необхідності працювати задля виживання.

Фінансова свобода (доходу достатньо для бажаного рівня життя):

- Пасивний дохід значно перевищує витрати.
- Можливість вибору будь-якого способу життя.

¹ Фриланс – виконання певної роботи на замовлення клієнта без залучення до штату.

Спочатку вийти в перехідний стан фінансової активності, потім досягти стабільності та лише після цього переходити до незалежності та свободи.

Отже, фінансова незалежність більше пов’язана з тим, як ви розпоряджаєтеся грошима, якою мірою ви фінансово дисципліновані та відповідальні, ніж з тим, скільки ви заробляєте.

2. Що таке активний і пасивний доходи та чим вони різняться

Активний дохід – дохід, який потребує постійних і прямих зусиль.

До *активного доходу* належать: заробітна плата, премії, погодинний заробіток, комісійні та чайові. Активний дохід ви заробляєте в обмін на ваші час, знання чи вміння, тобто берете безпосередню участь у його отриманні. Цей тип доходу є тим, на що більшість людей покладаються, щоб оплачувати рахунки, купувати речі першої потреби та підтримувати звичний спосіб життя.

На противагу – *пасивний дохід* можна отримати практично без щоденних зусиль. Він включає дохід від оренди, відсотки за депозитами, дивіденди, роялті¹ або навіть бізнес, який не вимагає щоденної участі. Саме пасивний дохід відчиняє двері до більшого фінансового зростання та свободи.

Пасивний дохід – дохід, який отримує людина від інвестицій або з інших джерел, що не вимагають її активної участі в процесі заробітку.

Пасивний дохід також потребує початкових вкладень або зусиль, наприклад, щоб створити бізнес чи нагромадити капітал для інвестицій.

ЗАВДАННЯ

Користуючись поданою нижче таблицею, порівняйте активний і пасивний доходи.

Активний і пасивний доходи

Характеристики	Необхідні зусилля	Залежність від часу	Тип доходу	Масштабованість	Ризики і труднощі
Активний дохід	Потрібні щоденні послідовні зусилля	Пряма залежність від відпрацьованих годин	Заробітна плата, оклади, комісійні, чайові	Обмежений часом і енергією	Втрата роботи, обмеженість доходу
Пасивний дохід	Майже не потрібно щоденних зусиль	Без прив’язки до часу, можна заробляти 24/7	Оренда нерухомості, дивіденди, роялті	Потенціал для зростання без пропорційного вкладення часу	Ринкові ризики, потреба в початкових інвестиціях

¹ Роялті – регулярний платіж, який здійснюється за використання певних прав або ресурсів. Наприклад, якщо ви відкриваєте ресторан під відомим брендом, ви будете регулярно сплачувати роялті за використання цього бренда.

ПРАЦЮЄМО В ПАРІ

Ознайомтеся із ситуаціями та визначте, що належить до активного доходу, а що – до пасивного.

1. Ганна Володимирівна працює за зарплату та водночас здає квартиру в оренду.

2. Батьки Тараса працюють викладачами у вишій; здають в оренду гараж, а також отримують роялті за друковані підручники та посібники.

3. Сім'я Сазонових вирощує в теплицях квіти, які продає у квітковому кіоску в центрі міста.

Отже, можна зробити висновок: якщо людина цілком покладається на активний дохід від роботи, це обмежує її можливості. Водночас фінансова свобода досягається тоді, коли пасивний дохід від інвестицій та інших джерел покриває всі витрати, забезпечуючи стабільність без необхідності постійної праці. Поєднання активного та пасивного доходів є важливим кроком для досягнення фінансового успіху.

3. Які є рівні фінансового забезпечення життя людини

Розберімося у співвідношенні активних і пасивних доходів залежно від фінансового рівня людини.

Фінансові рівні людини

Фінансовий рівень	Характеристика
Низький рівень	Основна частина доходів складається з активних доходів. Пасивні доходи, якщо і є, то дуже незначні.
Середній рівень	Активні доходи все ще домінують, але пасивні доходи починають відігравати більшу роль, особливо якщо людина активно інвестує.
Високий рівень	Пасивні доходи можуть складати значну частину загальних доходів.

Поміркуймо, що потрібно робити, щоб підвищити свій фінансовий рівень.

На низькому рівні – варто зменшувати та контролювати витрати, скорочувати борги.

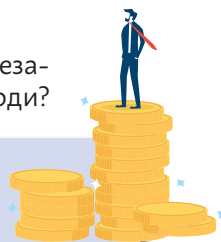
На середньому рівні – збільшувати свій активний дохід, формувати фінансову подушку, почати працювати з пасивним доходом.

На високому рівні – створювати додаткові джерела пасивних доходів, збільшувати їх дохідність.

ЗАВДАННЯ

Поясніть своїми словами, як ви зрозуміли, що таке фінансова незалежність. Як ви думаєте, чим вона відрізняється від фінансової свободи?

Фінансова свобода – стан, за якого людина нагромадила такий рівень статків, що може займатися тією діяльністю (працею), яка їй подобається, незважаючи на розмір грошової винагороди за неї.

Фінансова свобода є ширшим поняттям, яке включає фінансову незалежність, але виходить за її межі. Вона передбачає можливість здійснювати бажані покупки, подорожувати, займатися улюбленими справами без обмежень, пов'язаних із фінансами. Це стан, за якого фінансові ресурси дають змогу людині жити відповідно до своїх мрій і цілей. Тобто фінансова свобода уможлиблює реалізацію будь-яких життєвих планів без фінансових обмежень.

Хоча фінансова свобода, яка є найвищою точкою фінансового успіху, допоможе втілити в реальність практично будь-що, але вона не замінює всього, що потрібне для ідеального життя. Утім, безперечно, вона є міцною базою для цього.

Щоб досягти фінансової свободи, треба бути максимально фінансово грамотним і мати неабияку майстерність.

ТОППОРАДА

1. Не бійтеся помилок! Усі помиляються, і це нормально. Головне – аналізувати свої фінансові рішення, вчитися на них і рухатися вперед.

2. Навчайтеся постійно! Фінансова грамотність – це не просто одна навичка, а ціла стратегія, яка допоможе вам досягти успіху в житті.

3. Будьте наполегливими! Мотивація, чітка мета та старанність – ключі до успіху. Не здавайтеся, й у вас усе вийде!

4. Що таке доходи та витрати, активи й пасиви в особистому та сімейному бюджеті

Кожна сім'я певною мірою схожа на організацію й має також наперед планувати свої активи й пасиви та не забувати, що гроші повинні приносити дохід.

Активи – ресурси, які приносять дохід або зростають із часом у вартості (депозити, інвестиції, нерухомість).

Пасиви – зобов'язання, витрати, які зменшують фінансові можливості людини (кредити, борги).

Проте активи можуть стати пасивами та навпаки, усе залежить від того, чи приносить дохід цей ресурс, чи генерує витрати.

Дохід – усі гроші, які ви отримуєте (крім кредитів, позичок).

ПРИКЛАДИ ОТРИМАННЯ ДОХОДІВ

заробітна плата найманого працівника (наприклад, від роботи в організації, компанії)

доходи від самозайнятості (наприклад, якщо людина є приватним підприємцем)

доходи від володіння майном (наприклад, у людини є квартира, і вона здає її для проживання кому-небудь за гроші)

доходи з особистого підсобного господарства (наприклад, людина вирощує овочі й продає їх)

доходи у вигляді соціальних виплат (наприклад, пенсія, виплати у зв'язку з інвалідністю, стипендія тощо)

відсотковий дохід від банківського депозиту

ВИДИ ДОХОДІВ

Активні доходи – гроші, які людина отримує за свою працю або активну діяльність у теперішньому часі (заробітна плата, премії або прибуток від власного бізнесу)

Трудові доходи – доходи, які отримує працівник унаслідок своєї діяльності як наймана робоча сила чи в разі самостійної зайнятості

Пасивні доходи – доходи, які людина отримує завдяки своїм діям у минулому та управління якими не вимагає значної участі людини зараз (доходи від оренди нерухомості, дивіденди від акцій, відсотки за депозитами, роялті, партнерські програми, інвестиції в нерухомість)

Нетрудові доходи – одна з форм отримання прибутку, яка не пов'язана з виконанням роботи або наймом на роботу (відсотки, дивіденди, роялті, орендна плата, інвестиційні прибутки, пенсії та соціальні виплати, аліменти та спадщина)

Доходи від власності – доходи, які одержують власники фінансових і нефінансових активів (землі, майнових прав, дивідендів, відсотків від акцій або за банківськими вкладками) від надання їх у користування іншим

Мал. 10. Види доходів

Доходи також бувають: *регулярні* (зарплата, стипендія) та *нерегулярні* (премії, бонуси).

Витрати – усі гроші, які ви витрачаєте.

Розрізняють такі види витрат (мал. 11):

ВИДИ ВИТРАТ

Регулярні

(оренда житла, комунальні послуги, абонементи, підписки)

Разові

(купівля нової техніки, автомобіля)

Непередбачувані

(ремонт автомобіля, хвороба)

Мал. 11. Види витрат

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Спробуйте оптимізувати свої кошти за допомогою аналізу своїх витрат і доходів за останній місяць. Перейшовши за посиланням або QR-кодом, заповніть таблицю в програмі Excel, адаптуючи її статті витрат / доходів під себе.

<https://cutt.ly/heREqVLF>

Різниця між особистими та сімейними доходами, витратами, активами і пасивами полягає в їхньому обсязі та розподілі між членами сім'ї. Розгляньмо ці поняття детальніше.

Доходи

Особисті доходи – це гроші, які належать конкретній особі (зарплата, доходи від бізнесу тощо). *Сімейні доходи* – це сукупність усіх доходів, отриманих усіма членами сім'ї (доходи від роботи тощо).

Витрати

Особисті витрати – це витрати, пов'язані з індивідуальними потребами та бажаннями (особисті покупки, розваги тощо). *Сімейні витрати* – це сукупність усіх витрат сім'ї (оренда, комунальні послуги, харчування, сімейні подорожі тощо).

Активи

Особисті активи – це майно та фінансові ресурси, які належать конкретній особі (особистий банківський рахунок, ювелірні вироби тощо). *Сімейні активи* – це сукупність усіх активів, якими володіє сім'я (нерухомість, автомобілі тощо).

Пасиви

Особисті пасиви – це борги та фінансові зобов'язання конкретної особи (особисті кредити, заборгованості за кредитними картками тощо). *Сімейні пасиви* – це сукупність усіх фінансових зобов'язань сім'ї (іпотека¹, автокредити тощо).

Управління особистими та сімейними доходами / витратами, активами й пасивами вимагає ретельного планування і взаєморозуміння між усіма членами сім'ї для досягнення фінансових цілей.

5. Які види боргів розрізняють і до яких наслідків призводять борги

Якщо людина неплатоспроможна, вона зазвичай бере гроші в кредит або позичає в знайомих. Згодом вона може стати нездатною віддавати ці кошти, особливо якщо до того ж потрібно віддавати відсотки за користування ними, – саме тоді виникає борг.

Борг – те, що потрібно повернути.

Предметом боргу можуть бути як грошові ресурси, так і інше майно. Тож борг може мати фінансову чи товарну природу.

Фінансовий борг – зобов'язання, яке виникає як наслідок отримання позички або кредиту.

Прострочений (поганий) фінансовий борг виникає, якщо позичальник не виконує свої зобов'язання щодо погашення боргу вчасно.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Ознайомтеся з інформацією про наслідки прострочення боргів (мал. 12). Поясніть своїми словами, чому важливо повертати борги та які переваги отримує людина, якщо вчасно їх повертає.

¹ Іпотека – застава землі, нерухомого майна.

НАСЛІДКИ ПРОСТРОЧЕННЯ БОРГІВ

Зниження кредитного рейтингу
(ускладнення отримання кредитів у майбутньому)

Збільшення боргу
(додаткові штрафні санкції та комісії)

Юридичні наслідки
(обмеження прав, арешт майна)

Втрата майна
(якщо під забезпечення кредиту оформлювали майно)

Обмеження доступу до фінансових послуг (неможливість узяти кредит у майбутньому)

Психологічний стрес
(збільшення тривоги)

Вплив на особисті стосунки
(погіршення стосунків із близькими, родиною)

Важкість фінансового планування

Мал. 12. Наслідки прострочення боргів

Щоб уникнути прострочення фінансового боргу, можна скористатися кількома ефективними стратегіями (мал. 13):

СТРАТЕГІЇ УНИКНЕННЯ БОРГУ

Планування доходів і витрат

Створення фінансової подушки

Зменшення витрат

Збільшення доходів

Мал. 13. Стратегії уникнення боргу

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Ознайомтеся із ситуаціями та, перейшовши за посиланням або QR-кодом, доберіть до кожної з них можливий шлях розв'язання проблеми.

<https://cutt.ly/CeREeYXA>

1. Ганна взяла іпотечний кредит для купівлі свого першого будинку. Спочатку справи просувалися добре, але через декілька років вона втратила роботу.

2. Марія взяла студентський кредит для оплати навчання в університеті.

3. Іван узяв автокредит для купівлі нового автомобіля. Через деякий час він зрозумів, що витрачає занадто багато грошей на обслуговування й виплату кредиту.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Якби ви жили в Англії XVI ст. і були боржником, то, щоб уникнути арешту за несплачені борги, вам варто було б не виходити з дому: боржника не можна було заарештувати в його будинку.

Фінансові борги можуть бути як інструментом для досягнення фінансових цілей, так і джерелом тотального стресу, якщо ними неправильно управляти. Важливо розробити стратегію управління боргами, яка враховує ваші фінансові можливості та цілі.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Фінансова залежність означає залежність від зовнішніх джерел доходу, тимчасом як фінансова незалежність уможливорює життя на власні нагромадження та інвестиції. Досягти фінансової свободи можливо лише шляхом збільшення пасивних доходів. Фінансовий борг може виникати в різних ситуаціях, але з правильним плануванням його можна успішно сплатити.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Які витрати ви можете скоротити, щоб нагромаджувати більше коштів? Які поради ви можете запропонувати своїй сім'ї в цьому питанні?
2. Які кроки ви вже зробили чи можете зробити для досягнення фінансової незалежності? Які навички вам можуть у цьому допомогти?
3. Як ви плануєте збільшити свої активні й пасивні доходи? Які види доходів отримує ваша родина?
4. Які основні причини виникнення фінансових боргів?
5. Придумайте емблему / символ уроку. Поясніть його.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Уявіть, що ви вже досягли рівня фінансової свободи. Помрійте, як ви витрачатимете гроші, у які креативні ідеї або цікаві стартапи інвестуватимете, якою благодійністю займатиметеся. Візуалізація мрії – це перший крок до реалізації фінансового добробуту. Коли ми уявляємо свою мрію в детальних дрібницях, наш мозок починає активніше працювати задля її досягнення.

2. Визначте, на якому фінансовому рівні ви перебуваєте зараз, і заплануйте в часі ваш перехід на кожний наступний рівень, включно з фінансовою свободою. Опишіть основні дії, які будете виконувати на кожному із цих рівнів, а також свої почуття під час переходу на кожний подальший рівень.

ДУМКИ В ДОРОГУ

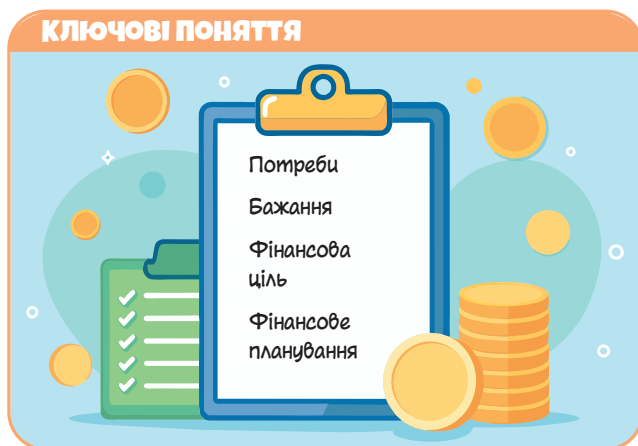
Якщо знаєш мету, знайдеш і шлях.

Леся Українка,
українська письменниця

Дякуємо вам, шановне учнівство, не забувайте про те, що саме ви господарі свого життя, навчайтеся та докладайте зусиль заради майбутньої фінансової свободи.

§ 6. ЯК ПОСТАНОВКА ЦІЛЕЙ ВИЗНАЧАЄ УСПІХ У ЖИТТІ

Щоб виграти бій, потрібна стратегія,
а щоб досягти успіху в житті – план.

Іван Франко,
український письменник

- Поясніть, як ви зрозуміли слова Івана Франка.
- Чи плануєте ви свою діяльність на день, тиждень? З якою метою?
- Чи може бути успішною людина, яка не ставить перед собою цілей і не планує своє життя?

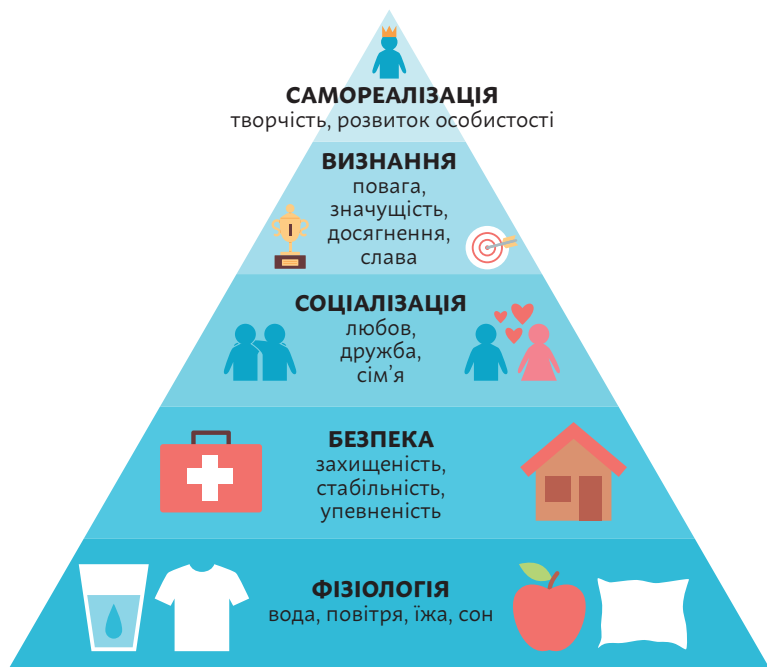
1. Як розпізнати свої справжні потреби та бажання

Важливою складовою фінансової грамотності є вміння розрізняти потреби та бажання. *Потреба* – те, що необхідне для виживання. *Бажання* – те, що нам хотілося б мати. Є низка потреб і бажань безкоштовних: повітря, можливість робити ранкову пробіжку або вечірню прогулянку, прісна джерельна вода тощо. Але за більшість потреб і бажань потрібно платити.

Потреби – основні вимоги, необхідні для виживання та нормального функціонування людини.

Потреби можуть бути фізіологічними (їжа, вода, сон) або психологічними (безпека, любов, самоповага, соціальні зв'язки, самореалізація). Потреби є фундаментальними та їх задоволення є необхідним для підтримки життя (мал. 14). Потреби включають бажання: наприклад, потреба в їжі може породжувати бажання скуштувати певну страву.

У реальному житті доволі рідко трапляється такий чіткий розподіл на потреби. На думку А. Маслоу, людина замислюється над наступною сходинкою піраміди, коли повністю задовольнить попередній запит. Але не всі люди обов'язково проходять усі рівні ієрархії, деякі можуть залишатися на певних етапах, це залежить від життєвих обставин, індивідуальних, історичних та географічних особливостей.

Мал. 14. Піраміда Маслоу: ієрархія потреб

Бажання – прагнення, потяг до здійснення або отримання чого-небудь.

Бажання можуть включати матеріальні речі (новий телефон, скейт, велосипед, автомобіль, ювелірні вироби) та нематеріальні: досвід (кіно, телебачення, комп'ютерні ігри, подорожі, розваги, знання) або досягнення (кар'єрне зростання, особистий розвиток, успіх, любов). Бажання часто мотивують людей до дій і можуть бути джерелом натхнення та енергії. Вони формуються під впливом культури, суспільства, особистих уподобань і мрій.

Потреби зазвичай мають вищий пріоритет, оскільки їх незадоволення може призвести до серйозних наслідків для здоров'я і життя.

І потреби, і бажання є головними складовими мотивації до вчинків. Потреби та бажання іноді складно відокремити одне від одного. Але є принципова відмінність. Задоволення потреби забезпечує нормальне життя, а задоволення бажання забезпечує життя краще, ніж нормальне, дає відчуття щастя.

Як легко та швидко визначити, що є потребою, а що – бажанням? Задоволення відбувається через реалізацію цілі. Якщо, досягнувши бажаного, ми не оцінюємо це як особистий успіх, це була потреба, пов'язана із життєдіяльністю вашого «Я». Усвідомлення успіху, радос-

ті, щастя, почуття гордості за себе після досягнення успіху пов'язане із задоволенням бажання. Коли хочемо, щоб усе було нормально, ми реалізуємо *потреби*; а коли прагнемо бути щасливими та успішними – *бажання*.

Отже, бажання і потреби переплітаються і впливають одне на одного. Наприклад, бажання досягти успіху в кар'єрі може бути пов'язане з потребою в самореалізації і повазі. Водночас задоволення базових потреб може створювати умови для виникнення нових бажань.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Розгляньте малюнок 15. Поясніть на власному прикладі, який взаємозв'язок існує між потребами та бажаннями.

Мал. 15. Взаємозв'язок між потребами та бажаннями

ЗАВДАННЯ

На основі поданої вище інформації наведіть приклади переплетіння бажань і потреб.

ТОППОРАДА

Як відрізнити бажання від потреби? Запитайте себе, чи зможете ви прожити без цього. Якщо так, то це, найімовірніше, бажання.

Чи впливає це на ваше здоров'я та добробут? Якщо так, то це потреба.

Чи є це необхідним для вашого базового комфорту та безпеки? Якщо так, то це потреба.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Розпізнайте, що в цих ситуаціях потреба, а що – бажання.

1. Я голодний і дуже спраглий.
2. Ми хочемо жити в безпечному місці.
3. У мене є телефон, що нормально працює, але я хочу новий.
4. Я дуже втомлена і відчуваю, що мені потрібний повноцінний сон.
5. Я втомлена і дуже хочу поїхати відпочити на море.
6. У мене достатньо одягу, проте я дуже хочу купити новий костюм.

ОБГОВОРЮЄМО

Чи є у вас якісь конкретні бажання, які ви хотіли б обговорити?

Досягнення ефективного співвідношення бажань і потреб є ключовим для гармонійного життя, адже це допомагає знайти баланс між тим, що ми хочемо, і тим, що нам дійсно потрібно. Як досягти ефек-

тивного співвідношення бажань і потреб? Розгляньмо малюнок 16, що наочно демонструє, як це зробити.

Мал. 16. Співвідношення бажань і потреб

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Визначте, які бажання є найважливішими для вас і можуть принести найбільше задоволення або користь. Обґрунтуйте свій вибір.

ПРАЦЮЄМО В ПАРІ

Візьміть участь у грі «Магазин: бажання проти потреб».

1. Створіть «магазин» з різними предметами або їх зображеннями, підпишіть аркуші паперу з їхніми назвами. Включіть необхідні речі (їжа, одяг, шкільне приладдя) і предмети розкоші (іграшки, солодощі, гаджети, прикраси).
2. Створіть на аркушах певну суму «грошей».
3. Тепер попросіть однокласника / однокласницю «купити» предмети в магазині, витративши всі свої «гроші».
4. Після «покупок» обговоріть:
  - Які речі ви купили і чому?
  - Які із цих речей є потребами, а які – бажаннями?
  - Чи вистачило «грошей» на все потрібне?
  - Якби довелося щось повернути, що ви повернули б і чому?
5. Якщо у вас залишилися «гроші», можете здійснити другий раунд покупок, цього разу зосередившись спочатку на потребах, а потім на бажаннях.

2. Фінансові цілі: які вони можуть бути та чому важливо їх утворювати

Фінансова ціль – конкретна мета, яку ви хочете досягти за допомогою грошей.

Це може бути будь-яка мрія або план, який потребує фінансових ресурсів для реалізації. Наприклад, купівля будинку, нагромадження на

освіту або створення резервного фонду. Цілі можуть бути найрізноманітнішими залежно від часу, що потрібний для їх досягнення (мал. 17).

Мал. 17. Види цілей залежно від часу

Довгострокові фінансові цілі передбачають нагромадження коштів протягом тривалого часу з подальшим інвестуванням.

*Короткострокові фінансові цілі зосереджені на заощадженнях для конкретних витрат у найближчій перспективі. Додатково виокремлюють **інвестиційні цілі** – конкретні фінансові цілі, яких ви прагнете досягти, інвестуючи свої кошти.*

Маючи чітко визначені інвестиційні цілі, ви зможете ефективніше планувати свої фінанси, що допоможе вам зосередитися на досягненні важливих етапів і забезпечити стабільне фінансове майбутнє.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Родина Гнатюків запланувала купити автомобіль. Автомобіль їм потрібен для щоденних поїздок на роботу, до школи, а також для подорожей. Приблизна вартість автомобіля близько 720 000 грн. Проаналізувавши свій сімейний бюджет, вони зрозуміли, що їхня сім'я здатна заощаджувати 20 000 грн щомісяця.

- Визначте, через скільки років родина Гнатюків досягне своєї цілі. Укажіть, яка це ціль: короткострокова, середньострокова чи довгострокова.

Постановка фінансових цілей дуже важлива для здійснення мрій і досягнення успіху, тому що це:

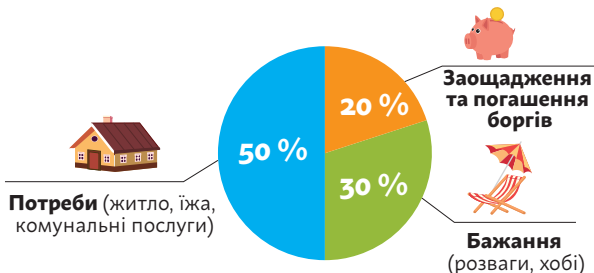
- допомагає зосередитися на тому, що дійсно важливо;
- дає можливість краще контролювати свої фінанси, уникати непотрібних витрат та ефективніше управляти своїми ресурсами;
- допомагає створити резервний фонд, який може бути використаний у разі непередбачених обставин (втрата роботи, медичні витрати);
- сприяє досягненню довгострокових планів, як-от: купівля будинку, освіта дітей або вихід на пенсію.

ЗАВДАННЯ

Які фінансові цілі ви хотіли б поставити для себе? Поміркуйте та запишіть від двох до п'яти своїх фінансових цілей (можете розбити їх за часом).

ТОППОРАДА

Розподіляйте свій дохід за «правилом 50/30/20» (мал. 18):

Мал. 18. «Правило 50/30/20»

Це простий, але ефективний спосіб збалансувати витрати та заощадження, який допомагає досягати фінансових цілей, не відмовляючись повністю від приємних речей у житті.

3. Як правильно встановлювати цілі, які методи можна використовувати

Для того щоб досягти цілей, дуже важливо правильно їх сформулювати. Фінансові цілі часто формулюються за методом SMART (мал. 19). Це допомагає чітко визначити, чого саме ви хочете досягти й чи досяжною є мета. SMART використовують у бізнесі та персональному менеджменті.

Specific	Measurable	Achievable	Relevant	Time-bound
S	M	A	R	T
Конкретна	Вимірювана	Досяжна	Актуальна	Обмежена в часі

Мал. 19. Постановка цілей за методикою SMART

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Дослідження свідчать, що люди, які ставлять перед собою чіткі фінансові цілі, мають більше шансів досягти фінансового успіху.

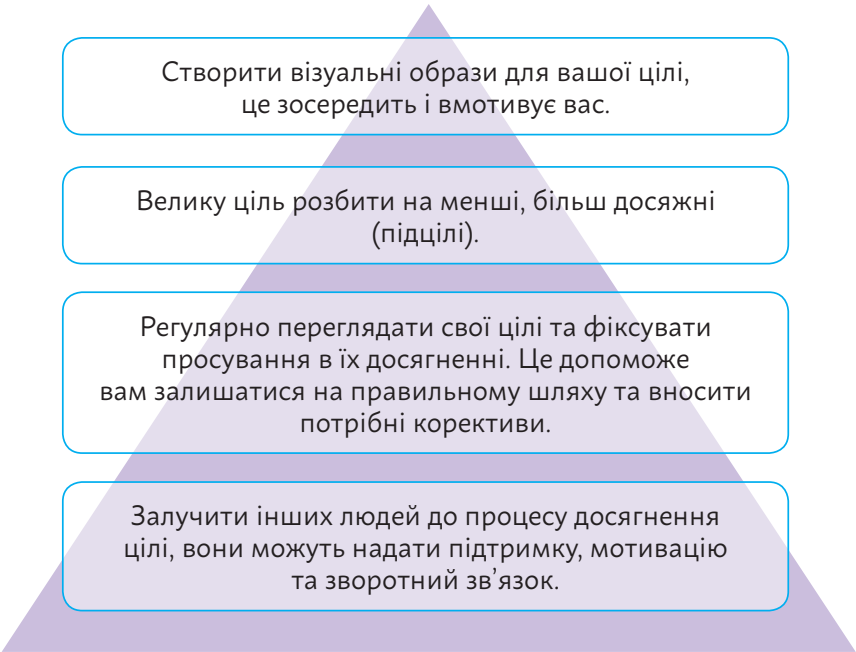
ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Ознайомтеся зі SMART-методикою формулювання цілі.

SMART-методика формулювання цілі

Мета	Нагромадити кошти на відпустку
Specific (Конкретна)	нагромадити 30 000 грн на відпустку в Італії
Measurable (Вимірювана)	відкладати 3000 грн щомісяця
Achievable (Досяжна)	переглянути бюджет і зменшити витрати на розваги
Relevant (Актуальна)	відпустка допоможе відновити сили та поліпшити продуктивність
Time-bound (Обмежена в часі)	досягти мети за 10 місяців

Сформулюйте власну фінансову мету та розподіліть її на SMART-компоненти, скориставшись прикладом у поданій вище таблиці. Уявіть, як ви будете покроково досягати цієї цілі. Для її досягнення можна також використати додаткові інструменти (мал. 20).

Мал. 20. Інструменти для досягнення мети

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Сергій поставив ціль придбати туристичний намет вартістю 5600 грн до наступної весни. На виконання цієї мети є 10 місяців. Обчисліть, скільки Сергію потрібно заощаджувати щомісяця, щоб нагромадити достатню кількість грошей для купівлі нового намету.

Як бачимо, є багато способів досягнення особистих фінансових цілей – від монетизації хобі до складання плану заощаджень.

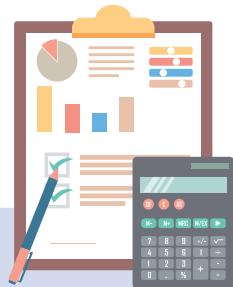
Найкраще почати з формування резервного капіталу – фінансової подушки безпеки. Експерти радять сформувати його в розмірі 3–6-місячної суми витрат. Наприклад, ваша сім'я витрачає щомісяця 30 000 грн. Отже, резервний капітал має становити 90 000–180 000 грн.

Експерти з особистих фінансів рекомендують відкладати гроші відразу, щойно отримали дохід, а не за підсумками місяця. До кінця місяця ви, імовірно, витратите все зароблене – до того ж незалежно від суми заробітку. Головний сенс резервного фонду полягає в тому, що ніяка спокуса не повинна вплинути на нього, він має бути недоторканий.

Пам'ятайте, що постановка фінансових цілей та їх досягнення вимагають дисципліни та планування. Також фінансова ціль повинна узгоджуватися з більш загальними цілями в житті, які відбивають ваші цінності та переконання.

4. Фінансовий план життя: навіщо та як його складати

Під час заощадження коштів потрібно ставити чіткі цілі та визначати, як покроково їх досягати. Експерти радять складати «власний фінансовий план», де описувати все, що ви хотіли б мати в майбутньому та як ви хотіли б жити через декілька років або навіть у похилому віці.

Фінансове планування – процес аналізу ситуації та складання плану діяльності, пов'язаної з доходами та витратами, спрямований на досягнення певних фінансових цілей.

Фінансовий план – це документ, що детально описує ваш поточний фінансовий стан (доходи, витрати, борги й заощадження), ваші фундаментальні фінансові потреби, коротко- та довгострокові цілі, а також стратегії досягнення цих цілей (*мал. 21*). Фінплан також допомагає відстежувати свій прогрес на шляху до фінансового добробуту. Його можна створити самостійно або за допомогою сертифікованого фінансового планувальника.

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ

Ведення особистого бюджету

Збільшення
доходів

Зменшення
витрат

Постановка фінансових цілей
на всіх етапах життя та стратегії
їх досягнення

Мал. 21. Фінансове планування

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

«Подорож мрії». Оберіть місце, куди ви хотіли б поїхати на відпочинок. Дослідіть вартість такої подорожі та складіть довгостроковий план нагромадження коштів.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Уявіть, що ви щомісяця отримуєте 600 грн кишенькових грошей. Складіть план, як ви розподіляєте ці гроші на:

- 1) заощадження (для великої покупки в майбутньому);
- 2) витрати на розваги (кіно, солодощі тощо);
- 3) благодійність (допомогу іншим).

Поясніть свій розподіл і обчисліть, скільки грошей ви можете нагромадити за 6 місяців, якщо будете дотримуватися цього плану.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

«Ефект лате» – фінансовий концепт, відповідно до якого відмова від частини своїх щоденних малих витрат може суттєво вплинути на фінанси в довгостроковій перспективі. Наприклад, якщо щодня витрачати 25 грн на солодку воду, за рік це складе 9125 грн ($25 \times 365 = 9125$ грн). Цей приклад демонструє, як невеликі зміни в щоденних звичках можуть значно вплинути на досягнення довгострокових фінансових цілей. Термін «ефект лате» створив американський фінансист Девід Бах.

Отже, складання фінансового плану допоможе зрозуміти, як досягати своїх цілей, забезпечуючи водночас стабільність на різних етапах свого життя.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Розуміння різниці між бажаннями й потребами та ефективно їх співвідношення допомагає ефективніше управляти своїми ресурсами й досягати балансу в житті.

Постановка фінансових цілей є важливим кроком на шляху до фінансової незалежності та добробуту. Досягти фінансових цілей допоможе фінансове планування.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Протягом 1 хв занотуйте все, що для вас на цей момент є цінним у житті. Запишіть, на що й скільки грошей ви витратили приблизно протягом місяця (наприклад, на солодощі, проїзд, подарунки тощо). Проаналізуйте свої витрати. Визначте, чи є відповідність між вашими цінностями та реальними витратами. Чи є цінності, на які взагалі не витрачали грошей останнім часом? Якщо так, потрібно або переглянути цінності, або переформатувати свої витрати.

2. Напишіть есе на тему «Чому важливо мати фінансові цілі?», у якому наведіть приклади з власного життя або з життя близьких чи відомих людей.

3. «Моя перша фінансова мета». Оберіть те, що ви хочете купити. Дізнайтеся, скільки коштує цей предмет, і складіть план, як заощадити на нього за певний період часу.

4. Поясніть різницю між потребами й бажаннями.

5. Навіщо людині фінансові плани? Чи використовує ваша сім'я фінансове планування?

6. Назвіть дві ідеї, які вам сподобалися і які ви готові використати в житті.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ

Оберіть дату в календарі та оголосіть свій власний день фінансової незалежності. Придумайте, що ви будете робити в цей день, кого запросите, складіть план проведення свята.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Кожна маленька справа
робить світ більшим.

Марія Примаченко,
українська художниця

*Дякуємо вам, шановне учнівство. Ставте собі чітку
та досяжну мету, що надихатиме,
мотивуйте себе на успіх та чесно дотримуйтеся
свого фінансового плану!*

§ 7. СІМЕЙНИЙ БЮДЖЕТ: ЯК УПРАВЛЯТИ НИМ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Бюджет – це не просто набір чисел, а вираження наших цінностей та пріоритетів.

Сюзі Орман,

американська фінансова консультантка, авторка, телеведуча

- Доберіть антоніми до слова «дохід».
- Що включають доходи сім'ї? Які їхні джерела?
- Що належить до регулярних і нерегулярних доходів?
- Як можна класифікувати витрати сім'ї?
- Як можна оптимізувати витрати сім'ї?

1. Що таке бюджет. Від чого залежать особисті й сімейні доходи

У повсякденному житті ми часто чуємо слово «бюджет», тож що воно означає?

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

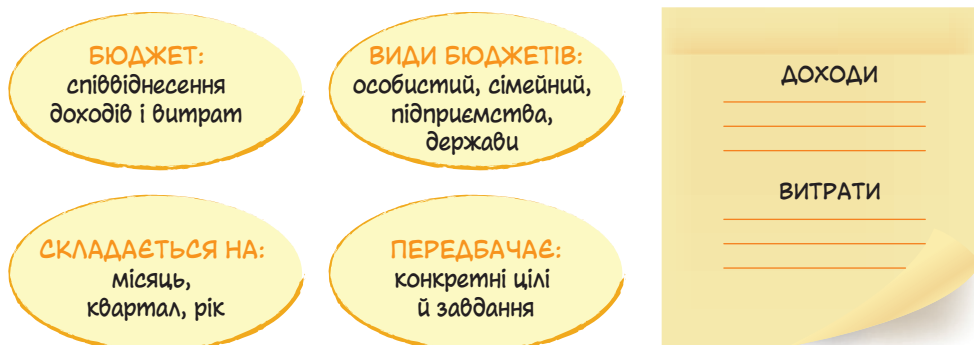
Прочитайте афоризми й прислів'я. Поясніть, як ви їх розумієте. Які з них співвідносяться з поняттям «сімейний бюджет»?

- Що більше заробляєш, то більше витрачаєш.
- Усіх грошей не заробиш, але спробувати треба.
- Копійка до копійки, а там вже й гривня.
- Гроші май, та про чорний день дбай.
- Гроші рахунок люблять.

Бюджет (від старонормандського *bougette* – «гаманець», «мішок з грошима») – план доходів і витрат людини (сім'ї, бізнесу, організації, держави тощо), що встановлюється на визначений період часу.

ЗАВДАННЯ

Розгляньте малюнок 22. Сформулюйте своїми словами, що таке бюджет, які бюджети розрізняють, на який час бюджет складається і що передбачає.

Мал. 22. Бюджет та його види

Різні сім'ї мають різний бюджет, оскільки доходи й витрати в усіх різні (мал. 23). Але є сім'ї, які мають приблизно однакові доходи, а живуть по-різному. Одні живуть від зарплати до зарплати та навіть часто беруть у борг. У інших вистачає на все потрібне, вони навіть можуть заощаджувати гроші на відпочинок чи великі покупки.

ОБГОВОРЮЄМО

Наведіть власні приклади схожих ситуацій. Обговоріть, чому так трапляється.

Сім'ї, у яких витрати перевищують доходи, зазвичай мають борги перед знайомими, родичами, друзями чи банком. Якщо не зменшити витрати, борги будуть зростати, що призведе до незадоволення, розчарування, конфліктів у родині, втрати друзів.

Мал. 23. Доходи й витрати сім'ї

Сім'ї, у яких сімейний бюджет сплановано, частину коштів заощаджують, наприклад, на купівлю нової побутової техніки або на ремонт. Отже, щомісяця зберігається баланс між витратами та доходами.

Тож основне завдання під час складання бюджету сім'ї – правильно розподілити очікувані доходи за різними статтями витрат: обов'язкові рахунки та витрати, продукти, одяг, транспорт, розваги, заощадження тощо.

Важливо диверсифікувати свої доходи.

Диверсифікація доходів (з лат. *diversificatio* – «різноманіття») – отримання грошових надходжень із декількох джерел.

Диверсифіковані (чи різноманітні) джерела доходів роблять людину (або сім'ю) менш залежною від одного роботодавця або бізнесу. Якщо у вас є декілька джерел доходу та одне з них ви втратите, збережеться головне – фінансова опора, тому що за рахунок інших грошових надходжень ви зможете покривати витрати.

Мета складання сімейного бюджету – це контроль над фінансовим становищем сім'ї, зменшення незапланованих витрат.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Згідно зі світським і діловим етикетами, не рекомендується дарувати надто дорогі подарунки. Щодо світського етикету можна скористатися європейською рекомендацією – вартість подарунка має становити близько 5 % від передбачуваного доходу того, кому дарують. Діловий етикет передбачає, що подарунок має бути якісним, оригінальним та індивідуальним. Ці обмеження не поширюються на родичів і близьких людей.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Які критерії ви врахуєте, коли обираєте подарунок рідним чи друзям? Яких подарунків очікуєте ви? Чи замислюєтеся ви про дохід тих, кому даруєте? Що, на вашу думку, є найцінніше в подарунку?

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Припустімо, що в січні сукупний дохід сім'ї становив 70 140 грн. До нього входять заробітна плата батька (28 140 грн) та заробітна плата матері (32 000 грн). У родини є квартира, що дісталася в спадок від бабусі, і батьки здають її в оренду за 6 тис. грн на місяць. Кілька років тому батьки купили акції однієї великої компанії та отримують дивіденди, що становили після сплати податків 4 тис. грн, виплата відбулася за результатами року в січні.

- Складіть структуру доходів родини (у відсотках) згідно з наведеними вище даними за січень у вигляді кругової діаграми.

2. Який буває бюджет

Шляхом зіставлення доходів і витрат можна визначити вид бюджету (мал. 24).

Мал. 24. Види бюджету

Дефіцитний бюджет означає, що доходи менші за витрати, тобто грошей замало для покриття витрат. У цьому разі потрібно або збільшувати доходи, або зменшувати витрати.

Профіцитний бюджет (надлишковий) спостерігається, коли доходи більші за витрати, тобто грошей достатньо. У цій ситуації слід замислитися над тим, як ефективніше використовувати надлишок грошей. Цю різницю можна заощадити.

Збалансований бюджет – це такий бюджет, у якому доходи дорівнюють витратам. Однак зовнішній баланс не обов'язково означає внутрішній баланс. Доцільно планувати бюджет так, щоб був фінансовий резерв – на непередбачені витрати та заощадження.

Збалансованим називається бюджет, у якому витрати дорівнюють доходам, причому враховані статті на непередбачені витрати та заощадження.

Розрізняють три види сімейного бюджету (мал. 25).

Мал. 25. Види сімейного бюджету

Окремий бюджет – кожний член сім’ї самостійно розпоряджається своїм доходом. Доходи не об’єднуються, витрати поділяються на спільні (комунальні платежі, оренда, продукти тощо), що оплачуються за домовленістю сторін, і особисті. Така модель прийнятна, якщо пара не проживає разом. Коли з’являється спільний побут, ділити всі витрати стає складніше, і ця модель перетворюється на змішаний тип.

Спільний бюджет – усі доходи членів сім’ї об’єднуються в один загальний фонд, і витрати плануються разом (доходи й витрати спільні).

Змішаний бюджет поєднує елементи спільного та окремого. Члени сім’ї об’єднують частину своїх доходів для покриття спільних витрат, але залишають певну частку для особистого користування.

ОБГОВОРЮЄМО

Який вид бюджету практикує ваша родина? Якому бюджету ви віддали б перевагу? Обґрунтуйте свою думку.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

У сім’ї Зубрицьких сукупний дохід становить 32 тис. грн. Витрати на найпотрібніше – 16 тис. грн. До того ж Павло Зубрицький витрачає щомісяця 5,5 тис. грн, а особисті витрати його дружини Олени складають 5,7 тис. грн. На свого маленького сина Олега, який ходить у дитячий садок, витрачають 2,8 тис. грн.

- Що утворюється внаслідок такого бюджетування в сім’ї Зубрицьких: дефіцит чи профіцит? Які наслідки такого планування своїх фінансів?

3. Як раціонально вести домашнє господарство

Деякі сім’ї вміють збалансувати свої доходи та витрати. А якщо це не вдається зробити? Розгляньмо корисні рекомендації щодо розумного ведення домашнього господарства.

1. Складіть список щомісячних витрат. Багато також складати списки на довший період, бо великі витрати потрібно планувати заздалегідь.

2. Оптимізуйте ваші покупки. Товари, якими ви користуєтесь щодня та які швидко витрачаються, краще купувати великими упаковками, і не обов’язково це мають бути розрекламовані бренди.

3. Під час покупок керуйтеся здоровим глуздом. Будьте обережні, коли купуєте акційний товар, на розпродажі або за знижкою. Найчастіше ці товари згодом виявляються непотрібними. Перед походом до магазину складіть список покупок і намагайтеся його дотримуватися.

4. Бережіть свої речі та доглядайте за ними. Правильно доглядаючи за речами, ви збільшите термін їх служби.

5. Заощаджуючи на комунальних послугах, ви можете скоротити витрати. Наведіть приклади, як ви та ваша сім'я економите воду, електроенергію тощо.

6. Купуйте через інтернет, де ціни зазвичай нижчі, а покупки можна забрати в пункті самовивозу – так дешевше.

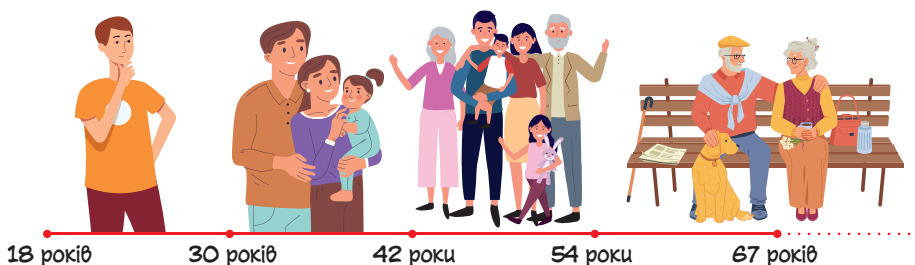
7. Вживайте сезонні продукти, вони корисніші й дешевші.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Складіть три-чотири правила-поради, як можна зменшити витрати. Презентуйте роботу в класі.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Розгляньте умовний поділ життя людини за етапами (мал. 26). Для яких етапів життя людини, на вашу думку, характерні найбільші витрати? Поясніть чому.

Мал. 26. Етапи життя людини

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

З'ясуйте, скільки грошей ви заощадили б за місяць, якби не купували цукерок, чипсів, газованих напоїв. Подумайте, що ви могли б придбати на ці гроші.

ТОППОРАДА

Головне правило – економія має наближати вас до ваших фінансових цілей і відповідно робити щасливішими, а не заганяти в глухий кут під назвою «у нас немає грошей, і ми не можемо собі це дозволити». Тому не можна заощаджувати на харчуванні, здоров'ї, речах, які допомагають заощаджувати час, і на тому, що робить вас дійсно щасливими.

ПРАЦЮЄМО В ПАРІ / ГРУПІ

Андрій після закінчення школи не захотів продовжувати навчання для отримання професії. Хлопець знайшов роботу кур'єра, але його не влаштовувала зарплата, і він змінив її на роботу офіціанта. Грошей йому постійно не вистачає, і часто доводиться позичати в батьків. Він мріє про фінансову свободу. Які поради ви дасте Андрію?

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Державний бюджет України на кожний рік (в Україні бюджетний рік починається 1 січня та закінчується 31 грудня) встановлюється Законом про Державний бюджет, який розробляється Кабінетом Міністрів України та ухвалюється Верховною Радою України.

ПРАКТИЧНА РОБОТА СКЛАДАННЯ СІМЕЙНОГО БЮДЖЕТУ

Завдання 1. Складіть бюджет сім'ї Коваленків на місяць (грудень) на підставі наведеної нижче інформації. Під час його складання скористайтеся поданою нижче таблицею. Обчисліть можливі суми заощаджень для цієї сім'ї.

Умови. Сім'я Коваленків складається з шести осіб: батько, мати, дочка-студентка, два сини, 8 і 11 років, і бабуса.

Щомісячна заробітна плата батьків складає 46 тис. грн. Пенсія бабусі – 8300 грн. Дочка отримує стипендію 2000 грн. У сім'ї є земля, яку вони здають в оренду, за що отримують щороку (у грудні) 7000 грн. Щомісяця сім'я Коваленків на комунальні послуги витрачає 4600 грн, на харчування – 8000 грн, на оплату гуртожитку для дочки-студентки – 600 грн.

Щомісяця кишенькові витрати старшого сина становлять 400 грн. Щомісячні транспортні витрати сім'ї Коваленків становлять 2400 грн. Бабуса постійно приймає таблетки, вартість яких щомісячно становить 660 грн. Молодший син відвідує секцію футболу, вартість якої складає 400 грн на місяць, а старший син бере щотижня додатковий урок з англійської мови, який коштує 200 грн. Цього місяця мама придбала молодшому сину костюм за 550 грн та чобітки за 1200 грн. У грудні батьки отримали додаткову зарплату, яка загалом становила 42 тис. грн.

Доходи й витрати сім'ї Коваленків за грудень

Доходи	грн	Витрати	грн
Разом			
Залишок (доходи – витрати)			

Завдання 2. За допомогою інтернет-мережі дізнайтеся, які додатки для розрахунку бюджету існують. Скільки користувачів послуговуються ними?

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Бюджет – це план доходів і витрат людини (сім'ї, бізнесу, організації, держави тощо), що встановлюється на визначений період часу. Він ведеться для контролю над фінансовим станом задля зменшення незапланованих витрат і виключення непотрібних. Бюджет може бути дефіцитним, профіцитним і збалансованим. Для того щоб полегшити завдання ведення бюджету, існує безліч спеціальних програм.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Що таке сімейний бюджет? Наведіть приклади витратних статей.

2. Запропонуйте свій варіант диверсифікації доходів.
3. Проаналізуйте витрати на смартфон у кредит та купівлю за власні кошти. Який варіант вигідніший?
4. Складіть бюджет на тиждень, ураховуючи всі свої доходи та витрати. Спробуйте дотримуватися цього бюджету та наприкінці тижня оцініть, наскільки успішно вам удалося заощадити.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Уявіть, що витратна частина бюджету вашої сім'ї складається з таких статей:

1. Комунальні платежі		3500 грн
2. Продукти харчування		5000 грн
3. Побутова хімія та предмети особистої гігієни		1000 грн
4. Одяг та взуття		5000 грн
5. Оплата кредиту для придбання меблів		2000 грн
6. Освіта (додаткові заняття)		2500 грн
7. Проїзд		1200 грн
8. Заощадження коштів на літній відпочинок		4000 грн
9. Ліки		1000 грн
10. Оплата телефонів та інтернету		1500 грн
11. Інші платежі		2000 грн

Який дохід має бути у вашої родини щомісяця, щоб ви могли заощаджувати суму, яка складає 5 % від ваших витрат?

2. У вас спільний сімейний бюджет, і хтось із членів вашої родини вирішив купити кавомашину. Чи повинен він порадитися із сім'єю щодо цієї купівлі? Якби ви брали участь у розмові із членами сім'ї, як ви обґрунтовували б потребу в цій покупці, які аргументи наводили б?

ДУМКИ В ДОРОГУ

Розумний план завжди передувє розумній дії.

Григорій Сковорода,
український письменник

Дякуємо вам, шановне учнівство, сподіваємося, уже завтра ви приділите трохи свого часу, щоб створити бюджет, що наблизитиме вас до ваших цілей.

“

Мати оригінальний
погляд на речі –
це привілей.
Мати в собі мужність
відстояти
та реалізувати
його – це те,
що робить тебе
переможцем!

”

ТЕМА 2

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ЗАОЩАДЖЕНЬ

§ 8. ЯК ПОЧАТИ ЗАОЩАДЖУВАТИ: ПЕРШІ КРОКИ

Велика скарбниця починається з малого гаманця.

Тарас Шевченко,
український письменник

- Поясніть, як ви зрозуміли слова Тараса Шевченка.
- Чи заощаджуєте ви гроші?
- Чи системно ви заощаджуєте та чи маєте конкретну ціль, на яку нагромаджуєте?

1. Що таке заощадження і чому вони важливі для нашого майбутнього

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Ознайомтеся з реальними життєвими історіями. Чи відомі вам подібні ситуації? Подумайте, чому так трапляється.

1. Джек Віттакер виграв рекордний джек-пот Powerball у розмірі 314 млн доларів у 2002 р. Проте його життя перетворилося на низку трагедій і фінансових проблем. Він витратив значну частину грошей на благодійність, але водночас зіткнувся з багатьма юридичними проблемами, втратив будинок і сімейні стосунки.

2. Евелін Адамс двічі вигравала в лотерею Нью-Джерсі, у 1985 та 1986 рр., загалом отримавши 5,4 млн доларів. Проте вона втратила більшу частину грошей через азартні ігри, надмірні подарунки родичам, витрати на розкіш та невдалі інвестиції.

ОБГОВОРЮЄМО

Чи достатньо лише грошей, щоб завжди бути багатим?

У житті є місце не тільки витратам, а й заощадженням. Усе життя ми на що-небудь нагромаджуємо: на електросамокат, відпочинок, квартиру, освіту, машину, забезпечену старість тощо. Як навчитися зберігати та примножувати свої заощадження? Як навчитися управляти своїми грошима?

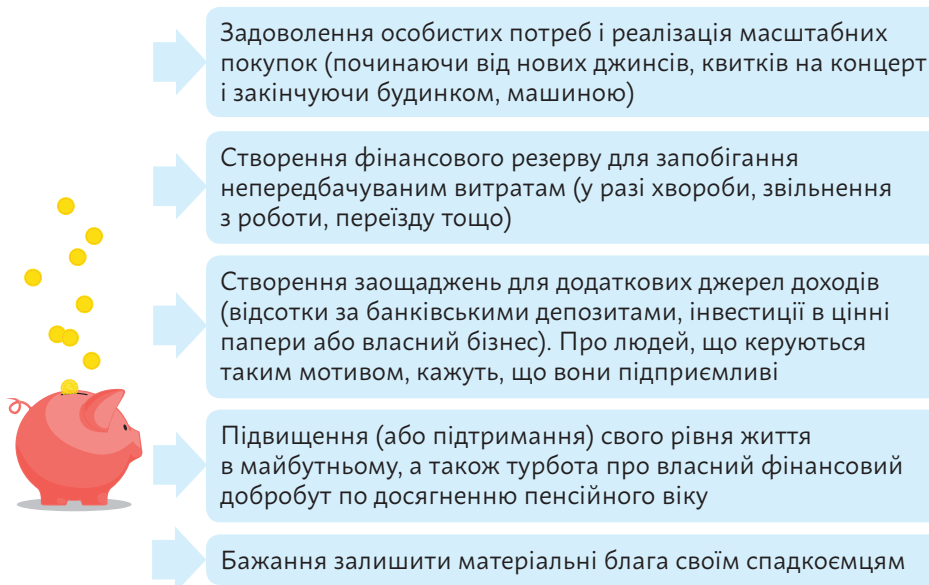
Заощадження – відкладання частини доходів для майбутнього використання.

Заощадження можуть бути у вигляді грошей на банківському рахунку або інвестицій у різні активи. Заощадження допомагають забезпечити фінансову стабільність і підготуватися до непередбачуваних витрат, а також дають змогу інвестувати (вкладати в активи з метою отримання доходів).

ОБГОВОРЮЄМО

Чи доводилося вам заощаджувати кошти? Що спонукало вас до нагромадження грошей? Чи доводилося вам ці гроші витратити та що спонукало до цього? Як довго ви нагромаджували гроші? Як ви їх використали? Чи досягли своєї цілі?

Розгляньмо основні мотиви, що впливають на формування особистих заощаджень (мал. 27).

Мал. 27. Основні мотиви, що впливають на формування особистих заощаджень

Інколи на мотиви економії можуть впливати економічна ситуація в країні або ж особисті риси характеру (жадібність, ощадливість тощо).

Ощадливість – здатність раціонально використовувати ресурси, уникаючи непотрібних витрат.

Ощадливість включає економію грошей, енергії, часу та інших ресурсів. Вона допомагає зберегти ресурси для майбутнього використання та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

ПРАЦЮЄМО В ПАРІ

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, проведіть коротке опитування одне одного, виконавши тест. Зробіть висновки.

<https://cutt.ly/8eOmXmpl>

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Як ви гадаєте, чи тотожні поняття «економія» та «заощадження»?

Уявімо сім'ю, яка вирішила економити на електроенергії. Усі члени сім'ї стали вмикати світло лише за потреби, використовувати енергоефективні лампочки та побутові прилади. Це – економія. Унаслідок таких дій їхній рахунок за електроенергію зменшився на 200 грн щомісяця. Ці 200 грн, які вони тепер можуть відкласти або використати на інші потреби, є заощадженням.

Отже, економія – це дія, а заощадження – результат цієї дії.

Крім користі, що надає заощадження вже сьогодні, воно ще й впливає на екологічну безпеку завтра. Це заходи із запобігання забрудненню, збереження біорізноманіття та забезпечення сталого використання природних ресурсів.

Екологічна безпека – стан захищеності навколишнього середовища від негативного впливу антропогенних і природних чинників.

Крім екологічної безпеки, ефективні заощадження окремої людини сприяють розвитку насамперед її родини, а надалі й розвитку бізнесу й банківської сфери, а це все, своєю чергою, приводить до сталого розвитку.

Сталий розвиток – концепція, яка передбачає задоволення потреб сучасного покоління без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Тобто сталий розвиток включає в себе економічний розвиток, соціальну справедливість та охорону навколишнього середовища (мал. 28).

Мал. 28. Сталий розвиток

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Розгляньте малюнок 28 і, виходячи з власного життєвого досвіду, поясніть, який взаємозв'язок існує між розвитком економіки, соціумом та екологією.

2. Які види заощаджень розрізняють

Ми вже визначили, що заощадження – це частина доходу після сплати податків і витрат, яку ми відкладаємо на майбутнє. Заощадження нам потрібні для досягнення фінансових цілей, непередбачуваних ситуацій, а також щоб інвестувати та ще й отримати прибуток. Тобто заощадження можуть перетікати в інвестиції (вкладення в активи з метою отримання доходів) і після інвестицій знову в заощадження.

Ви, напевно, знаєте, що таке банк. Простими словами – це організація, яка проводить операції з грошима. Маючи вільні кошти, люди найчастіше розміщують їх саме в банках на депозитних рахунках. Це можуть робити не лише фізичні особи, а й фірми, заводи, підприємства, які теж розміщують тимчасово вільні кошти та отримують свій дохід у вигляді відсотків за депозитами.

Щоб мати можливість сплачувати відсотки за депозитами, банки, прийнявши кошти на зберігання, видають кредити тим, хто тимчасово потребує грошей. Це можуть бути як фізичні особи, так і виробники товарів і послуг. Люди або компанії користуються кредитними грошима й сплачують за це банку відсотки за кредитами, які значно вищі, ніж відсотки за депозитами. Так заробляють банки.

Як наслідок, працюють підприємства, у людей є можливість купувати потрібні їм товари. Це забезпечує обіг коштів у суспільстві, що в кінцевому підсумку сприяє нормальній роботі підприємств, добробуту людей, здоровій економічній ситуації. Так заощадження населення сприяють розвитку економіки всієї держави.

ЗАВДАННЯ

З огляду на важливість та ефективність заощаджень заповніть у зошиті таблицю переваг і недоліків зберігання грошей у скарбничці та в банку.

	Скарбничка	Банк
Переваги		
Недоліки		

Розгляньмо, які види заощаджень існують (мал. 29).

ВИДИ ЗАОЩАДЖЕНЬ			
За формою: • організовані • неорганізовані	За наявністю мотивації: • вмотивовані • невмотивовані	За рівнем бажання заощаджувати: • добровільні • вимушені	За валютою збережень: • у національній валюті • в іноземній валюті

Мал. 29. Види заощаджень

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Проаналізуйте інформацію, подану на малюнку 29. Завдяки яким видам заощаджень можна оптимізувати ризик знецінення грошей? Свою позицію аргументуйте.

Розрізняють такі заощадження:

Державні заощадження	Приватні заощадження
Передбачають обов’язкове вилучення частини коштів на сплату податків, бюджетні резерви (фонди на непередбачувані події).	Заощадження, що передбачають вільне регулювання потоку власних коштів. Особисті заощадження залишаються в людини після сплати обов’язкових податків і зборів.

Також виокремлюють *довгострокові*, спрямовані на зберігання та нагромадження коштів протягом тривалого терміну, і *короткострокові* заощадження за короткий період. Наприклад, щоб не виникало бажання витратити кошти, які ви заощаджуєте, можете покласти їх на депозит у банк. У такому разі ваші заощадження почнуть ще й приносити вам дохід, і це вже можна назвати інвестицією.

Якщо громадяни країни мають заощадження, які згодом будуть інвестувати та витрачати, то це вигідно для всіх – і для самих громадян, і для підприємств, і для держави.

3. Як ми можемо заощаджувати кошти

Життя від зарплати до зарплати – сумнівне задоволення. Від місяця до місяця людина працює заради постійних витрат: електрика, бензин, одяг, гаджети, розваги, їжа, кредити, таксі... Ми платимо всім, крім себе, тобто працюємо на інших. Важливо навчитися відкладати гроші, а також інвестувати частину заробітку.

Що раніше ви почнете заощаджувати, то впевненіше та безпечніше ви будете почуватися в житті. Наприклад, Марина, 24-річна студентка, вирішила відкладати 10 % свого доходу ще з підліткового віку. У 18 років вона почала працювати на пів ставки, відкрила депозит у банку та регулярно поповнювала його. До 24 років їй вдалося нагромадити 200 000 грн, що допомогло оплатити навчання на омріяному курсі та розпочати власну справу.

Ви можете заощаджувати шляхом відкладення всіх бонусів і додаткових доходів; економити за допомогою кешбек-програм, знижок, відкладаючи при цьому різницю; організовувати собі «безгрошові дні» – дні, коли взагалі не витрачаєте гроші.

А тепер зупинімося детальніше на деяких методах заощадження.

Метод «Спочатку заплати собі»

Правило «Спочатку заплати собі» – це принцип, за якого ми обов’язково відкладаємо частину власних доходів на своє майбутнє одразу, щойно ми їх отримуємо. Отже, спершу ми платимо кошти собі, а вже решту суми можемо витратити на інші потреби.

На практиці принцип «спочатку заплати собі» діє так: ви регулярно відкладаєте хоча б 10 % від свого доходу, і згодом гроші починають працювати на вас. Головне – платити собі першому, тоді ви досягнете фінансової стабільності.

Найважливіше – відкладати гроші систематично, без винятку, та поставити собі чітку мету, на що хочете витратити заощаджені кошти. Тому що, заощаджуючи, завжди варто ставити ціль, до якої ми прямуємо.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Вадим хоче зібрати донат для ЗСУ в розмірі 1000 грн. Він підробляє офіціантом по 2 години, два рази на тиждень. За кожну годину він отримує 120 грн і раз на тиждень у середньому отримує чайові в розмірі 250 грн. Скільки повних тижнів потрібно відпрацювати Вадиму, щоб зібрати на донат?

Використання автоматичних переказів на ощадний рахунок¹

Автоматичні перекази на ощадний рахунок – це зручний спосіб автоматизувати процес заощадження грошей. Це означає, що певна сума грошей регулярно переказується з вашого основного рахунку на ощадний рахунок без потреби щоразу вручну виконувати цю операцію. Основні переваги автоматичних переказів: зручність, дисципліна, безпека.

ОБГОВОРЮЄМО

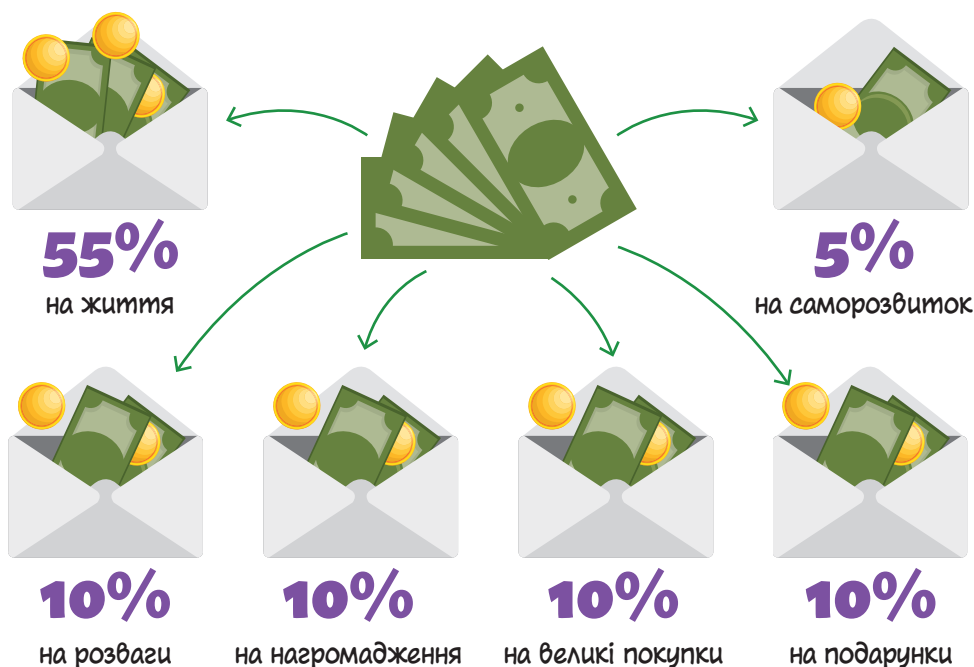
Як автоматичні перекази впливають на мої фінансові плани та бюджет?

¹ Ощадний рахунок призначений для заощаджень й отримання відсотків, тимчасом як поточний рахунок використовується для щоденних операцій.

Бюджетування та скорочення витрат

Малий бізнес, який виготовляє меблі, хоче оптимізувати свої витрати та збільшити прибуток. Власник вирішує впровадити метод бюджетування та скорочення витрат. Аналізує витрати, розробляє бюджет, впроваджує заходи зі скорочення витрат, моніторить і контролює. Через пів року компанія зменшує витрати на матеріали на 10 % та витрати на електроенергію на 5 %, що дає змогу збільшити прибуток на 6 %. Завдяки впровадженню методу бюджетування та скорочення витрат бізнес стає більш ефективним і конкурентоспроможним.

Для заощадження коштів можна використовувати метод «Шість конвертів» (мал. 30).

Мал. 30. Метод «Шість конвертів»

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Підписка на Duolingo (додаток з вивчення англійської мови) на місяць коштує 85 грн, а підписка на рік коштує 800 грн. Який вид підписки ви оберете?

Перед тим як заощаджувати, треба порахувати, як формується ваш сімейний бюджет, звідки беруться кошти. Це може бути бізнес, фриланс або заробіток у наймі, а також пасивні джерела доходів. Отримавши повну картину та порахувавши щомісячний прибуток, можна розподіляти фінансові потоки. Для прикладу поділимо витрати на такі групи:

- базові потреби – здоров'я, їжа, житло, одяг;
- розваги – подорожі, ресторани, дозвілля, подарунки;
- заощадження – резервний фонд (фінансова подушка), інвестування, пенсійні нагромадження.

Наприклад, ви хочете протягом року заощадити на новий телевизор. Простіше за все буде порахувати, яка сума потрібна для його покупки, а потім розділити її на 12 частин. Надалі ви щомісяця відкладаєте потрібну невелику суму. Враховуйте, що за рік ціни можуть зрости, тож варто відкладати з невеликим запасом на випадок інфляції. Також ви можете запланувати дату покупки та назбирати гроші за 6, 3 або 2 місяці до неї, просто відкладаючи більші суми. Якщо вдається відкладати лише 5 %, це теж добре для старту.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Ви хочете купити піцу в піцерії. У вас є два варіанти: велика піца вагою 350 г за 360 грн або дві маленькі піци вагою 150 г за 180 грн кожна. Яку піцу ви купите?

ТОППОРАДА

Фінансові попередження – це систематичні помилки, які ми робимо під час ухвалення фінансових рішень через неправильне мислення або вплив емоцій. Наприклад, ефект групи: коли всі твої друзі купують нову іграшку, і ти теж хочеш її, навіть якщо вона тобі насправді не потрібна.

Вплив емоцій: страх втрати може змусити інвесторів продавати активи під час паніки, а ваша радість від покупки може призвести до імпульсивних витрат.

Тому варто контролювати свої емоції та працювати над фінансовими попередженнями.

4. Навіщо потрібна фінансова подушка

Наступним кроком у заощадженні є формування фінансової подушки, яка дорівнюватиме 3–6 вашим місячним доходам. Вона додасть упевненості та дасть змогу безболісно пережити період тимчасової кризи чи за потреби змінити сферу зайнятості.

Фінансова подушка безпеки – резерв коштів, призначений для покриття непередбачених витрат або забезпечення фінансової стабільності в разі втрати доходу.

Приклад практичного розрахунку фінансової подушки

Студентка Марія хоче створити фінансову подушку, яка покриватиме її витрати на 6 місяців. Її щомісячний дохід становить 2500 грн, а щомісячні витрати – 1200 грн. Вона вирішила відкладати 15 % свого щомісячного доходу на цей рахунок.

1. Обчисліть цільову суму фінансової подушки.
2. Визначте, скільки грошей Марія повинна відкладати щомісяця.
3. Обчисліть, скільки місяців знадобиться Марії, щоб нагромадити потрібну суму.

Розв'язання

1. Цільова сума фінансової подушки

$$\text{Цільова сума} = \text{Щомісячні витрати} \times 6$$

$$\text{Цільова сума} = 1200 \text{ грн} \times 6 = 7200 \text{ грн}$$

2. Сума, яку Марія повинна відкладати щомісяця

Щомісячні заощадження = Щомісячний дохід $\times$ 0,15

Щомісячні заощадження = 2500 грн $\times$ 0,15 = 375 грн

3. Кількість місяців для нагромадження потрібної суми

Кількість місяців = Цільова сума : Щомісячні заощадження

Кількість місяців = 7200 грн : 375 грн = 19,2 місяця

Отже, Марії знадобиться приблизно 19–20 місяців, щоб нагромадити фінансову подушку в розмірі 7200 грн, відкладаючи 375 грн щомісяця.

Розгляньмо функції фінансової подушки безпеки – з'ясуємо, у чому вона може нам посприяти, які проблеми допоможе розв'язати (мал. 31).

Мал. 31. Функції фінансової подушки безпеки

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Китайці відкладають на старість із поточних доходів у відсотковому співвідношенні приблизно втричі більше, ніж європейці. Як наслідок, літні китайці мають на своїх рахунках у банках дуже пристойні суми (таке заощадження також пов'язано з відсутністю протягом довгого часу пенсійної системи). Цей факт не залишається поза увагою представників торгівлі. Великі китайські універмаги у своїх маркетингових стратегіях особливу увагу приділяють покупцям похилого віку. Вони пропонують найпрестижніші місця у своїх торгових залах для товарів, призначених саме для пенсіонерів.

Мал. 32. Переваги фінансової подушки

Заощадження та багатство тісно пов'язані між собою, оскільки заощадження є основою для нагромадження багатства. З огляду на переваги фінансової подушки (мал. 32) ви зможете створити фінансовий резерв на непередбачуваний випадок, зберегти гроші на «чорний день».

Ознайомтеся з реальною історією про те, як фінансова подушка допомогла в скрутний час.

Історія Олени. Олена працювала в туристичній галузі, яка дуже постраждала під час пандемії COVID-19. Завдяки фінансовій подушці, яку вона нагромаджувала протягом кількох років, Олена змогла покрити свої потреби на житло та харчування протягом шести місяців, доки шукала нову роботу.

ПРАКТИЧНА РОБОТА СКЛАДАЄМО ПОДУШКУ БЕЗПЕКИ

Завдання. Марині 15 років, і вона вирішила створити свою фінансову подушку безпеки. Дівчина отримує щомісяця 1000 грн кишенькових грошей від батьків. Марина планує відкладати 30 % від цієї суми. Її мета – нагромадити суму, яка здатна покрити її витрати на 3 місяці, якщо раптом вона залишиться без кишенькових грошей. Щомісячні витрати Марини становлять 600 грн.

1. Скільки грошей Марина буде відкладати щомісяця?
2. Яку суму їй потрібно нагромадити для своєї фінансової подушки?
3. За скільки місяців Марина зможе нагромадити потрібну суму?

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Заощадження – це процес відкладення частини доходів для майбутніх потреб або непередбачених витрат. Вони важливі, оскільки допомагають забезпечити фінансову стабільність і підготуватися до можливих економічних труднощів.

Подушка безпеки – це грошовий резерв для непередбачених витрат (звільнення, ремонт, проблеми зі здоров'ям). Для її створення потрібно порахувати всі витрати та регулярно відкладати частину доходів. Зберігати подушку безпеки можна готівкою, на картці, банківському або інвестиційному рахунку або відразу в декількох місцях.

Кожний з методів заощаджень має свої переваги та ризики. Вибір найкращого методу залежить від особистих фінансових цілей, толерантності до ризику та часового горизонту заощаджень.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Похід до магазину: «Порівняння цін». Визначте від трьох до п'яти товарів, які ви хочете купити, і порівняйте їхні ціни в різних магазинах або онлайн. Оберіть найвигідніший варіант і поясніть, чому ви зробили саме такий вибір.

2. Які види заощаджень існують? Яких правил потрібно дотримуватися, заощаджуючи гроші?

3. Як ви гадаєте, чи можна зарахувати до одного з методів заощадження використання купонів, знижок та акцій?

4. Чи правильні, на вашу думку, такі висловлення?

- Заощаджувати потрібно лише багатим.
- Заощадження означає відмову від усього приємного.

5. Проведіть дослідження щодо ефективності дотримання учнями вашого класу дій щодо заощаджень, заповнивши подану нижче таблицю «Динаміка успішності заощаджень». Знак «+» означає, що учень дотримується цього правила, знак «-», навпаки, – не дотримується. Запропонуйте учням класу поставити перед собою ціль: упродовж трьох місяців нагромадити певну суму грошей, наприклад, на екскурсію з класом. Попросіть дотримуватися рекомендацій, поданих у параграфі. Повторіть дослідження через три місяці. Проаналізуйте результати. Обговоріть їх у класі разом з респондентами. Дізнайтеся, чи всім удалося досягти поставленої мети.

№ з/п	Прізвище, ім'я респондента	Оцінка на цей момент	Оцінка через 3 місяці	Коментарі щодо динаміки успішності заощаджень

6. Оцініть свою роботу на уроці, продовживши речення:

1. Я дізнався / дізналася... 2. Я навчився / навчилася... 3. Я вирішив / вирішила...

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Завдання «Екологічний аудит¹». Здійсніть перевірку використання електроенергії та води у вашому домі. Визначте, де можна зменшити споживання ресурсів, і розробіть план дій для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

2. Завдання «Проект із переробки». Створіть проект із переробки відходів у вашій школі або громаді. Визначте, які матеріали можна переробити, й організуйте збір і переробку цих матеріалів.

ДУМКИ В ДОРОГУ

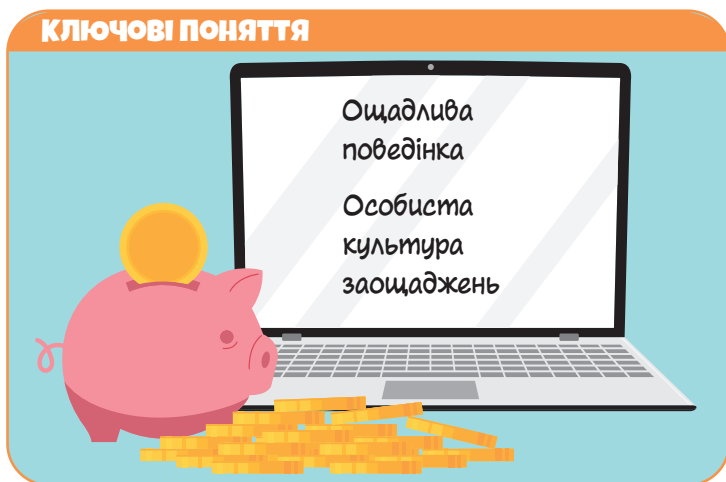
*Витрачай гроші лише тоді,
коли знаєш, як їх повернути.*

Марк Туллій Цицерон,
римський оратор і політик

*Дякуємо вам, шановне учнівство.
Пам'ятайте: для того щоб досягти
успіху в заощадженні грошей, потрібна
самодисципліна та сила духу, і результат
не змусить себе довго чекати.*

¹ Аудит – незалежна перевірка бухгалтерської (фінансової) звітності.

§ 9. ЯК ЕФЕКТИВНО КЕРУВАТИ ОСОБИСТИМИ ФІНАНСАМИ ТА ЗАОЩАДЖЕННЯМИ

“ Людина, яка не вміє економити, ніколи не буде багатою.

Наполеон Бонапарт,
французький полководець

- Поясніть, як ви зрозуміли слова Наполеона Бонапарта. Чи були у вас випадки, коли маленькі витрати вплинули на ваші великі плани або цілі? Розкажіть про це.
- Як ви вважаєте, чи можна застосувати наведену цитату не лише до грошей, а й до інших аспектів життя, наприклад до часу або зусиль?
- Чи можна навчитися бути ощадливими, чи це більше залежить від характеру людини?
- Чи є у вас реальний досвід заощадження і купівлі за заощаджені гроші?

1. Як ощадливість допомагає фінансовій стабільності

Чи відомо вам про Воррена Баффета, одного з найуспішніших інвесторів усіх часів, який уславився своєю ощадливою поведінкою?

Воррен Баффет, голова і генеральний директор компанії Berkshire Hathaway, є одним з найбагатших людей у світі. Він відомий своєю скромністю та ощадливістю, яка разом з його працелюбством та інтересом до бізнесу й інвестуванням із самого дитинства привела його до повної фінансової свободи.

Одним з найвідоміших прикладів його ощадливості є те, що він досі живе в будинку, який купив у 1958 р. за 31 500 доларів. Баффет також вирізняється тим, що не витрачає гроші на розкішні автомобілі або інші предмети розкоші.

Підприємець відомий своєю філантропічною діяльністю. Його ощадливість дала йому змогу нагромадити значні ресурси, які він тепер використовує для допомоги іншим.

Ощадлива поведінка – стиль життя і фінансового управління, що передбачає розумне та економне використання ресурсів, як-от: грошей, часу та енергії.

Ощадлива поведінка включає економію, планування та раціональне споживання (мал. 33):

Мал. 33. Ощадлива поведінка

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви гадаєте, які переваги можна отримати завдяки ощадливій поведінці? Як така поведінка сприяє екологічнішому способу життя?

Ощадлива поведінка може проявлятися в різних аспектах життя. Наведемо приклад. Марія, молода професіоналка, вирішила поліпшити свою фінансову ситуацію. Вона почала вести детальний облік своїх доходів і витрат, використовуючи додаток для управління фінансами. Марія встановила собі мету заощадити 20 % від свого місячного доходу. Вона почала готувати їжу вдома замість того, щоб харчуватися в ресторанах, і відмовилася від непотрібних покупок. Завдяки цьому за півтора року їй удалося нагромадити значну суму, яку вона використала для подорожі своєї мрії: вона побачила північне сяйво в Норвегії та побувала на бразильському карнавалі в Ріо-де-Жанейро.

Цей приклад демонструє, як ощадлива поведінка може допомогти досягти фінансових цілей і поліпшити якість життя.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

До поданих ситуацій доберіть приклади ощадливої та неощадливої поведінки.

1. Ви отримали зарплату й плануєте свої витрати на місяць. Як ви розподілите свій бюджет?
2. Ви дуже любите попкорн. Які дії ви будете виконувати, щоб задовольнити це бажання?
3. Ви отримали додаткову премію або грошову винагороду на роботі. Вирішіть, як вам її витратити.

Кожна людина буде ощадливою по-різному. На рівень ощадливості можуть впливати:

- відсутність мотивації: бракує чітких поставлених цілей, «заряди чого?»;
- звички споживання: пропаганда культури витрат, «ти успішний, бо можеш купити»;
- фінансовий психотип людини.

Визначення свого фінансового типу допоможе зрозуміти, як різні люди ставляться до грошей і керують своїми фінансами, і в майбутньому може стати ключем до ощадливості.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Американське подружжя, Скотт і Бетані Палмер, написало книжку «5 грошових типів особистості». Автори стверджують, що знання власного типу, а також типу свого партнера допоможе уникнути багатьох проблем у сімейному житті: адже, за статистикою, у 75 % випадків розлучень у США саме фінансові непорозуміння стають причиною розриву стосунків. Автори також зазначають, що розуміння фінансових звичок одне одного може зміцнити шлюб і запобігти конфліктам через гроші.

Щоб визначити, до якого фінансового типу особистості належите ви, перейдіть за посиланням або QR-кодом і виконайте тест.

<https://cutt.ly/7eOmL405>

Не існує хороших і поганих фінансових типів, правильних або неправильних. Свій фінансовий тип потрібно знати, щоб побачити точки зростання й свідомо ухвалювати рішення.

Ознайомтеся з порадами, що допоможуть збалансувати слабкі сторони кожного фінансового типу (мал. 34).

Зберігачі 	• Раз на два тижні витрачайте певну суму грошей на себе відповідно до вашого бюджету. Даруйте собі невеликі радощі. • Раз на місяць робіть маленький подарунок комусь із близьких чи віддавайте невелику суму на благодійність. • Викиньте декілька старих непотрібних речей.
Розтратники 	• Раз на тиждень утримайтеся від покупки, що обіцяє задоволення, але не є потрібною. • Відкрийте банківський рахунок, з якого не так легко зняти кошти. Покладіть на рахунок прийнятну суму грошей і вирішіть, яку суму і як часто будете класти на цей рахунок.
Вартів безпеки 	• Визначте спеціальний день на тиждні, коли ви будете розподіляти свої фінансові потоки й переглядати бюджет, і лише в цей день ви можете працювати з грошима. • Започаткуйте щоденник подяк, у який записуйте хоча б три подяки за минулий день. • Раз на тиждень робіть те, чого раніше ніколи не робили: почистіть зуби іншою рукою, скуштуйте нову страву тощо.

Авантюристи	• Згадайте три ідеї, які вас дуже надихали, але захоплення ними не привело до бажаного результату або призвело до небажаного. Потім згадайте три ідеї, які привели вас до бажаного результату. Проаналізуйте, у чому може бути різниця між першими та другими. • Розвивайте увагу до деталей. Допоможуть прості ігри на запам'ятовування предметів. • Відкрийте банківський рахунок, з якого не так легко зняти кошти. Покладіть на рахунок прийнятну суму грошей і вирішіть, яку суму і як часто будете класти на цей рахунок.
Безтурботні	• Розберіться з одним із фінансових документів: фінансовим чеком, записом із сімейного бюджету тощо. • Складіть приблизний бюджет на наступний місяць. • Розправте акуратно купюри в гаманці. Або заведіть гаманець, якщо його немає.

Мал. 34. Поради, що допоможуть збалансувати слабкі сторони кожного типу

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Запитайте в будь-якої людини, яка форма скарбнички найпоширеніша, і він, не замислюючись, відповість: «Свиня». Цікаво, що сама тварина ніякого стосунку до домашньої скарбнички не має. Слово *pig*, яке з англійської перекладається як «свиня», у шотландській мові має ще одне значення – «глиняний горщик або глечик». А в середньовічній Англії для зберігання грошей виготовляли спеціальний посуд із глини під назвою *rugg* (читається «піг»). Згодом це слово трансформувалося в *piggy bank*, що означає «скарбничка» (дослівно – «поросячий банк»). Тому більшість скарбничок сьогодні роблять у вигляді свині.

ТОППОРАДА

Метод «Ціна за годину». Перед покупкою визначте, скільки годин вам потрібно працювати, щоб заробити на цю річ. Це допоможе зрозуміти, чи дійсно ця покупка варта вашого часу й зусиль. Наприклад, якщо ви хочете купити новий гаджет за 1000 грн, а ваша годинна ставка становить 100 грн, то вам доведеться працювати 10 год, щоб заробити на цю покупку. Цей метод може змусити задуматися, чи дійсно ви хочете витратити свій час і гроші на цю річ. Така практика допомагає уникнути непотрібних витрат і робить ваші фінансові рішення більш усвідомленими.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Продумайте варіанти вашого можливого підробітку під час шкільних канікул. Інколи саме відсутність грошей заважає бути ощадливими. Додатковий заробіток поліпшить ситуацію, дасть відчуття самостійності й відповідальності та навчить цінувати кошти, зароблені власною працею.

Розумна ощадлива поведінка є одним із ключових елементів для досягнення фінансової стабільності, фінансового добробуту та стійкості.

2. Як сформувати особисту культуру заощаджень

Особиста культура заощаджень – сукупність звичок, навичок і підходів, які людина використовує для ефективного управління своїми фінансами та нагромадження коштів.

Розгляньмо суть особистої культури заощаджень на такому прикладі.

Світлана вирішила поліпшити свою фінансову ситуацію й позбутися фінансової залежності, тож раз і назавжди змінила своє життя.

1. Спочатку Світлана почала самостійно опановувати фінансову грамотність, прочитала декілька тематичних книжок, переглянула багато відео та подкастів на YouTube, писала конспекти.

2. Далі вона проаналізувала свої щомісячні доходи та витрати. Виявила, що значну частину своїх доходів вона витрачає на непотрібні покупки, і почала контролювати свої витрати.

3. Для більшої ефективності та самоконтролю Світлана створила бюджет, який включив обов'язкові витрати (оренда, комунальні послуги, харчування) та заощадження.

4. Один день вона витратила на обмірковування своїх фінансових цілей. Одна із цілей, яку Світлана назвала «нагорода за зусилля», – це нагромадити певну суму на найближчу відпустку.

5. Щомісяця дівчина стала відкладати частину своїх доходів на окремий рахунок, що приносить їй додаткову дохідність у вигляді відсотків.

6. Крім щоденної роботи юристом, вона почала працювати над власним проектом: розробкою юридичних курсів з комплексних питань, що мають підвищений попит. Кілька років ці курси будуть приносити їй стабільний пасивний дохід.

7. Світлана постійно розвивається та шукає нові можливості додаткових заробітків та інвестицій, щоб досягти своїх фінансових цілей.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Подумайте, як ви могли б використовувати свої навички та інтереси, щоб зробити більше грошей. Поміркуйте, як ви могли б розвиватися, щоб поліпшити свої фінансові можливості в майбутньому. Можливо, вам варто більше читати, відвідувати онлайн-курси або шукати наставників.

Напишіть короткий план розвитку на найближчі пів року і, як і Світлана, сплануйте свою «нагороду за зусилля». Це може бути щось просте, але приємне, на що ви хотіли б заощадити гроші (наприклад, подорож або придбання якогось гаджета). Обчисліть, скільки грошей потрібно для цього, і заплануйте, як ви будете їх відкладати.

Поліпшення особистої культури заощаджень можна досягти за допомогою найпростішої практики «Фінансовий виклик 52 тижнів». Кожного тижня року відкладайте суму, яка відповідає номеру тижня.

Це допомагає формувати звичку заощаджувати поступово, а до кінця року зібрана сума приємно здивує. Наприклад: 1-й тиждень – 1 грн, 2-й тиждень – 2 грн... 52-й тиждень – 52 грн.

Зверніть увагу: наприкінці підручника вміщено перелік цікавої та корисної літератури, яка наблизить вас до фінансового успіху.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Для підвищення особистої культури заощаджень дуже важливим є принцип постійного вдосконалення. Знайдіть в інтернеті та ознайомтеся з принципами японської бізнес-філософії Кайдзен. Хоч ця філософія застосовується в бізнесі, але спробуйте її переосмислити та використати у своєму буденному житті. Обирайте ті принципи, які зручні саме вам. Наприклад, спираючись на 5S-принципи цієї філософії, компанія Toyota придумала ідею бережливого виробництва, тобто створила власну філософію, яка відповідає потребам компанії.

Отже, для формування культури заощаджень варто дотримуватися таких кроків:

- самоосвіта та постійний розвиток;
- аналіз доходів і витрат та системне ведення бюджету;
- встановлення фінансових цілей;
- відкладання коштів, перегляд та оптимізація бюджету;
- пошук можливостей додаткового доходу.

ЗАВДАННЯ

Після оцінки свого бюджету визначте суму, яку ви можете заощаджувати щомісяця, зокрема на непередбачувані витрати та на майбутні пенсійні нагромадження. Скористайтеся поданим нижче прикладом:

Період	Щомісячні доходи, грн	Щомісячні витрати, грн	Фактично заощаджено, грн	10 % від заощаджень на пенсійне забезпечення
Вересень 2024	4680	2000	2680	268
Жовтень 2024	4070	1547	2523	252,3
Листопад 2024	4200	1040	3160	316
Разом	12 950	4587	8363	836,3

3. Як налаштувати та використовувати послугу «Мобільні заощадження»

Послуга «Мобільні заощадження» є дуже корисним інструментом для управління фінансами, особливо серед молоді.

«Мобільні заощадження» – послуга, яка дає змогу автоматично відкладати частину ваших грошей на окремий заощаджувальний рахунок, до якого ви можете отримати доступ зі свого смартфона.

Це дуже зручно, особливо якщо ви хочете нагромадити гроші на якусь важливу ціль. Чому це корисно?

Переваги послуги «Мобільні заощадження»

Легкість і доступність. Ви можете легко налаштувати заощадження безпосередньо на своєму смартфоні, не виходячи з дому.

Автоматизація. Ви можете налаштувати автоматичне відкладання невеликої суми з кожного надходження або на певний день місяця, що допомагає економити без зайвих зусиль.

Мотивація. Коли ви бачите, як зростає сума на вашому заощаджувальному рахунку, це мотивує вас продовжувати заощаджувати.

Безпека. Зазвичай такі рахунки захищені й гроші на них складніше витратити спонтанно, що допомагає уникнути непотрібних витрат.

Як налаштувати послугу «Мобільні заощадження»

1. Оберіть банк і дізнайтеся, чи пропонує він таку послугу. Нерідко вона є частиною мобільного додатка банку.

2. Зареєструйтесь або увійдіть у додаток. Якщо ви ще не маєте мобільного банкінгу, вам потрібно його завантажити та зареєструватися. Якщо вже маєте – просто увійдіть.

3. Налаштуйте параметри заощаджень:

- Оберіть частоту та суму. Наприклад, можна налаштувати автоматичне відкладання певної суми щотижня або кожного разу, коли ви отримуєте гроші на рахунок.

- Мета заощаджень. Укажіть, на що ви хочете зберегти гроші. Це може бути подорож, купівля нового пристрою або інша мрія.

4. Контролюйте процес. Періодично переглядайте, скільки ви вже заощадили, та в разі потреби змінюйте налаштування.

Сучасні технології спрощують процес заощаджень в Україні та світі. Користувачі українських банків можуть створювати:

- так звані «Банки» – окремі віртуальні рахунки для нагромадження грошей на конкретні цілі;
- «Скарбнички», що дають можливість автоматично переводити частину коштів з основного рахунку на спеціальний заощаджувальний рахунок «Скарбничка».

Користувачі іноземних банків мають доступ також до сервісів, що:

- не лише дають можливість автоматично нагромаджувати кошти, а ще й надають послуги мікроінвестицій, робото-консультації щодо заощадження та управління інвестиціями;
- допомагають скласти бюджет і легко керувати боргами, візуалізувати грошові цілі, щоб можна було відразу почати досягати прогресу.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

«Плануємо свої мобільні заощадження». Ви дізналися, як налаштувати послугу «Мобільні заощадження». Розробіть власний план заощаджень на реальну мету. Оберіть, на що ви хочете нагромадити гроші, наприклад, на новий смартфон, подорож або курс навчання. Запишіть вашу ціль і визначте, скільки грошей вам потрібно зібрати для її досягнення. Вирішіть, яку частину доходу або витрат ви хочете відкладати (наприклад, заокруглення від покупок, щотижневі відрахування або 10 % від кожного відвідування кафе тощо). Запишіть свої налаштування: сума або відсоток, частота заощаджень.

Обчисліть, скільки часу вам знадобиться, щоб нагромадити потрібну суму. Чи потрібно вам щось змінити в налаштуваннях, щоб швидше досягти своєї мети? Запишіть план дій на кожний місяць, який допоможе вам контролювати свій прогрес. Проаналізуйте, які ризики можуть виникнути під час заощаджень (наприклад, несподівані витрати) та як ви будете їх мінімізувати. Запишіть, які переваги ви отримаєте, коли досягнете своєї мети.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Розкажіть про особистий досвід налаштування мобільних заощаджень або використання банківських додатків. З якими проблемами ви зіткнулися? Як використання банківського додатка допомогло вам краще зрозуміти ваші фінанси?

Подумайте, які ще функції додатка можуть бути корисними для досягнення ваших фінансових цілей.

ТОППОРАДА

Для ефективного використання мобільних заощаджень:

1. Обирайте надійний банк: переконайтеся, що ваш банк має гарну репутацію та пропонує зручний мобільний додаток для управління заощадженнями.

2. Зверніть увагу на безпеку й конфіденційність особистої інформації та скачайте винятково офіційні мобільні додатки.

3. Використовуйте бонуси та акції: деякі банки пропонують бонуси або підвищені відсоткові ставки для нових клієнтів або за певні дії. Стежте за такими пропозиціями.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Формування фінансової культури заощаджень гарантує вам стабільність і добробут у майбутньому, поліпшить вашу фінансову дисципліну, знизить рівень тривожності та стресу, а ощадлива поведінка дасть можливість ухвалювати обмірковані рішення. «Мобільні заощадження» – це чудовий для вас спосіб почати свій фінансовий шлях і закласити основу для майбутньої фінансової стабільності.

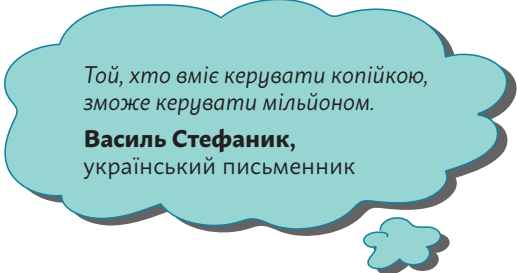
ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Наведіть приклади ощадливої поведінки в повсякденному житті.
2. «Виготовлення власних речей». Спробуйте створити власні речі, як-от: прикраси, одяг або подарунки. Полічіть, скільки грошей ви заощадили, виготовивши ці речі самостійно, замість того щоб купувати їх у магазині. Це не лише допоможе заощадити гроші, а й розвине ваші творчі здібності. Також спробуйте щось продати із цих речей, щоб трішки підзаробити.
3. Знайдіть акції або знижки на товари чи послуги, які ви плануєте купити. Використайте їх під час покупок і полічіть, скільки грошей вам удалося заощадити.
4. Дослідіть різні варіанти інвестування, зокрема й через послугу «Мобільні заощадження», та оберіть той, який відповідає вашим вимогам.
5. Поспілкуйтеся з батьками щодо відкриття ощадного рахунку в банку й щомісяця відкладайте на нього певну суму грошей, спостерігаючи, як зростають ваші заощадження.
6. Запишіть у зошиті дві головні, на вашу думку, тези уроку та обговоріть їх у парах.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. «Відпочинок на вихідні». Уявіть, що батьки дали вам 2000 грн і попросили спланувати сімейні витрати на вихідні, включаючи їжу, розваги та можливі непередбачені витрати. Гроші, що залишилися, вам дозволили взяти собі. Як ви будете планувати витрати та на чому будете заощаджувати?
2. «Підприємець на день». Придумайте маленький бізнес (продаж лимонаду, випічки, саморобних браслетів тощо). Обчисліть витрати на матеріали, визначте ціну продукту й оцініть потенційний прибуток. Поміркуйте, у який спосіб ви будете заощаджувати та де зберігати зароблені кошти.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Той, хто вміє керувати копійкою,
зможе керувати мільйоном.

Василь Стефаник,
український письменник

*Дякуємо вам, шановне учнівство. Саме маленькі,
але регулярні зміни ваших звичок можуть привести
до значних результатів. Повірте в себе, знайдіть
свою мотивацію та дійте!*

“

Я хочу, і я зможу!

Досягти своєї мети –
означає вирішити,
що потрібно
для досягнення мети.

Все, що можна уявити, –
реально! Треба лише
не здаватися!

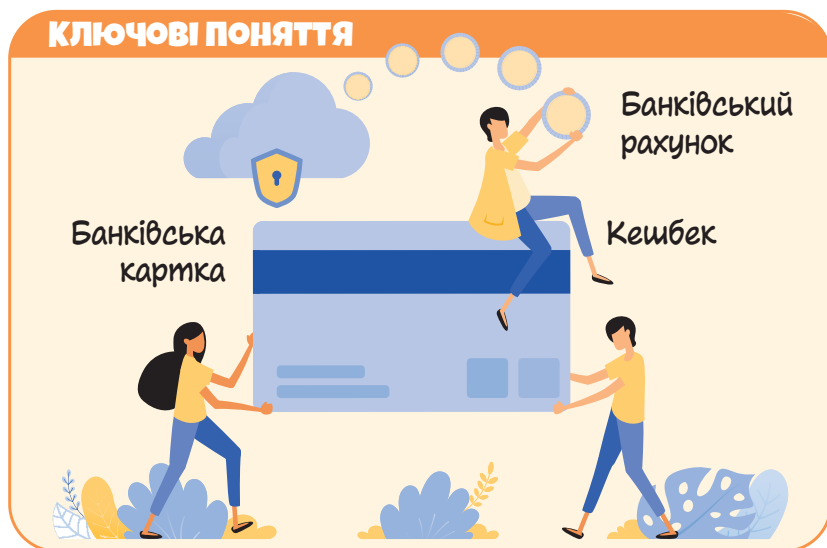
”

ТЕМА 3

БАНКІВСЬКИЙ РАХУНОК І БАНКІВСЬКА КАРТКА. ОПЛАТА ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

§ 10. ЩО ТАКЕ БАНКІВСЬКИЙ РАХУНОК, БАНКІВСЬКА КАРТКА ТА НАВІЩО ВОНИ ЛЮДЯМ

 Банки – це серце економіки, яке постачає їй кров.

Адам Сміт,
шотландський економіст

- Як ви розумієте зміст епіграфа? Що саме автор вважає «кров'ю»?
- Як ви пояснили б роль банку для економіки та людей крізь призму цієї цитати?

1. Що таке банківський рахунок

Якщо ви хочете отримувати зарплату, стипендію, купувати в інтернет-мережі, переказувати кошти, не носити із собою безліч готівки, а користуватися банківською картою – для цього знадобиться поточний рахунок у банку.

Банківський рахунок – спеціальний рахунок, відкритий у банку для зберігання грошових коштів клієнта та управління ними.

Банківський рахунок надає можливість здійснювати такі операції з грошима: отримання та відправлення платежів, зберігання коштів, нарахування відсотків, оплату товарів і послуг.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Перші банківські рахунки з'явилися ще в Давньому Вавилоні та Давній Греції. Тоді рахунки відкривали в храмах, де зберігали гроші та цінні речі. Священнослужителі виконували роль банкірів, адже їх вважали чесними та надійними. Люди довіряли їм свої заощадження, які згодом використовувалися для надання позичок іншим громадянам або для організації великих торгових операцій.

Розберімося, для чого потрібен банківський рахунок, розгляньмо його основні функції.

ФУНКЦІЇ БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ

1. Зберігання коштів

Банківський рахунок дає змогу надійно зберігати гроші клієнта в банку, забезпечуючи захист від крадіжки або втрати. Це основна функція будь-якого рахунку – особистого чи корпоративного.

2. Платіжні операції

За допомогою рахунку можна здійснювати різні види платежів, як-от: оплата товарів і послуг, переказ коштів між рахунками, отримання або відправлення грошей іншим особам. Це включає електронні перекази, онлайн-оплату та регулярні платежі (наприклад, за комунальні послуги).

3. Отримання доходу

Деякі види банківських рахунків (наприклад, депозитні або ощадні рахунки) дають можливість отримувати дохід у вигляді відсотків на залишок коштів. Це може бути додатковим стимулом для збереження грошей на рахунку.

4. Кредитування

Відкритий рахунок дає змогу клієнту отримувати кредити або позички в банку. Наприклад, банки надають кредитні лінії або дозволяють користуватися кредитною картою, де банк тимчасово надає кошти під відсоток.

5. Фінансова звітність і контроль

Банківський рахунок надає можливість відстежувати всі фінансові операції: депозити, зняття коштів, платежі, комісії тощо. Це особливо важливо для підприємств, які повинні вести облік і звітність перед податковими органами.

6. Здійснення міжнародних платежів

Банківський рахунок дає можливість проводити міжнародні платежі та перекази, що є важливою функцією для бізнесу й людей, що працюють або отримують дохід з-за кордону.

7. Автоматизація платежів

За допомогою банківського рахунку можна налаштувати автоматичне списання коштів для регулярних платежів (наприклад, за комунальні послуги, мобільний зв'язок або інтернет).

ВИДИ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

1. Особистий банківський рахунок (поточний рахунок фізичної особи). Цей рахунок відкривається для індивідуальних клієнтів (фізичних осіб). Він використовується для:

- зберігання особистих заощаджень;
- проведення особистих фінансових операцій (оплати рахунків, покупки товарів, отримання зарплати);
- нагромадження грошей на майбутні потреби або досягнення певних фінансових цілей.

2. Банківський рахунок підприємства (корпоративний рахунок). Використовується юридичними особами для ведення бізнес-операцій. Основні функції:

- проведення операцій, пов'язаних з діяльністю компанії (оплата постачальникам, отримання прибутків);
- зберігання корпоративних коштів і фінансова звітність;
- виплата зарплат працівникам, сплата податків та інших зобов'язань.

ЗАВДАННЯ

Уявіть, що у вас є два рахунки: один особистий, інший – для підприємницької діяльності.

- Які операції ви здійснювали б через кожний з них? Наведіть кілька реальних прикладів.
- Укажіть, які з наведених нижче операцій пов'язані з приватними потребами, а які – з бізнесом. Поміркуйте, чи можуть операції відповідати обом потребам.

1. Розрахунок за постачання ресурсів для виробництва продукції.
2. Соціальні виплати з безробіття.
3. Зняття готівки в касі банку або в банкоматі.
4. Нагромадження особистих коштів.
5. Виплата дивідендів акціонерам.
6. Зарахування на рахунок коштів, що надійшли як дивіденди за акціями.
7. Отримання стипендії.
8. Покупка товарів особистого споживання.
9. Купівля устаткування для заводу.
10. Погашення кредиту.
11. Поповнення рахунку для формування статутного капіталу.

Як ви думаєте, номер банківського рахунку та номер банківської картки – це одне й те саме?

Коли ми відкриваємо банківський рахунок, ми можемо оформити банківську картку, яка дає нам можливість комфортно та просто розпоряджатися нашим рахунком. У чому полягає основна відмінність між номером рахунку та номером картки?

Банківський рахунок – рахунок, на якому зберігаються гроші. Він має свій унікальний номер, який використовується для ідентифікації рахунку та здійснення фінансових операцій.

Номер банківської картки – номер картки, який використовується для здійснення платежів через платіжні системи. Він не є номером самого банківського рахунку, хоча картка прив'язана до рахунку.

Тобто якщо у вас є банківська картка, її номер відрізняється від номеру банківського рахунку, хоча гроші на картці зберігаються на відповідному банківському рахунку.

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви гадаєте, надавати фінансові послуги можуть винятково банки, чи є й інші фінансові установи? Яка альтернатива існує, якщо люди не хочуть звертатися до банків? Наведіть приклади.

2. Як відкрити банківський рахунок

ПОКРОКОВА ІНСТРУКЦІЯ ЩОДО ВІДКРИТТЯ РАХУНКУ

1. Вибір банку

- Оберіть банк, враховуючи умови обслуговування, комісії, доступ до онлайн-банкінгу та інші послуги.
- Зверніть увагу на відгуки інших клієнтів, наявність філій і банкоматів поблизу.

2. Визначення типу рахунку

- Оберіть, який тип рахунку вам потрібен: особистий, корпоративний тощо. Кожний тип рахунку має свої переваги та обмеження.
- Для особистих потреб це може бути поточний або ощадний (нагромаджувальний) рахунок. Для бізнесу – корпоративний рахунок.

3. Підготовка документів

- Для фізичних осіб зазвичай потрібні:
  - паспорт або ID-картка;
  - ідентифікаційний код (ІПН);
  - додаткові документи (залежно від вимог банку), наприклад довідка про місце проживання або підтвердження джерела доходів.
- Для юридичних осіб (підприємств) потрібні:
  - реєстраційні документи підприємства;
  - свідоцтво платника податків (ЄДРПОУ);
  - паспорт та ІПН керівника підприємства, інші документи за запитом.

4. Подання заявки

- Подайте документи до обраного банку у відділенні або онлайн (якщо банк надає таку послугу).
- У деяких банках можна подати заявку через мобільний додаток, що спрощує процедуру.

5. Підписання договору

- Після перевірки документів банк надасть вам договір, у якому будуть описані умови обслуговування рахунку (тарифи, комісії, права та обов'язки).
- Уважно прочитайте умови договору перед підписанням.

6. Отримання реквізитів рахунку

- Після підписання договору ви отримаєте реквізити свого рахунку (IBAN – міжнародний номер банківського рахунку), який можна використовувати для переказів та оплати.
- Якщо відкривається рахунок із прив'язаною банківською картою, банк може або видати карту на місці, або надіслати поштою.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

IBAN (International Bank Account Number) – це міжнародний формат банківського рахунку, що спрощує проведення міжнародних переказів. Він запроваджений у більш ніж 70 країнах, включаючи Україну.

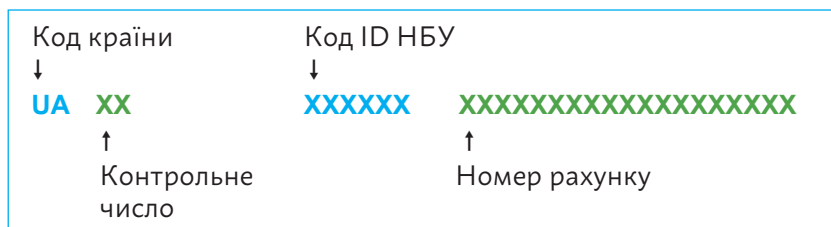
Із чого складається IBAN (мал. 35).

Дві літери на початку – код країни, де розташований банк одержувача переказу.

Дві цифри – унікальне контрольне число.

Наступні кілька цифр – початок банківського ідентифікаційного коду.

Номер рахунку одержувача.

Мал. 35. Із чого складається IBAN

Для здійснення безготівкового переказу коштів Національний банк України пропонує використовувати QR-коди, що містять IBAN.

- Перейшовши за посиланням або QR-кодом, ознайомтеся з прикладами сплати за такими QR-кодами. Поділіться цією інформацією зі своєю родиною або близькими.

<https://cutt.ly/eeYXysFy>

В Україні неповнолітні особи можуть відкривати банківські рахунки з дозволу батьків або опікунів з 14 років, а до 14 років рахунок відкривається на ім'я одного з батьків / опікунів. Банк має право закрити рахунок клієнта в разі порушення ним умов договору або за бажанням клієнта. Для цього потрібно подати відповідну заяву та сплатити всі борги та комісії.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Продумайте план бюджету на тиждень і поділіть його на три категорії: особисті витрати (оплата за комунальні послуги), нагромадження (збереження

на майбутні потреби) та розваги (кіно, кафе). Як ви будете використовувати свій банківський рахунок для цього?

3. Що таке банківська картка та якою вона буває

Сьогодні важко уявити собі існування людини без банківських карток. Більшість підприємств та організацій нараховує своїм співробітникам зарплату саме на картку, адже це швидко, надійно, безпечно.

Банківська картка – платіжний інструмент, який дає змогу здійснювати фінансові операції через банківський рахунок.

Тобто банківська картка – це ніби ключ або перепустка до вашого рахунку в банку. Вона прив'язана до вашого рахунку й використовується для оплати товарів і послуг, зняття готівки, а також управління своїми фінансами через банкомати або онлайн-банкінг.

Усі картки дають можливість розплачуватися за покупки та проводити платежі. Кожна банківська картка – платіжна, бо уможлиблює здійснення платежів. Але не кожна платіжна картка – банківська, бо вона може бути випущена не банком, а іншою фінансовою установою. Платіжна картка дає змогу здійснювати платежі. Це дуже зручно та функціонально. Деякі банки надають бонуси своїм власникам. Наприклад, окремі картки забезпечують повернення власнику картки частини коштів, що він витратив. Це називається **кешбек**.

За обслуговування банківської картки банки можуть брати невеликий платіж, фіксований або нефіксований, залежно від кількості та суми проведених операцій. Банківська картка мініатюрна та стильна, для зручності користування всі банківські картки світу мають однакові розміри. Безпеку ваших коштів на банківській картці забезпечує чотиризначний PIN-код.

ВИДИ БАНКІВСЬКИХ КАРТОК

1. Дебетова картка

- Це платіжна картка, прив'язана до поточного або ощадного рахунку клієнта. Користувач може розпоряджатися лише тими коштами, які є на його рахунку. Якщо баланс недостатній, операцію буде відхилено.

Приклади використання: отримання зарплати чи соціальних виплат, оплата товарів і послуг, зняття готівки через банкомат.

2. Кредитна картка

- Дає можливість користуватися позиченими коштами банку на визначених умовах. Клієнт зобов'язаний повернути використані кошти, сплачуючи відсотки або не сплачуючи їх, якщо борг погашено в межах пільгового періоду.

Приклади використання: оплата великої покупки з можливістю виплати частинами, оплата товарів і послуг у кредит тощо.

3. Передплатена картка (prepaid)

- Користувач попередньо зараховує на картку певну суму грошей. Використовувати можна лише наявні кошти, без можливості витратити більше.

Приклади використання: подарункові картки, контроль витрат дітей або подорожі без прив'язки до основного рахунку.

4. Віртуальна картка

- Призначена лише для онлайн-платежів. Має всі необхідні реквізити (номер картки, CVV-код), але не існує у фізичному вигляді, хоча може використовуватися для безконтактних оплат через смартфон.

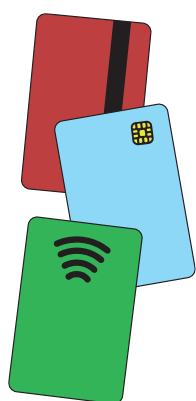
Приклад використання: оплата покупок в інтернеті без використання фізичної картки, покупки за допомогою смартфона, Apple Watch.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Уявіть, що ви збираєтеся відкрити банківську картку. Вам потрібно обрати між дебетовою та кредитною картками.

1. Яку картку ви оберете для щоденних покупок? Чому? **2.** Які переваги та недоліки ви бачите в кожного типу картки?

Банківські платіжні картки також розрізняються за способом запису інформації (мал. 36).

КАРТКИ ЗА СПОСОБОМ ЗАПИСУ ІНФОРМАЦІЇ

Картки з магнітною смугою. Магнітна смуга містить зашифровану інформацію про власника картки, але не зберігає баланс коштів.

Картки із чипом безпечніші за магнітні, оскільки чип генерує унікальний код для кожної транзакції.

Безконтактні картки мають на аверсі спеціальний знак. Підтримують технології NFC для швидких платежів.

Мал. 36. Види банківських платіжних карток за способом запису інформації

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Ви плануєте подорож за кордон. Яку картку краще взяти із собою: дебетову чи кредитну? Чому? Не забудьте подумати про комісії за зняття готівки в іноземній валюті.

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ БАНКІВСЬКІ КАРТКИ

1. Безготівкові розрахунки (оплачувати товари та послуги без потреби використовувати готівку).
2. Зняття готівки (як у банкоматах, так і у відділеннях банку).
3. Переказ коштів.

4. Доступ до кредитних коштів (для кредитних карток).
5. Зберігання та нагромадження коштів.
6. Фінансова звітність і контроль (використання картки уможливорює контроль усіх витрат і доходів).
7. Безпека (захист у вигляді PIN-кодів, чипів і магнітних смуг, Push-повідомлення, SMS-підтвердження, блокування картки).
8. Міжнародні операції (платежі та зняття грошей за кордоном).

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Уявіть, що ви відповідаєте за впровадження банківських карток у навчальному закладі, де досі використовували лише готівку. Вам потрібно підготувати короткий виступ на 3 хв про переваги та недоліки використання банківських платіжних карток. Об'єднайтеся у дві групи, де одна група відповідає за переваги, інша – за недоліки. Користуючись поданою нижче таблицею, у кожній групі обговоріть, які переваги або недоліки вважаєте найважливішими. Визначте три – п'ять основних пунктів. За можливості використовуйте реальні приклади. Кожна група презентує свої висновки в класі.

Переваги використання пластикових карток	Недоліки використання пластикових карток
○ Цілодобове користування банківськими послугами в зручний для вас час ○ Безпека коштів – викрадену картку можна заблокувати ○ Розрахунки в інтернет-мережі ○ Зняття готівки за кордоном у місцевій валюті, міжнародні платежі ○ Розраховуючись у магазині, не потрібно перевіряти та отримувати решту або шукати дрібні гроші; економія часу на розрахунки ○ Гігієна, що актуально в наш час (через COVID-19) ○ Можливість відстеження транзакцій і контроль бюджету ○ Програми лояльності та кешбеки від банків	○ Шахрайство та кіберзагрози, користувачам доцільно встановлювати ліміти на різні види платежів ○ Відсутність анонімності, на відміну від готівкових платежів ○ Залежність від електроенергії та зв'язку, технічні ризики (можливі збої в роботі терміналів, банкоматів, мобільних додатків тощо) ○ Деякі банки стягують комісії за зняття готівки, конвертацію валюти або за обслуговування картки ○ Ризик втрати або блокування в разі підозри на шахрайство ○ Кредитні ризики (для кредитних карток), використання кредиту без контролю накопичує борги та збільшує відсотки

4. Як оформити банківську картку

Процес відкриття банківської картки майже аналогічний процесу відкриття банківського рахунку:

- ↓ 1. Вибір банку.
- ↓ 2. Обрання виду платіжної картки.
- ↓ 3. Підготовка потрібних документів (для кредитної картки банк може запросити довідку про доходи або документи про кредитну історію).
- ↓ 4. Звернення до банку (відвідайте відділення або скористайтеся онлайн-заявкою, поспілкуйтеся наживо чи за допомогою чату під-

тримки з представником банку щодо типу картки, відсоткових ставок, комісій).

- ↓ 5. Заповнення анкети (у банку, онлайн на сайті або в мобільному додатку) на відкриття рахунку та випуск картки.
- ↓ 6. Підписання договору (у якому будуть описані умови обслуговування картки: тарифи, комісії, обмеження тощо).
- ↓ 7. Отримання картки та PIN-коду (у відділенні, в іншій точці видачі, поштою, кур'єром, деякі банки видають віртуальні картки одразу через мобільний додаток).
- ↓ 8. Активування картки (через банкомат, мобільний додаток та Push-повідомлення, за допомогою дзвінка в службу підтримки банку).
- ↓ 9. Налаштування безпеки (підключіть SMS-сповіщення або Push-повідомлення про операції за картою, налаштуйте ліміти на зняття коштів або оплати).
- ☑ 10. Використання картки (для платежів у магазинах, інтернеті, для зняття готівки).

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Світлана закінчила одну з вінницьких шкіл і вступила до Львівського національного університету імені Івана Франка. Батьки запропонували Світлані оформити банківську картку, на яку вони могли б переказувати їй гроші. Ця картка повинна вимагати мінімальних витрат на її обслуговування, а також призначатися для тимчасового зберігання коштів і здійснення розрахунків. Порадьте, який вид банківської картки, на вашу думку, слід оформити Світлані.

Тепер розгляньмо детальніше, який вигляд має стандартна банківська картка та які основні елементи вона містить (*мал. 37*).

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ПЛАТІЖНОЇ КАРТКИ

1. Номер картки

- 16-значний унікальний номер, що використовується для ідентифікації картки під час операцій. Ця інформація не є конфіденційною.

2. Ім'я власника

- Ім'я та прізвище людини, якій видано картку.

3. Термін дії

- Дата (місяць/рік), до якої картка є дійсною.

4. CVV/CVC-код

- 3-значний код на звороті картки, що використовується для підтвердження онлайн-платежів. Це конфіденційна інформація.

5. Чип і магнітна смуга

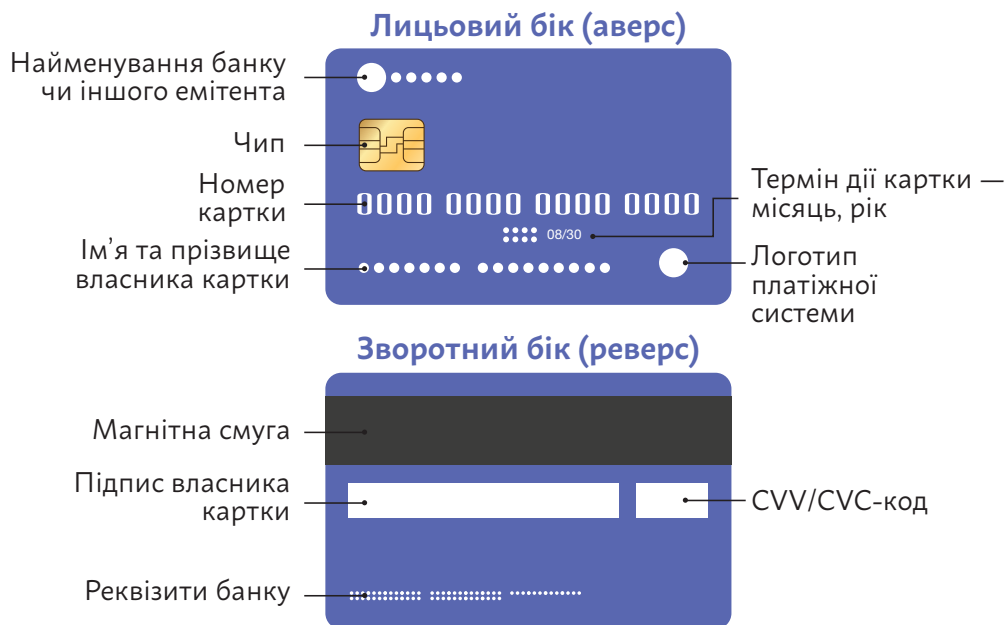
- Засоби для зчитування інформації під час фізичних транзакцій через термінали.

6. Підпис власника

- Підпис на звороті картки для ідентифікації власника під час операцій. На нових картках цього елемента може не бути.

7. Логотип платіжної системи

- Указує на платіжну систему, яка обробляє транзакції, наприклад Visa, MasterCard.

Мал. 37. Будова платіжної картки

Крім того, пластикові картки мають також певні захисні елементи, які можна побачити в разі ультрафіолетового просвічування. На картках системи Visa ви побачите букву V, на картці MasterCard – букви M та C, а на картках American Express – зображення орла.

ТОППОРАДА

Якщо ви втратили картку, негайно зателефонуйте в банк і заблокуйте її. Не зберігайте картку в місцях, де можете її пошкодити чи втратити.

Під час зняття готівки в банкоматах задля мінімізації шахрайства детально оглядайте банкомат. Також не забувайте, що взимку відсік, звідки надходять гроші, може замерзнути, тому краще використовуйте банкомати, розташовані в приміщеннях.

Скімінг – високотехнологічний спосіб крадіжки грошей з банківської картки.

На картридер термінала шахраї встановлюють спеціальний пристрій, який зчитує інформацію з магнітної стрічки картки. Пристрій практично неможливо виявити, а потрапити на гачок дуже легко. Крім фальшивого ридера, шахраї використовують накладну клавіатуру (мал. 38), приховану камеру.

Мал. 38. Скімінг

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Банківські рахунки та платіжні картки є основними інструментами для управління особистими фінансами. Банківський рахунок дозволяє зберігати гроші, здійснювати перекази та отримувати платежі, тимчасом як платіжна картка забезпечує зручність безготівкових роз-

рахунків, зняття готівки та доступ до фінансових ресурсів у будь-який момент. Обидва інструменти сприяють безпеці та контролю за фінансовими операціями.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Уявіть, що ви відкриваєте свій перший банківський рахунок. Які документи вам потрібні та як ви оберете банк? Перелічіть три речі, на які слід звернути увагу під час вибору банку.
2. Знайдіть в інтернеті пропозиції кредитних карток від трьох різних банків.
  - Яка з них надає найкращі умови для використання (відсоткова ставка, пільговий період, комісії)?
  - Яка картка подобається вам найбільше і чому ви обрали саме її?
3. Що таке банківська картка? Для чого її можна використати? Яка інформація міститься на банківській картці?
4. Знайдіть в інтернеті та ознайомтеся з інформацією, що робити в разі втрати банківської картки.
5. Поділіться враженнями від роботи на уроці. Продовжте речення:
Для мене виявилось новим...

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Використовуючи статистику, підготуйте коротку презентацію на тему «Важливість банківських рахунків і банківських карток у сучасному світі». Презентуйте її в класі або в родинному колі.
2. Розробіть власний дизайн банківської картки для обраного вами банку. Установіть, для кого буде призначена ваша банківська картка. Визначте особливості цієї банківської картки. Які особливі умови пропонує банк її отримувачам? Представте дизайн вашої банківської картки в класі.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Навчіться рахувати свої гроші –
і ви навчитесь управляти своїм життям.

Софія Русова,
українська педагогиня

Дякуємо вам, шановне учнівство. Нехай банки стануть вашими друзями та помічниками в матеріальному добробуті. Розумно використовуйте свої банківські картки, цифровізуйтеся та спрощуйте своє життя за допомогою онлайн-банкінгу.

§ 11. ЕРА ЦИФРОВОГО БАНКІНГУ: СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ІНДУСТРІЇ

 У XXI ст. цифрова грамотність так само важлива, як уміння читати й писати.

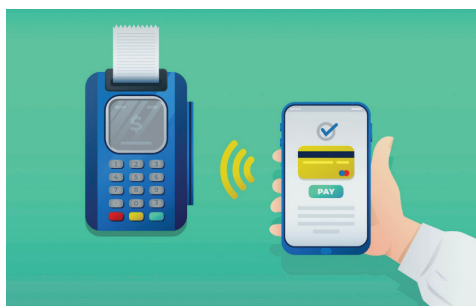
Ерік Шмідт,

американський бізнесмен з технологій, інженер програмного забезпечення

- Як ви вважаєте, що мається на увазі під цифровою грамотністю?
- Як розвиток цифрових технологій змінив спосіб управління особистими фінансами?
- Які навички в межах цифрової грамотності потрібно розвивати?

1. Що таке віртуальна та фізична платіжні картки

Віртуальна платіжна картка – картка, яка існує винятково в електронному вигляді та використовується для онлайн-покупок або транзакцій через інтернет.

Тобто віртуальні картки не мають фізичного носія – лише реквізити. Існує кілька основних видів віртуальних карток, які різняться своїми функціями та можливостями.

ОСНОВНІ ВИДИ ВІРТУАЛЬНИХ КАРТОК

1. Віртуальні дебетові картки

- Використовуються для покупок в інтернеті, оплати послуг, підписок тощо.

Приклад	
Monobank (Україна)	Пропонує безкоштовні віртуальні дебетові картки, які можна використовувати для онлайн-платежів і покупок відповідно до коштів, що є на рахунку.

2. Віртуальні кредитні картки

- Користувач отримує кредитний ліміт і може використовувати картку для покупок в інтернеті, після чого кошти мають бути повернені з певним відсотком.

Приклад	
PrivatBank (Україна)	Пропонує віртуальні кредитні картки для онлайн-розрахунків, які функціонують як звичайні кредитні картки з лімітом.

3. Одноразові віртуальні картки

- Це тимчасові картки, які генеруються для одного конкретного платежу. Після використання вони анулюються.

Приклад	
Revolut	Має функцію одноразових віртуальних карток для підвищення безпеки під час інтернет-платежів. Кожна картка генерується для одного платежу.

4. Передплачені віртуальні картки

- Заздалегідь поповнюються певною сумою коштів і використовуються доти, доки на них є кошти.
- Використовуються для подарунків або безпечних інтернет-покупок, щоб обмежити витрати.

Приклад	
Paysafecard (світ)	Передплачена картка, яку можна купити на певну суму й використовувати для онлайн-платежів.

5. Мультивалютні віртуальні картки

- Дають змогу зберігати та використовувати кілька валют. Вони зручні для міжнародних покупок, оскільки уможливають уникнення конвертаційних втрат та обрання валюти для транзакцій.

Приклад	
Wise	Надає можливість зберігати гроші в понад 50 валютах і здійснювати міжнародні перекази з мінімальними комісіями.

6. Корпоративні віртуальні картки

- Використовуються компаніями для контролю витрат співробітників. Керівництво може випускати різні віртуальні картки для різних відділів або співробітників з конкретними лімітами та обмеженнями.

Приклад	
Brex (США)	Пропонує віртуальні корпоративні картки для стартапів і бізнесів з можливістю контролю витрат у реальному часі.

Ці різновиди віртуальних карток допомагають користувачам з різними потребами обрати найзручніший і найбезпечніший варіант для своїх фінансових операцій (мал. 39).

Мал. 39. Використання віртуальних карток – найзручніший спосіб проведення фінансових операцій

Часто можна почути термін «цифрові картки». Чим вони відрізняються від віртуальних?

Цифрові картки – це ширший термін, який охоплює всі електронні платіжні картки, включаючи віртуальні картки, а також картки, інтегровані з цифровими гаманцями (наприклад, Apple Pay, Google Pay).

Вони можуть використовуватися як для онлайн-, так і для офлайн-платежів через мобільні пристрої або цифрові гаманці.

Фокус. Віртуальні картки спеціалізуються на онлайн-транзакціях, тимчасом як цифрові картки охоплюють ширший спектр електронних платіжних засобів, включаючи як онлайн-, так і мобільні офлайн-платежі.

Функціональність. Цифрові картки можуть включати додаткові функції через інтеграцію із цифровими гаманцями, тимчасом як віртуальні картки зосереджені на забезпеченні безпеки та зручності онлайн-покупок.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Ознайомтеся з перевагами та недоліками віртуальних і фізичних карток і поясніть їх своїми словами.

Фізична платіжна картка	Віртуальна платіжна картка
Переваги	
Універсальність	Безпека
Можливість зняття готівки	Зручність
Широке прийняття	Контроль витрат
Недоліки	
Фізичний ризик	Обмежене використання
Комісії за зняття готівки	Залежність від інтернету

Розгляньмо конкретні приклади використання таких карток.

Фізична платіжна картка. Ви отримали нову картку від банку. Маєте відвідати найближчий банкомат і зняти зі своєї картки певну суму готівкою.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, перегляньте відео: як знімати гроші в банкоматі.

<https://cutt.ly/5eRQGx2d>

Віртуальна платіжна картка. Ви вирішили купити книгу онлайн. Вам треба оформити замовлення, використовуючи віртуальну картку, і зберегти підтвердження покупки.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, перегляньте відео: як купувати в інтернеті.

<https://cutt.ly/ZeRQJa9z>

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, перегляньте відео: як розраховуватися за допомогою телефону.

<https://cutt.ly/7eRQLVYz>

ЗАВДАННЯ

Наведіть власні приклади використання фізичної та віртуальної платіжних карток. Розкажіть про свої враження та досвід використання кожної картки: яка картка була зручнішою, де виникли труднощі?

ОБГОВОРЮЄМО

1. Які випадки використання віртуальних карток вам видаються найкориснішими?
2. Чому віртуальні картки є безпечнішими для покупок в інтернеті?
3. Як ліміти на картці допомагають захистити ваші гроші?

Цифрові картки можна завантажити у смартфон, який підтримує одну із систем безконтактної оплати (NFC), наприклад Apple Pay або Google Pay, і використовувати як звичайні картки. Це дає змогу за допомогою гаджета розплачуватися в точках продажів або знімати гроші в банкоматах, які підтримують функції оплати й видачі грошей без карток.

Це віртуальний аналог вашого звичайного гаманця, де зберігаються гроші, за допомогою яких ви здійснюєте платежі, перекази в електронному вигляді.

Електронні гаманці – цифрові платформи або додатки, що дають можливість зберігати платіжні картки, банківські рахунки та інші фінансові інструменти для здійснення онлайн- або офлайн-транзакцій.

Приклад	
Apple Pay (США / світ)	Зберігає банківські картки та дає змогу безконтактно здійснювати платежі через iPhone або Apple Watch.

Електронні гаманці діють як віртуальне сховище фінансової інформації, що спрощує та прискорює платежі.

Уявіть, що ви купуєте квитки на потяг через інтернет. Замість того, щоб вводити дані банківської картки, ви оплачуєте покупку через електронний гаманець, наприклад PayPal або LiqPay. Гроші ментально списуються з вашого рахунку в гаманці, і квиток надходить вам на електронну пошту.

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ЕЛЕКТРОННИХ ГАМАНЦІВ

- Зберігання платіжної інформації
- Оплата онлайн
- Безконтактні платежі
- Мультивалютність
- Переказ коштів

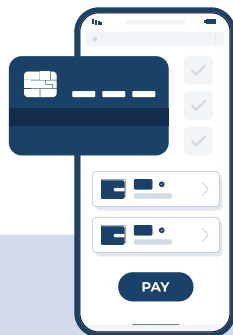
Види електронних гаманців	Призначення електронних гаманців
Онлайн-сервіси: PayPal, Skrill, LiqPay, WebMoney	Призначені для міжнародних переказів, оплати товарів і послуг онлайн
Гаманці мобільних операторів: «Київстар Гроші» чи «Vodafone Pay»	Використовуються для переказів між абонентами, оплати мобільного зв'язку або комунальних послуг
Криптовалютні гаманці: Binance Wallet, Trust Wallet	Зберігають криптовалюту, як-от Bitcoin
Банківські гаманці: Monobank, Privat24	Пов'язані з банківськими рахунками, уможливають здійснення фінансових операцій через мобільні додатки

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Уявіть, що маєте електронний гаманець. Які покупки ви зробили б за його допомогою? Опишіть ситуацію, у якій ви могли б використовувати електронний гаманець. Чому важливо стежити за рештою на ньому?

2. Інтернет-банкінг і цифровізація як виклик традиційному банку

Інтернет-банкінг – електронна система, що дає змогу клієнтам банків отримувати доступ до своїх рахунків і здійснювати фінансові операції через інтернет.

За допомогою інтернет-банкінгу користувачі можуть:

- перевіряти стан рахунків;
- здійснювати перекази коштів;
- сплачувати комунальні та інші послуги;
- замовляти нові продукти (кредити, депозити, картки) онлайн;
- керувати своїми фінансовими інструментами через вебдодатки або мобільні додатки.

Інтернет-банкінг значно спрощує фінансове життя користувачів, забезпечуючи швидкий і зручний доступ до всіх основних банківських операцій.

Інтернет-банкінг і онлайн-банкінг – синонімічні поняття. Термін «інтернет-банкінг» частіше використовується в Україні, тимчасом як «онлайн-банкінг» є більш загальним і до того ж міжнародним поняттям.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Перший інтернет-банкінг з'явився в 1983 р. в США, коли банк Nottingham Building Society запустив систему для управління рахунками через спеціальний термінал і телефонну лінію. Однак справжнє поширення інтернет-банкінг отримав лише в середині 1990-х років, коли доступ до інтернету став масовим.

А перший мобільний додаток для банківських послуг був випущений у 1999 р. компанією Wells Fargo, він давав можливість клієнтам переглядати баланс і здійснювати базові операції через мобільний телефон.

Батьківщиною пластикових карток є США.

Для того щоб продуктивно та безпечно використовувати цифровий банкінг, віртуальні картки, потрібно володіти цифровою фінансовою грамотністю.

Цифрова фінансова грамотність – здатність розуміти та ефективно використовувати сучасні цифрові фінансові інструменти й сервіси.

Цифрова фінансова грамотність охоплює навички безпечного користування онлайн-банкінгом, цифровими гаманцями, віртуальними картками та іншими фінансовими продуктами в цифровому просторі.

Цифрові фінансові послуги – послуги, які надаються через інтернет або мобільні додатки.

До цифрових фінансових послуг належать:

- онлайн-банкінг;
- мобільні платежі;
- віртуальні та цифрові картки;
- перекази коштів через мобільні платформи та онлайн-сервіси;
- електронні гаманці, мікрокредитування тощо.

Під час використання цифрових фінансових інструментів важливо дотримуватися таких правил безпеки:

- захист особистих даних;
- перевірка безпеки сайтів і додатків;
- обмеження лімітів на картках;
- двофакторна автентифікація.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Складіть реальні ситуації, у яких найкраще використати такі способи оплати:

- а) готівкою в банківському / поштовому відділенні;
- б) за допомогою інтернет-банкінгу;
- в) через мобільний застосунок банку;
- г) використовуючи платіжний термінал самообслуговування.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Ознайомтеся з поданою нижче інформацією та з'ясуйте, за допомогою якої картки (фізичної або віртуальної чи обох) можна здійснити такі операції:

сплачувати комунальні платежі, послуги зв'язку, страхування;

безпечно зберігати гроші;

оплачувати товари та послуги в організаціях торгівлі та сервісу (магазинах, кафе, ресторанах тощо);

у будь-який зручний час поповнити свій банківський рахунок;

переказати гроші з одного банківського рахунку на інший;

купувати товари та розплачуватися за послуги, не виходячи з дому (за допомогою інтернету, мобільного телефона);

отримувати інформацію про надходження чи списання коштів з банківського рахунку (телефоном, електронною поштою);

отримувати готівку в касах банків і банкоматах.

3. Особливості платіжних систем в Україні

В Україні діє кілька основних платіжних систем, які підтримують різні форми оплати, включаючи банківські картки для онлайн-та офлайн-платежів.

Платіжні системи Visa, MasterCard є найпоширенішими у світі.

Картки Visa приймають до оплати в торгових точках більш ніж 200 країнах світу. Visa популярна в США, Канаді, Латинській Америці, а також в Азії.

MasterCard присутня в понад 210 країнах.

Більше представлена у Європі, зокрема в країнах ЄС. MasterCard трохи переважає у Європі, тимчасом як Visa популярніша в Північній Америці. Станом на початок 2025 р. Visa є більш поширеною за кількістю карток і транзакцій, ніж MasterCard.

Характеристики платіжних систем

Платіжна система	Особливості	Комісії та конвертація
	Охоплює більшу частку ринку (понад 50 %). Її картки частіше використовуються для міжнародних переказів і платежів.	Часто має трохи вигідніші умови конвертації валюти під час міжнародних операцій. Менші комісії для платежів за кордон.
	Займає близько 30–35 % світового ринку. Активно розвиває преміум-сегмент і бізнес-орієнтовані сервіси.	Пропонує додаткові бонуси для клієнтів преміум-класу (MasterCard Gold, Platinum). В окремих регіонах може встановлювати вищі комісії.
	Національна платіжна система України, створена Національним банком України. Основна мета – забезпечення незалежності фінансової системи України.	Є альтернативою міжнародним платіжним системам для внутрішніх транзакцій. Грошові операції з низькими комісіями всередині України, зокрема в державних установах і національних проектах.

VISA та MasterCard використовують для міжнародних операцій, мають широкую інтеграцію з мобільними додатками та глобальними сервісами.

«ПРОСТІР» – локальний інструмент для внутрішніх операцій в Україні з акцентом на соціальні потреби та низькі витрати.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Уявіть, що ви плануєте здійснити покупку у великому онлайн-магазині. Перед вами кілька варіантів платіжних карток від різних банків. На які критерії ви звернете увагу при виборі картки для оплати (наприклад, розмір комісії, наявність кешбеку чи інших бонусів, рівень безпеки, підтримка додаткових функцій тощо)?

ТОППОРАДА

Відкрийте власну віртуальну картку (майже всі банки зараз надають таку послугу). Цю картку можна легко видалити або змінити після кожної покупки, якщо є підозра на витік даних. Також перевіряйте та контролюйте свої транзакції та залишки на рахунках.

Використовуйте функцію запланованих платежів у вашому онлайн-банкінгу. Це допоможе вам автоматично сплачувати рахунки (за інтернет, мобільний зв'язок тощо). Перевагами такої функції є зручність (не потрібно постійно пам'ятати про терміни оплати) та економія часу (менше часу витрачається на оплату рахунків).

Регулярно оновлюйте свої знання про цифрові фінансові інструменти та послуги, ознайомлюйтеся з новими мобільними додатками тощо.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

У 2024 р. Україна посіла п'яте місце у світі за рівнем розвитку цифрових держпослуг (мал. 40).

Рейтинг країн за рівнем розвитку цифрових держпослуг за 2024 рік

1		Республіка Корея
2		Данія
3		Естонія
4		Саудівська Аравія
5		Україна
6		Сінгапур
7		Велика Британія та Північна Ірландія
8		Нова Зеландія
9		Японія
10		Казахстан

Мал. 40. Рейтинг країн за рівнем розвитку цифрових держпослуг за 2024 р. згідно з даними Міністерства цифрової трансформації України з посиланням на дослідження E-Government Development Index (2024 р.)

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Цифрова фінансова грамотність не лише допомагає в повсякденному житті, а й забезпечує довгострокову фінансову стабільність і безпеку, що є особливо важливим у світі, де технології постійно еволюціонують.

Цифровий банкінг, автоматизація традиційних банківських послуг є ключем до залучення клієнтів, підвищення прибутковості та контролю.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Створіть віртуальну картку в мобільному додатку вашого банку та подумайте оригінальну назву для цієї картки відповідно до ваших майбутніх очікувань від її використання.
2. Назвіть ваші основні дії щодо безпеки в інтернет-банкінгу.
3. Оцініть свої фінансові потреби та оберіть банківський продукт (кредитну / дебетову картку або інший платіжний засіб), який найкраще відповідає вашим вимогам. Обґрунтуйте свій вибір.
4. Установіть певну суму грошей для витрат протягом місяця. Визначте частину бюджету, яку ви витратите через фізичну картку (для покупок у магазинах), і частину, яку збираєтеся сплатити через віртуальну картку (для онлайн-покупок). Запишіть, які види витрат ви плануєте покрити кожною картою, та поясніть, чому саме так розподіляєте витрати. Можливо, ви будете використовувати одну картку?

5. Підготуйте коротку доповідь на тему «Переваги та недоліки використання платіжної системи “Простір”». Презентуйте її в класі.

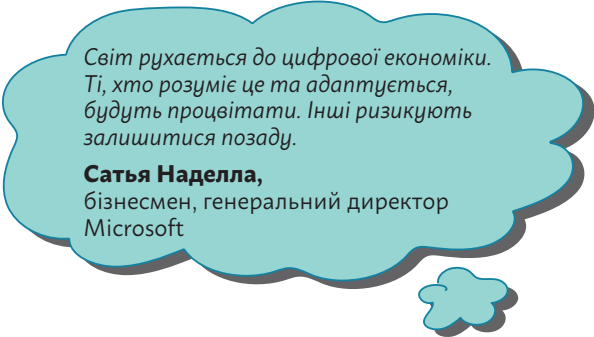
6. Назвіть три факти, які ви вивчили на уроці: два факти, які вас зацікавили, і один, щодо якого у вас виникло запитання.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. З допомогою батьків чи родичів зареєструйтеся на фінансовій платформі або в банку, які пропонують віртуальні картки. Створіть нову віртуальну картку та використовуйте її для безкоштовної онлайн-покупки (наприклад, для підписки на безкоштовний пробний період сервісу). Поясніть, як здійснити оплату онлайн.

2. Дослідіть випадки шахрайства з фізичними та віртуальними картками. Які заходи безпеки використовують банки для захисту карток? Напишіть короткий звіт про те, як можна захистити свою картку від шахрайства.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Світ рухається до цифрової економіки.
Ті, хто розуміє це та адаптується,
будуть процвітати. Інші ризикують
залишитися позаду.

Сатья Наделла,
бізнесмен, генеральний директор
Microsoft

*Дякуємо вам, шановне учнівство.
Тепер, коли ви знаєте, як ефективно
використовувати фізичні та віртуальні картки,
ви зможете безпечно й зручно управляти
своїми фінансами в будь-якій ситуації.*

*Тож розвивайте свою цифрову
фінансову грамотність і досягайте
своїх цілей!*

“

Ти отримаєш від життя
лише те, що наважуєшся
попросити. Не бійся
підвищувати планку.

”

ТЕМА 4

ФІНАНСОВЕ ШАХРАЙСТВО ТА БЕЗПЕКА

§ 12. ЯК НЕ СТАТИ ЖЕРТВОЮ ШАХРАЇВ

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

 Довіра має бути заслуженою, особливо у фінансах.

Симон Петлюра,
український політичний діяч

- Що, на вашу думку, український політичний діяч хотів підкреслити цим висловлюванням?
- Як ви вважаєте, чому шахрайські схеми часто мають вигляд «доброї угоди»? Чому занадто вигідні угоди можуть бути потенційно небезпечними?
- Чи траплялися вам ситуації, коли ви підозрювали, що натрапили на шахраїв? Як ви діяли в такій ситуації?

1. Що таке фінансове шахрайство

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

1. Марія одного дня отримала дзвінок з невідомого номера. На іншому кінці лінії був чоловік, який повідомив їй радісну новину: Марія виграла велику суму грошей у лотерею! Проте вона ніколи не брала участі в жодних лотереях. Марії сказали, що їй потрібно сплатити невелику адміністративну плату за переказ коштів, щоб отримати свій виграш.

Вона переказала гроші на рахунок, сподіваючись на швидкий прибуток. Після цього дзвінок обірвався, а гроші більше не повернулися.

2. Роман зацікавився інвестуванням у криптовалюту. Він побачив у соцмережах рекламу компанії, яка обіцяла високі прибутки від інвестування в криптовалюту з мінімальними ризиками. Роман зв'язався з представником компанії, який був дуже переконливим і навіть надав «гарантії» прибутковості.

Чоловік вирішив інвестувати частину своїх заощаджень, переказавши кошти на вказаний рахунок. За кілька тижнів йому повідомили, що інвестиції вже зросли на 50 %, і Роману запропонували додатково інвестувати більше, щоб примножити прибутки. Він знову переказав гроші, сподіваючись на великі заробітки. Однак, коли спробував вивести свої гроші, представники компанії перестали відповідати на його дзвінки та повідомлення.

ОБГОВОРЮЄМО

Із чим, на вашу думку, зіткнулися Марія та Роман? Чим схожі ці історії? Як діяли б ви, якби опинилися у подібних ситуаціях? Що вчинили б? Чому, на вашу думку, люди піддаються таким шахраюванням?

Фінансове шахрайство – будь-яка незаконна діяльність, пов'язана з обманом людей або організацій для отримання фінансової вигоди.

Основна суть фінансового шахрайства полягає в незаконному отриманні фінансового зиску, як-от: грошей, майна або інших активів. Шахраї використовують неправдиву інформацію, маніпуляції або інші засоби, щоб змусити жертву добровільно передати свої гроші, майно чи інші активи.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Уявіть собі, що фінансовий світ – це величезна онлайн-гра. У цій грі є герої (чесні люди) і злодії (шахраї). Фінансове шахрайство – це коли «злодії» намагаються вкрасти ваші віртуальні монети, використовуючи хитрі трюки та обман.

Ось кілька «босів», з якими ви можете зіткнутися в цій грі:

1. «Фішинговий Фантом». Цей «бос» маскується під ваш банк або улюблений онлайн-магазин. Він надсилає повідомлення, які мають вигляд справжніх, але насправді намагається виманити ваш пароль або дані картки.

2. «Король Пірамід». Пропонує вам неймовірні багатства, якщо ви інвестуєте трохи грошей і запросите друзів. Але це пастка! Піраміда завжди руйнується, залишаючи більшість гравців ні з чим.

3. «Майстер Підміни». Цей хитрун може замінити QR-код для оплати або посилання на фальшиві. Ви думаєте, що платите за піцу, а насправді відправляєте гроші шахраю.

4. «Інфлюенсер-Імпостер». Видає себе за відомого блогера й рекламує «секретні» фінансові схеми. Але це обман, щоб виманити ваші гроші.

5. «Кибер-Примара». Цей «бос» може зламати ваш телефон або комп'ютер, щоб отримати доступ до ваших фінансових даних.

Щоб перемогти цих «босів», вам потрібно оволодіти такими навичками фінансової безпеки:

- **Уважність.** Завжди перевіряйте адреси сайтів і відправників повідомлень.
- **Скептицизм.** Якщо пропозиція звучить занадто добре, щоб бути правдою, найімовірніше, це обман.
- **Захист.** Використовуйте надійні паролі та двофакторну автентифікацію.
- **Обережність.** Ніколи не діліться своїми фінансовими даними з незнайомцями.
- **Оновлення.** Регулярно оновлюйте свої пристрої та програми для захисту від нових загроз.

Поміркуйте, якими ще чеснотами повинен володіти ваш герой, щоб виграти в цій комп'ютерній грі. Числою підтримкою йому варто заручитися?

Пам'ятайте, у цій грі ваша обізнаність – ваша суперсила. Що більше ви знаєте про трюки шахраїв, то краще зможете захистити свої віртуальні монети й стати справжнім фінансовим супергероєм!

2. Які є основні види фінансових афер та як убезпечити себе від віртуальних пасток

Ознайомтеся з основними видами фінансового шахрайства, про які варто знати.

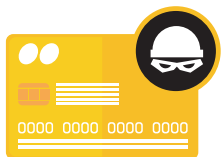
Інвестиційне шахрайство.

Обманні схеми, які обіцяють високі прибутки з низьким ризиком. Зокрема, це можуть бути піраміди, фонди, які пропонують нереально високі відсотки, або фальшиві інвестиційні проекти.

Кредитне шахрайство.

Використання чужих особистих даних для отримання кредитів або позичок. Шахраї можуть створити підроблені документи, щоб отримати доступ до фінансів жертви.

Шахрайство з банківськими картками (кардинг).

Викрадення даних кредитних або дебетових карток з метою незаконних транзакцій. Це може бути скімінг (викрадення інформації картки через спеціальні пристрої), фішинг або крадіжка через інтернет.

Шахрайство в інтернеті (кібершахрайство).
Включає фішинг (отримання конфіденційної інформації шляхом обману), шахрайські онлайн-магазини, фальшиві електронні листи від банків, крадіжку особистих даних через злами вебсайтів.

Шахрайство з нерухомістю.
Продаж нерухомості, якою шахраї не володіють, підrobка документів на право власності або використання чужих даних для отримання іпотеки.

Шахрайство через благодійні організації.
Створення фальшивих благодійних організацій для збору грошей, які ніколи не доходять до тих, хто їх потребує.

Шахрайство з передплатою.
Вимагають заплатити наперед за товар чи послугу, яких ніколи не надають.

Лотерейні та призові шахрайства.
Повідомлення про фіктивний виграш з вимогою сплатити «податки» чи «збори».

Фінансові піраміди в соцмережах.
Швидке поширення шахрайських схем через соціальні платформи.

Шахрайство з криптовалютами.
Створення фейкових криптовалют або обманних ICO (первинне розміщення монет).

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Фішинг – це «рибалка» на ваші особисті дані. Уявіть, що хтось прикидається вашим другом або відомою компанією, щоб виманити важливу інформацію. Це обман, але в інтернеті. Це може трапитися таким шляхом:

1. ***Маскування.*** Шахраї прикидаються кимось, кому ви довіряєте, – банком, соцмережею або навіть другом.
2. ***Приманка.*** Вони надсилають повідомлення, яке здається важливим або цікавим.
3. ***Гачок.*** У повідомленні зазвичай є посилання або прохання надати особисту інформацію.

4. **Мета.** Шахраї хочуть отримати ваші паролі, дані банківської картки або іншу конфіденційну інформацію.

Наслідки: якщо ви поведетеся на їхні махінації, вони можуть украти ваші гроші або особисті дані.

Наприклад, ви можете отримати електронний лист нібито від вашого банку з проханням «терміново оновити дані». Але насправді це шахраї, які хочуть, щоб ви ввели свій логін і пароль на фальшивому сайті.

Головне правило: завжди будьте обережними та перевіряйте, хто насправді надіслав вам повідомлення, перш ніж надавати будь-яку особисту інформацію.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

«Детектив спаму». Перейшовши за посиланням або QR-кодом, розгляньте електронні листи від банку та встановіть, які з них справжні, а які – фішингові, поясніть свій вибір. Зверніть увагу на деталі: адресу відправника, посилання, терміновість вимог, прохання надати особисту інформацію тощо.

<https://cutt.ly/seUMZTz9>

Дізнайтеся правильні відповіді за посиланням або QR-кодом.

<https://cutt.ly/ReUMLEAv>

ОБГОВОРЮЄМО

Чому люди часто вірять у шахрайські схеми, навіть якщо вони підозрюють, що угода «занадто добра, щоб бути правдою»? Як ви гадаєте, які психологічні чинники впливають на це?

Для того щоб у майбутньому убезпечити себе від можливих афер, потрібно розуміти основні ознаки фінансового шахрайства.

- **Обіцянка високих прибутків з низьким ризиком.** Зазвичай, якщо угода здається надто гарною, щоб бути правдою, це може бути шахрайством.
- **Нестача інформації про компанію або проєкт.** Якщо інформацію про компанію важко знайти або вона здається підозрілою, це може бути шахрайською схемою.
- **Швидке ухвалення рішення.** Шахраї часто тиснуть на жертву, щоб вона все вирішила негайно, не даючи часу на роздуми або консультації.
- **Вимога конфіденційної інформації.** Фінансові установи ніколи не будуть запитувати паролі або іншу конфіденційну інформацію через електронну пошту або телефон.
- **Підроблені документи або підозрілі договори.** Перевірте всі документи, звертайте увагу на помилки або невідповідності.
- **Недоступність контактів.** Шахраї можуть бути недоступними або уникати зустрічей у реальному житті, обмежуючи контакти електронною поштою або телефонними дзвінками.

Важливо бути обережними та пильними, щоб уникнути потрапляння в пастки фінансових шахраїв. У разі підозри завжди слід консультуватися з професійними фінансовими радниками або звертатися до правоохоронних органів.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Розгляньте поданий нижче приклад фінансового шахрайства та доберіть шляхи захисту. Які питання були б найефективнішими для виявлення шахрайства?

Людмила отримала дзвінок від людини, яка представилася співробітником банку. Їй повідомили, що її банківську картку заблоковано через підозрілі операції, і попросили надати особисті дані та PIN-код для «відновлення доступу». Людмила надала всі дані, і шахраї зняли всі гроші з її рахунку.

Ще один приклад шахрайства: фінансова піраміда (або схема Понці) – вид шахрайства, який заманює інвесторів, виплачуючи дивіденди старим інвесторам за рахунок нових.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Одним з найвідоміших прикладів Понці-схеми є шахрайство Бернарда Мейдоффа, яке стало однією з найбільших фінансових афер в історії. Американцю Б. Мейдоффу вдалося залучити величезні суми від тисяч інвесторів по всьому світу. Загальний збиток від його схеми оцінюється в близько 65 млрд доларів. Серед його жертв були як окремі особи, так і великі організації, благодійні фонди, банки та гедж-фонди. Схема Б. Мейдоффа почала розвалюватися в 2008 р. під час фінансової кризи, коли дедалі більше інвесторів почали вимагати повернення своїх грошей. Він не зміг забезпечити виплати, оскільки більше не було достатньо нових вкладників для підтримки схеми. Це призвело до розкриття масштабного шахрайства.

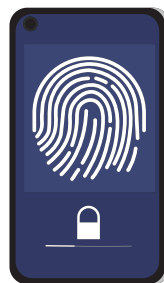
ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Створіть свою історію Понці-схеми та розіграйте її в класі, об'єднавшись у дві групи. 1 група грає роль шахраїв, які намагаються залучити інвесторів до Понці-схеми, 2 група втілює роль потенційних інвесторів. Мета шахраїв – переконати інвесторів вкласти свої гроші, а завдання інвесторів – поставити правильні запитання та виявити ознаки шахрайства.

Для того щоб захиститися від шахрайства, зберегти свої кошти та свою конфіденційність, слід дотримуватися *принципів платіжної безпеки*:

- захист особистої інформації (тримайте в секреті від усіх PIN-коди, паролі та іншу інформацію);
- використовуйте надійні, унікальні паролі;
- перевіряйте реквізити одержувача перед відправленням грошей, будьте обережні з незнайомими продавцями чи вебсайтами;
- регулярно перевіряйте Push-повідомлення або виписки та історію транзакцій, налаштуйте SMS-сповіщення про операції з картками, негайно повідомляйте банк про підозрілі транзакції;
- будьте обережні з електронними листами та SMS, не відкривайте підозрілі посилання, вкладення;
- не надавайте фінансову інформацію у відповідь на неочікувані запити;

- використовуйте офіційні додатки для завантаження;
- обмежуйте доступ до вашого смартфона (блокування екрана, PIN-код, Face-ID), не залишайте пристрої без нагляду;
- будьте обережні з публічними комп'ютерами, виходьте з усіх акаунтів після завершення.

ЗАВДАННЯ

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, ознайомтеся з промокампанією Національного банку України #ШахрайГудбай. Обговоріть у групі основні висновки, які ви зробили після ознайомлення з онлайн-ресурсом. Придумайте креативний, цікавий, захопливий заголовок, який привертав би увагу людей до цієї теми.

<https://promo.bank.gov.ua/stopfraud/>

3. Які основні правила фінансової обачності

Обачна фінансова поведінка – комплекс дій і рішень, спрямованих на ефективне управління особистими фінансами та мінімізацію фінансових ризиків.

Ознайомтеся з ключовими аспектами обачної фінансової поведінки (мал. 41).

Мал. 41. Обачна фінансова поведінка

ТОППОРАДА

Перш ніж купувати щось на маловідомому вебсайті:

- прочитайте відгуки інших покупців. Відсутність відгуків або велика кількість негативних (позитивних) відгуків можуть бути ознакою шахрайства;
- ознайомтеся з інформацією про цей онлайн-магазин, перевірте, чи є контактні дані, як довго перебувають на ринку тощо;
- занадто низька ціна або занадто привабливі умови покупки також можуть бути ознакою шахрайства;
- віддавайте перевагу перевіреним продавцям;
- використовуйте лише надійні методи оплати (віртуальну картку для оплат в інтернеті);
- уникайте переказів на особисті рахунки продавців, завжди беріть чек – підтвердження покупки.

Щоб адекватно оцінювати різноманіття фінансових порад і не потрапити до рук шахраїв:

- критично оцінюйте поради від друзів чи родичів;
- за потреби звертайтеся до професійних фінансових консультантів;
- нічого не вирішуйте під тиском, беріть час для обдумування та зберігайте спокій.

Наслідки необачної фінансової поведінки можуть включати втрату заощаджень, накопичення боргів, зниження кредитного рейтингу та можливість стати жертвою фінансових шахрайств. Це також може призвести до довготривалих фінансових труднощів, стресу та проблем з досягненням фінансових цілей.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

1 група. Кейс «Вигідна пропозиція». Друг пропонує вам вкласти гроші в новий бізнес, обіцяючи 50 % прибутку щомісяця. Які питання ви поставите перед ухваленням рішення? Які ризики ви врахуєте?

2 група. Кейс «Підозрілий дзвінок». Вам телефонують з «банку» і просять підтвердити дані картки для блокування підозрілої транзакції. Опишіть правильний алгоритм дій у цій ситуації.

3 група. Кейс «Інвестиційна можливість». Ви отримали електронний лист про можливість інвестувати в криптовалюту з гарантованим прибутком 100 % щомісяця. Визначте ознаки шахрайства в цій пропозиції та поясніть, як перевірити її легітимність.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Фінансове шахрайство – це незаконна діяльність, спрямована на обман з метою отримання фінансової вигоди. Вона включає такі види, як Понці-схеми, фішинг, кредитні афери, інвестиційні пастки тощо. Важливо бути обережними й завжди перевіряти інформацію, щоб уникнути втрат і захистити свої фінанси. Дотримання принципів платіжної системи створює безпечне середовище для проведення фінансових операцій, захищає користувачів і фінансові установи, а також сприяє розвитку довіри до електронних платіжних систем.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Як ви вважаєте, чи змінюється природа шахрайства з розвитком технологій?
2. Як ви вважаєте, які кроки слід здійснити, щоб уникнути потрапляння в шахрайську пастку? Чи потрапляли члени вашої родини в «павутину» шахрайства?
3. Кейс «Онлайн-покупка». Ви знайшли дуже вигідну пропозицію на новий ноутбук в онлайн-магазині, але продавець просить оплатити повну вартість на приватний рахунок. Що ви зробите (покроково) для перевірки надійності продавця? Як можна безпечно здійснити таку покупку?
4. Кейс «Робота мрії». Вам пропонують високооплачувану віддалену роботу, але для початку просять внести «страховий депозит». Поясніть, чому це може бути шахрайством та як можна перевірити легітимність пропозиції роботи.
5. Перейшовши за посиланням або QR-кодом, виконайте онлайн-тест, щоб перевірити отримані вами знання.
<https://forms.gle/6uW3NosVJyBMuRnm6>
6. Придумайте гасло або висловлювання до теми «Шахрайство».

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. «Челендж¹ фінансового блогера». Створіть інформаційний плакат або коротке відео, де поясніть, як розпізнати конкретний вид фінансового шахрайства. Використовуйте прості та зрозумілі приклади. Яка інформація найважливіша для захисту від шахрайських схем? Як ви донесли б цю інформацію до інших людей?
2. Практична робота: створіть пам'ятку для своїх батьків, дідусів і бабусь про те, як не потрапити в руки шахраїв. Розкажіть їм про основні алгоритми дій згідно із цією пам'яткою.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Немає страшнішої кари за муки
нечистого сумління, бо немає вищого
судді за правду.

В'ячеслав Чорновіл,
український політик

*Дякуємо вам, шановне учнівство.
Бажаємо вам бути максимально обачними
та освіченими, ніколи не потрапляти
в «павутину» шахрайства та навчати
інших протистояти цьому.*

¹ Челендж (англ. *challenge*) – жанр інтернет-роликів, у яких блогер виконує завдання на відеокамеру, розміщує його в мережі та пропонує повторити завдання своєму знайомому або необмеженому колу користувачів.

“

Якщо тобі щось не подобається,
або зміни це, або подивися на це
під іншим кутом.

”

ТЕМА 5

ВИБІР ОСОБИСТОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ

§ 13. ЩО ПОТРІБНО ВРАХОВУВАТИ ПРИ ВИБОРІ ОСОБИСТОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ

Робота – це найбільше багатство, а любов до неї – шлях до досконалості.

Катерина Білокур,
українська художниця

- Що, на вашу думку, мала на увазі авторка епіграфа?
- Чи можливо знайти роботу, яка завжди буде приносити радість?
- Чи можливо любити роботу, яка не є вашою пристрастю?
- Чи завжди робота, яку ви любите, буде фінансово вигідною?

1. Що таке зайнятість та в яких формах вона проявляється

Уявіть собі маленьке містечко, де всі жителі зайняті різними справами. Тарас працює вчителем у місцевій школі, Галина – фермерка, яка вирощує овочі, Мар'ян – художник, який продає свої картини на ринку. Усі вони зайняті своїми справами, але форми їхньої зайнятості різні.

Зайнятість – участь людей у суспільно корисній праці, пов'язаній із задоволенням особистих і суспільних потреб, що приносить дохід у грошовій або іншій формі.

Виокремлюють такі основні форми зайнятості (мал. 42):

Основні форми зайнятості

Форма зайнятості	Характеристика	Особливості
 Повна зайнятість	Постійна робота з фіксованим робочим графіком і повним робочим днем (зазвичай 40 годин на тиждень)	Стабільний дохід і соціальні гарантії, як-от: медичне страхування і пенсійні внески
 Часткова зайнятість	Робота з неповним робочим днем або тижнем	Підхожа для студентів, пенсіонерів або тих, хто шукає додатковий дохід
 Тимчасова зайнятість	Робота на обмежений період часу (наприклад, сезонна робота або проєкти)	Підхожа для людей, які шукають короткострокову роботу або тимчасові проєкти
 Фриланс	Незалежна робота за контрактом або проєктом без постійного роботодавця	Гнучкий графік і можливість працювати віддалено
 Самозайнятість	Робота на себе, включаючи власників малого бізнесу та індивідуальних підприємців	Відповідальність за власний дохід і бізнес
 Дистанційна зайнятість (віддалена робота)	Робота, яка виконується поза офісом, зазвичай удома або в іншому зручному місці	Часто поєднується з іншими формами зайнятості (повна, часткова, фриланс)
 Проектна робота	Робота, яка виконується в межах певного проєкту з обмеженим терміном виконання	Може бути як повною, так і частковою зайнятістю

Мал. 42. Основні форми зайнятості

Зайнятість може проявлятися в різних ролях.

Найманий працівник – особа, яка працює на підприємстві або в роботодавця за трудовим договором, отримуючи стабільну заробітну плату.

Ключові ознаки:

- виконує функції, визначені трудовим договором;
- має гарантований дохід і соціальний захист (відпустки, лікарняні, пенсійне забезпечення);
- працює в межах встановленого графіка та під контролем керівництва.

Приклади: менеджери, вчителі, медичні працівники, заводські працівники.

Переваги: стабільність, соціальні гарантії.

Недоліки: обмежені можливості для фінансового зростання, залежність від роботодавця.

Наприклад, Орест працює бухгалтером у великій компанії. Він має стабільний графік роботи з 9:00 до 18:00, отримує фіксовану заробітну плату та користується соціальними гарантіями, як-от: оплачувана відпустка, лікарняні.

Фрилансер – самозайнята особа, яка на замовлення надає послуги різним клієнтам без довгострокових зобов'язань перед роботодавцем.

Ключові ознаки:

- працює на себе як самозайнята особа (офіційно оформлює статус самозайнятої особи та сплачує податок на доходи фізичних осіб), або працює як ФОП (фізична особа – підприємець);
- має гнучкий графік і самостійно шукає клієнтів;
- зазвичай отримує оплату за проекти або погодинно.

Приклади: вебдизайнери, копірайтери, маркетологи, програмісти, журналісти, юристи.

Переваги: свобода, гнучкість, можливість працювати з різними клієнтами.

Недоліки: нестабільний дохід, відсутність гарантій, самостійний пошук клієнтів.

Якщо фрилансер працює регулярно та системно, то кращим варіантом для нього буде оформити ФОП за спрощеною системою оподаткування.

Наприклад, Остап – вебдизайнер, який працює на себе. Він виконує замовлення для різних клієнтів через онлайн-платформи. Його графік гнучкий, а дохід може варіюватися залежно від кількості замовлень.

Підприємець – фізична або юридична особа, що офіційно зареєструвала свою діяльність, яку вона веде з метою отримання прибутку на власний ризик.

Підприємець може засновувати стартапи, запускати нові продукти чи послуги, орієнтуючись не лише на прибуток, а й на масштабування та розвиток ринку.

Ключові ознаки:

- самостійно організовує діяльність, може наймати працівників;
- несе ризики, пов'язані з бізнесом;
- зазвичай має чітко визначену сферу діяльності (роздрібна торгівля, послуги, виробництво тощо).

Приклади: власник магазину, майстерні з ремонту техніки (одягу, взуття), кафе.

Переваги: офіційний статус, можливість масштабувати діяльність.

Недоліки: податки, бюрократія, відповідальність за результат.

Наприклад, Надія відкрила власну кав'ярню. Вона відповідає за всі аспекти бізнесу – від закупівлі продуктів до управління персоналом. Її дохід залежить від успішності бізнесу, і вона готова ризикувати для досягнення високих результатів.

Бізнесмен – особа, яка створює бізнес і керує ним з метою отримання прибутку, зазвичай з масштабнішою структурою, ніж у підприємця, здебільшого використовуючи чинні моделі та стратегічні підходи.

Бізнесмен може працювати в традиційних сферах, розширювати компанію, оптимізувати процеси та управляти фінансовими потоками, орієнтуючись переважно на стабільний прибуток.

Ключові ознаки:

- будує системний бізнес, який може працювати без його безпосередньої участі;
- наймає команду, делегує операційні процеси;
- орієнтується на масштабування бізнесу.

Приклади: власники мереж магазинів, виробничих компаній, франчайзингових структур.

Переваги: пасивний дохід у разі правильної побудови бізнесу, масштабованість.

Недоліки: високі ризики, необхідність стратегічного мислення, конкуренція.

Наприклад, Сергій керує мережею магазинів одягу. Він має великий штат працівників і займається стратегічним плануванням та розширенням бізнесу. Його діяльність охоплює різні регіони, і він постійно шукає нові можливості для інвестицій.

Інвестор – особа, яка вкладає кошти в різні проекти або активи з метою отримання прибутку.

Ключові ознаки:

- інвестиції можуть бути як активними (якщо інвестор бере участь у процесах), так і пасивними;
- основна мета – зростання капіталу;
- дохід залежить від успіху інвестиційних рішень.

Приклади: інвестиції в стартапи, фондовий ринок, нерухомість.

Переваги: можливість пасивного доходу, диверсифікація капіталу.

Недоліки: фінансові ризики, залежність від ринкової ситуації.

Наприклад, Олександра вкладає кошти в стартапи та нерухомість. Вона аналізує ринок, обирає перспективні проекти та отримує пасивний дохід від своїх інвестицій. Її робота вимагає глибоких знань у фінансовій сфері та вміння оцінювати ризики.

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви гадаєте, чи кожна людина може стати підприємцем, бізнесменом або інвестором? Які таланти та здібності потрібно мати, щоб бути підприємцем? Які переваги найманого працівника ви можете назвати? Заповніть у зошиті подану нижче порівняльну таблицю за такими критеріями: дохід / ризики / графік роботи / соціальні гарантії / відповідальність.

Порівняльна характеристика найманого працівника та підприємця

Критерій	Найманий працівник	Підприємець

Отже, якщо ви найманий працівник, вас захищає трудове законодавство й ви маєте стабільний дохід і спланований графік роботи. Недоліки – обмежена можливість впливати на розмір заробітної плати, фіксований робочий графік та підпорядкування внутрішнім правилам компанії.

Підприємець має гнучкий ненормований робочий графік, має можливість самостійно визначати обсяг роботи, змінювати свій робочий графік, коригувати свій час та може отримувати потенційно вищий дохід залежно від зусиль і навичок. Недоліки – самостійний пошук клієнтів і створення продуктів, відповідальність за сплату податків та за бізнес, а також за своїх працівників.

ЗАВДАННЯ

1. Як, на вашу думку, робочий графік впливає на продуктивність і задоволеність роботою найманого працівника та підприємця? **2.** Які ризики та відповідальність несе підприємець у порівнянні з найманим працівником? **3.** Як відрізняються можливості професійного розвитку та кар'єрного зростання в найманого працівника та підприємця? **4.** Який із цих варіантів вам ближчий?

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Стати підприємцем може практично кожен, хто має відповідні навички, мотивацію та підтримку. Хоча певні особистісні риси можуть сприяти підприємницькій діяльності, деякі люди можуть мати природну схильність до підприємництва, але, звичайно, навички та досвід, зовнішні чинники, як-от: освіта, соціальне середовище та доступ до ресурсів, також відіграють важливу роль.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, виконайте тест на визначення здібностей до підприємництва.

<https://cutt.ly/HeYqLIC>

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Розгляньте подані життєві історії, які ілюструють компетентності найманих працівників і підприємців. Визначте, про кого кожна з історій. Оцініть, які основні навички використовує кожна особа у своїй роботі. Як кожна особа взаємодіє з колегами та керівництвом? Поясніть, що мотивує найманого працівника та підприємця в роботі.

Історія 1. Марина працює маркетологинєю у великій компанії. Вона має високий рівень професійних знань і навичок у сфері цифрового маркетингу. Одного разу компанія вирішила запустити нову рекламну кампанію, і Марину було призначено керівницею проекту. Вона успішно організувала роботу команди, розподілила завдання та контролювала їх виконання. Завдяки її компетентностям у плануванні та комунікації компанія отримала значний прибуток.

Історія 2. Ігор завжди мріяв відкрити власне кафе. Він почав з невеликого закладу, де самостійно займався всім: від закупівлі продуктів до обслуговування клієнтів. Завдяки своїй проактивності та ініціативності Ігор швидко зрозумів, що потрібно його клієнтам, і почав розширювати меню та покращувати сервіс. Згодом його кафе стало популярним у місті, і він відкрив ще кілька закладів.

Історія 3. Олег працює інженером у виробничій компанії. Він завжди прагне до інновацій та поліпшення процесів. Одного разу він запропонував нову технологію, яка уможливила зменшення витрат на виробництво. Його ініціатива була підтримана керівництвом, і компанія впровадила нову технологію, що привело до значної економії коштів.

Історія 4. Ольга працювала програмісткою у великій ІТ-компанії, але завжди мріяла про власний бізнес. Вона вирішила створити стартап, що розробляє мобільні додатки для здорового способу життя. Ольга зібрала команду однодумців, знайшла інвесторів і започаткувала свій проєкт. Завдяки її навичкам управління та стратегічному мисленню стартап швидко набув популярності та став успішним бізнесом.

Ці приклади демонструють, що компетентності найманого працівника та підприємця можуть бути різними, але обидві ролі вимагають високого рівня професіоналізму, ініціативності та відповідальності. Наймані працівники часто зосереджуються на виконанні конкретних завдань і дотриманні внутрішніх правил компанії, тимчасом як підприємці мають більше свободи, але й більше відповідальності за успіх свого бізнесу.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Ситуація в кафе Ігоря. До кафе Ігоря приходить незадоволений клієнт, який скаржитися на те, що його замовлення було виконано неправильно. Він замовив капучино з мигдальним молоком, але отримав звичайне капучино з коров'ячим молоком. Клієнт дуже роздратований, оскільки він має алергію на коров'яче молоко. Уявіть себе на місці Ігоря, власника кафе, і розкажіть, як ви будете розв'язувати цю ситуацію.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, дізнайтеся, як насправді вирішилася ситуація в кафе Ігоря. Порівняйте свій варіант розв'язання та варіант Ігоря.

<https://cutt.ly/OeLYqQ5M>

2. Як обрати оптимальну форму зайнятості крізь призму власного «Я»

Робота відіграє ключову роль у нашому житті, не лише забезпечуючи матеріальний добробут, а й даючи змогу реалізовувати свій потенціал, набувати нових навичок і досягати особистісного зростання. Правильно обрана форма зайнятості дає змогу знайти баланс між професійним розвитком та особистим життям, забезпечуючи задоволення від роботи та внутрішню гармонію.

Для вибору форми зайнятості варто враховувати власні потреби, здібності та наявні ресурси:

Потреби	Здібності	Ресурси
Що для вас важливіше – стабільність чи можливість високого доходу? Яким ви бачите свій робочий графік?	Ви маєте управлінські навички чи віддаєте перевагу виконанню конкретних завдань?	У вас є фінансові ресурси для старту власного бізнесу чи ви шукаєте стабільну роботу з фіксованим доходом?

ВИБІР ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

- Що приносить вам найбільше задоволення?
- Які заняття викликають у вас радість?
- Які навички та здібності у вас найкраще розвинені?
- Що ви робите краще за інших?
- Які ваші цінності?

- Що для вас важливо в житті та роботі (баланс між роботою та особистим життям, можливість допомагати іншим, творчість)?
- Які ваші кар'єрні цілі?
- Де ви бачите себе через 5–10 років?
- Які досягнення для вас важливі?

- Які умови роботи для вас ідеальні?
- Ви віддаєте перевагу роботі в офісі чи віддалено?
- Який графік роботи вам пасує?
- Які професії відповідають вашим інтересам і навичкам (досліджуйте різні професії)?

- Чи готові ви навчатися нового?
- Чи готові ви інвестувати час і зусилля в опанування нових навичок, якщо це потрібно для досягнення вашої мрії?

- Досліджуйте історії людей, які досягли успіху в тій сфері, яка вас цікавить.
- Що ви можете запозичити з їхнього досвіду?

Мал. 43. Вибір форми зайнятості та діяльності

Наведені вище питання і поради (мал. 43) допоможуть вам краще зрозуміти себе й обрати роботу, яка повністю задовольнить ваші бажання та виправдає очікування.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

Використаймо техніку мінімедитації «Візуалізація ідеального дня», щоб виявити приховані бажання, цілі та мотиватори, які можуть підказати, яка діяльність вам до душі. Заплющте очі й уявіть свій ідеальний день через п'ять – десять років. Де ви перебуваєте? Чим займаєтеся? Як почуваєтеся? Хто вас оточує? Що вас мотивує прокидатися вранці? Запишіть основні моменти та подумайте, які здібності, ресурси та дії потрібні для досягнення цього «ідеального дня».

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Розгляньте реальні ситуації, у яких люди обирають форму зайнятості та діяльність, враховуючи особисті інтереси, цінності та життєві обставини. Зробіть висновки.

1. Історія Мирослави. Від корпоративної кар'єри до власної справи

Мирослава працювала в корпоративному секторі більш ніж 10 років. Вона обіймала посаду маркетинг-менеджера у великій компанії. Робота була стабільною, добре оплачуваною, але згодом Мирослава відчула, що не отримує задоволення від своєї діяльності. Вона завжди мріяла займатися творчістю, створювати щось своє, зокрема, її цікавила тема кулінарії та мистецтва.

Процес ухвалення рішення

Аналіз власних цінностей і бажань. Мирослава вирішила задуматися над тим, що їй дійсно приносить радість. Вона зрозуміла, що найбільше любить готувати та експериментувати з рецептами, а також просувати українське мистецтво. Ці види діяльності приносять їй справжнє задоволення та відчуття реалізації.

Оцінка навичок і ресурсів.

Дівчина мала хороші управлінські навички, розумілася на маркетингу та мистецтві, мала певний фінансовий резерв, який могла б інвестувати у власний бізнес. Вона також мала великий соціальний капітал – багато знайомих і колег, які могли б стати її першими клієнтами або партнерами.

Оцінка ризиків і можливостей.

Мирослава розуміла, що почати власну справу, залишивши стабільну роботу, – це ризик. Однак також усвідомлювала, що зараз – найкращий час, коли в неї ще немає великих зобов'язань перед сім'єю та є можливість спробувати нове. Дівчина також проаналізувала, що поєднання харчування та мистецтва може стати конкурентною перевагою для її майбутнього бізнесу.

Підготовка та старт. Перш ніж звільнитися, Мирослава пройшла декілька курсів з управління малим бізнесом і кулінарії. Заручилася підтримкою своїх творчих друзів. Почала працювати над бізнес-планом

і підготовкою до запуску своєї справи – арткафе з акцентом на ознайомленні гостей з виробами українських митців та мисткинь із можливістю їх подальшої купівлі. Коли вона відчула впевненість у своїх силах, залишила корпоративну роботу й присвятила себе відкриттю арткафе.

Результат. Спочатку Мирославі було важко – потрібно було навчитися багатьох нових речей і постійно розв'язувати важливі проблеми. Проте її кафе швидко набуло популярності завдяки якісним продуктам та творчому підходу. Вона нарешті відчула, що робить те, що їй справді до душі, і що її робота не лише приносить прибуток і задоволення, а й має особливу місію щодо розвитку української культури.

2. Історія Андрія. Від офісної роботи до фрилансу

Андрій працював графічним дизайнером у рекламному агентстві протягом п'яти років. Його робота включала розробку брендингу, створення рекламних матеріалів і підготовку контенту для різних медіа. Однак щодалі він став відчувати, що його творчий потенціал обмежений жорсткими рамками корпоративних завдань і постійним тиском клієнтів і керівництва. До того ж робочий графік не давав можливості Андрію присвячувати достатньо часу родині та улюбленим хобі.

Процес ухвалення рішення

Усвідомлення потреби в змінах. Андрій зрозумів, що йому потрібно більше свободи й можливості реалізовувати свої ідеї. Він хотів більше контролювати свій робочий графік і вибір проектів, з якими працює. Це підштовхнуло його до думки про фриланс – він міг би самостійно обирати клієнтів, працювати з проектами, які його дійсно цікавлять, і краще розподіляти свій час.

Аналіз ринку та підготовка.

Андрій провів дослідження ринку фриланс-послуг у сфері графічного дизайну. І став аналізувати, які послуги найбільше затребувані, які платформи допомагають знайти клієнтів і що пропонують фрилансери з його досвідом. Водночас хлопець оновив своє портфоліо, щоб воно відображало найкращі роботи за останні роки.

Оцінка ризиків і можливостей.

Андрій усвідомлював, що фриланс пов'язаний з нестабільністю доходів і непередбачуваним робочим навантаженням. Однак він також убачав у цьому можливості для розвитку власного бренду й створення мережі

постійних клієнтів. Хлопець вирішив, що перехід на фриланс відбуватиметься поступово: спочатку він почне брати невеликі замовлення у вільний від основної роботи час.

Старт фриланс-кар'єри. Андрій створив профілі на популярних фриланс-біржах, як-от Upwork, Fiverr і Freelancer, і почав шукати замовлення. Водночас він розповів про свій новий напрям роботи дру-

зям і колишнім колегам, які могли б рекомендувати його послуги. Після того як Андрій зібрав кілька постійних клієнтів й отримав перші позитивні відгуки, він відчув, що готовий залишити офісну роботу.

Результат. Перехід на фриланс дав Андрію бажану свободу. Тепер він міг самостійно планувати свій день, працювати з клієнтами з різних країн та з проєктами, які його справді цікавили. Завдяки хорошій репутації та якісному портфолію він зміг забезпечити стабільне надходження замовлень. Важливо, що тепер Андрій більше часу проводив з родиною і зміг розвивати свої хобі, що раніше було неможливо через щільний графік роботи.

Розв'язання питання щодо обрання своєї власної форми зайнятості варте того, щоб почати комфортний, захопливий новий етап у своєму житті. Обрання правильної форми зайнятості може значно вплинути на ваш фінансовий добробут і стійкість.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Метод «5 чому» допоможе виявити справжню мотивацію, цінності та внутрішні потреби, які стоять за вашим вибором. Оберіть для себе одну із цілей або одне з бажань (наприклад, «Я хочу стати лікарем») і поставте послідовно п'ять питань «Чому?». Кожне питання формує основу для наступного питання.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, ознайомтеся з прикладом виконання цієї вправи.

<https://cutt.ly/qelYqedd>

ТОППОРАДА

Вибір своєї ідеальної роботи та ідеальної форми зайнятості насправді досить складна проблема, бо потребує різних глибинних опрацювань і з'ясування справжніх мотивів. До того ж цей вибір безпосередньо впливає на все наше життя, і дуже не хотілося б у зрілому віці зіткнутися з питаннями: «А що я все-таки хочу робити в житті?» і «Чим я взагалі все життя займаюся?». Тому варто прислухатися до себе, до своїх внутрішніх бажань і витратити вже зараз свій час, щоб віднайти цю важливу відповідь.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, виконайте онлайн-тест, який допоможе вам зіставити свої схильності, здібності, інтелект із різними професіями для найкращого вибору професії (використовуйте гугл-перекладач).

<https://www.16personalities.com/free-personality-test>

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Форма зайнятості повинна відповідати особистим потребам, здібностям і стилю життя людини. Вибір між фрилансом, підприємництвом чи стабільною роботою в компанії залежить від того, що приносить вам найбільше задоволення та забезпечує баланс між роботою і життям.

Кожна з форм зайнятості має свої переваги та недоліки, тому доцільно аналізувати свої особисті пріоритети, фінансові можливості, навички, життєві обставини.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Що дає вам найбільше задоволення? Які заняття вам подобаються? Це може бути хобі, волонтерська діяльність або будь-яка інша активність.

2. «Мої сильні сторони». Складіть список з десяти сильних сторін, які ви вважаєте своїми основними здібностями. Подумайте, як ці сильні сторони можуть бути використані в різних видах діяльності або професіях. Як ви можете їх поліпшити?

3. «Мої рольові моделі». Складіть список людей, якими ви захоплюєтеся (це можуть бути як відомі особистості, так і люди з вашого оточення). Запишіть, які якості та досягнення цих людей ви хотіли б наслідувати.

4. «Карта ресурсів». Створіть карту власних ресурсів. Ресурси можуть бути різного типу: знання, навички, контакти, час, енергія, матеріальні ресурси тощо. Ви повинні подумати про те, які із цих ресурсів уже маєте, а які – ще потрібно розвинути або отримати.

5. Оцініть результати своєї роботи, продовживши речення:

1. Я ознайомився / ознайомилася з... 2. Було непросто... 3. Я досяг / досягла...

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Напишіть есе на тему «Чому я хочу бути найманим працівником / підприємцем».

2. Проведіть опитування серед родичів або знайомих про їхній досвід роботи як найманого працівника або підприємця та підготуйте коротку презентацію.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Треба опанувати одну справу, одну ділянку життя – і знати її досконало. Тоді станеш справді кимось помітним у ній.

Петро Яцик,
підприємець, філантроп

*Дякуємо вам, шановне учнівство.
Бажаємо вам обрати свою ідеальну
форму зайнятості, а ще краще –
перетворити ваше найулюбленіше хобі
на високооплачувану роботу.*

“

Кожний новий день –
найкращий для досягнення
твоїх цілей.

”

ТЕМА 6

ПОДАТКОВА КУЛЬТУРА

§ 14. ЧОМУ ПОТРІБНО ПЛАТИТИ ПОДАТКИ

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Податки

Податки повинні бути зрозумілими, як і правила їх сплати.

Михайло Грушевський,
український історик, політик

- Що, на вашу думку, означає словосполучення «бути зрозумілими»?
- Як визначити справедливий баланс між податками та послугами, які надає уряд?
- Чи існує межа, за якою податки втрачають свою «цінність» і стають «тягарем»?
- Як громадяни можуть контролювати ефективність використання податкових надходжень?

1. Що таке податки та яка їхня роль у формуванні суспільних благ

Суспільні блага – це товари чи послуги, які надаються державою і доступні для всіх громадян, незалежно від того, чи платять вони за них безпосередньо.

Прикладами суспільних благ є освіта, охорона здоров'я, національна оборона, дороги, громадський транспорт і правопорядок.

Основним джерелом доходу держави, за допомогою якого фінансуються ці суспільні блага, є податки (мал. 44).

Податки – обов’язкові платежі, які фізичні та юридичні особи сплачують до бюджету в розмірах і термінах, передбачених законодавством.

Національна оборона	Фінансується за рахунок податків і захищає всіх громадян
Дороги загального користування	Будуються та ремонтуються за рахунок податкових надходжень
Освітлення вулиць	Приносить користь усім, хто проходить вулицею, незалежно від того, хто за це платив
Освіта	Податки забезпечують фінансування державних шкіл, університетів, стипендій для студентів, програм навчання вчителів тощо
Охорона здоров’я	Податки покривають витрати на державні лікарні, програми вакцинації, профілактичні заходи й страхування для малозабезпечених
Інфраструктура	Дороги, мости, громадський транспорт і комунальні послуги фінансуються за рахунок податків

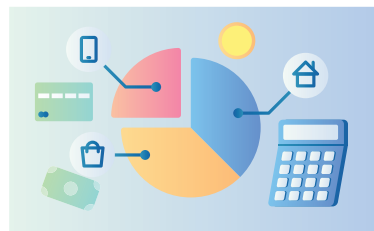
Мал. 44. Фінансування суспільних благ за рахунок податків

У США в 2024 р. близько 55 % федерального бюджету витратили на оборону, а систему громадських шкіл фінансують за рахунок місцевих податків на майно (це означає, що якість освіти в школах може варіюватися залежно від рівня доходів мешканців регіону).

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Уявіть, що буде, якщо в країні зникнуть податки. Які можливі наслідки такої ситуації?

Чи змінилося ваше особисте ставлення щодо податків після виконання цього завдання?

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви думаєте, коли саме з’явилися податки? У якому вигляді сплачували податки? Як саме держава стягувала податки з населення?

Податки існують з давніх часів, ще з перших цивілізацій. Історія податків налічує тисячі років та охоплює різні форми збору ресурсів від населення на користь держави. Можна сказати, що податки існують з того моменту, як утворилося організоване людське суспільство (мал. 45).

У Давньому Єгипті податки сплачували у вигляді частини врожаю або праці на будівництві пірамід та інших великих проєктів.

У Давньому Римі громадяни платили різні податки на майно, доходи, а також непрямі податки на товари та послуги. Часто такі податки стягували для фінансування військових походів і розширення імперії.

На українських землях податки існували ще за часів України-Русі. Одним з найвідоміших видів податків була «данина», яку збирали князі з підвладних земель. Цікаво, що в ті часи податки часто сплачували не лише грошима, а й натуральними продуктами, як-от: хутро, мед, зерно та риба.

За часи середньовіччя у Європі селяни сплачували податки у вигляді врожаю або праці на землі феодала. До того ж формою податку була церковна десятина.

Податки завжди були одним з інструментів впливу на населення та його контролю, наприклад, у XVI ст. в Англії ввели податок на бороди, що демонструє, як податки використовували для регулювання соціальної поведінки.

Мал. 45. Податки давніх часів

Основні цілі стягнення податків

Наповнення бюджету: податки складають основну частину доходів державного бюджету. За їх допомогою фінансують бюджетні установи: лікарні, школи, інші соціальні заклади.

Розподіл: гроші перерозподіляють між тими, хто їх має, та тими, хто їх потребує (безробітні, пенсіонери, особи з інвалідністю тощо).

Регулювання: деякі види продуктів роблять дорожчими за рахунок податків (акцизи на алкоголь і цигарки), а деякі, навпаки, здешевлюють (пільги для електромобілів, деякі види сільськогосподарських продуктів). Це допомагає здешевлювати корисні продукти та дорожчувати шкідливі.

Податки відіграють важливу роль у функціонуванні держави, без податків не зможуть функціонувати освіта, армія, правоохоронні органи, дитячі садки, лікарні, бібліотеки, також не прибиратимуть вулиці, не вивозитимуть сміття, не працюватиме освітлення вулиць.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

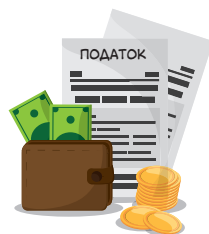
У деяких країнах ухилення від сплати податків ставлять нарівні з такими злочинами, як убивство чи державна зрада.

РОЛЬОВА ГРА. ПОДАТКИ В КРАЇНІ X

Об'єднайтеся в чотири групи. Кожна з груп обирає свою роль: 1 група – громадяни; 2 група – урядовці; 3 група – податкові інспектори; 4 група – підприємці. Групи обговорюють і вирішують, як у вигаданій державі X збирати податки, на що витратити та які наслідки можуть бути в разі ухилення населення від сплати податків.

2. Які види податків існують у різних країнах

Податкові системи різних країн можуть значно відрізнятися одна від одної через історичні, економічні, культурні та політичні чинники. Нижче наведено деякі приклади податкових систем різних країн світу, а також цікаві факти про податки.

→ **Швеція:** має одну з найвищих у світі ставок податку на доходи у світі (до 57 %), але громадяни охоче сплачують податки завдяки високому рівню соціальних послуг, як-от: безкоштовна освіта та медицина.

→ **ОАЕ (Об'єднані Арабські Емірати):** до недавнього часу в ОАЕ не було податку на доходи фізичних осіб, що приваблювало іноземних працівників. Однак уряд запровадив податок на додану вартість (ПДВ) у 2018 р., щоб диверсифікувати джерела доходів, не пов'язані з нафтою.

→ **Німеччина:** відома своїм податком на церкву (Kirchensteuer), який сплачують члени офіційно визнаних релігійних громад. Цей податок використовують для фінансування церков і релігійних установ.

→ **Японія:** щоб обмежити надмірний туризм у місто Кіото, ввели спеціальні податки на проживання для туристів.

→ **Нідерланди:** мають податок на забруднення води, що стимулює екологічно відповідальну поведінку.

→ **Сінгапур:** відомий своїм низьким податковим навантаженням. Податкова система Сінгапура розроблена так, щоб залучати іноземні інвестиції, тому країна запроваджує різні податкові стимули для компаній, що створюють робочі місця та інвестують у країну.

→ **Франція:** має одну з найвищих у Європі ставок податку на додану вартість (ПДВ). У країні діють прогресивні податки на доходи (що вище дохід, то більше податок) фізичних осіб, податки на спад-

щину та податки на багатство. Одним із цікавих історичних податків у Франції був податок на сіль, відомий як «габель», що був дуже непопулярний серед населення.

→ **США:** податкова система формувалася протягом століть, і вона включає федеральні, штатні та місцеві податки. Одна з найвідоміших подій в історії США, пов'язана з податками, – «Бостонське чаювання» (1773 р.). Це був протест проти британського податку на чай, що став одним з каталізаторів Американської революції.

→ **Велика Британія:** відома багатою історією оподаткування, включаючи середньовічні податки, як-от «подушний податок» (poll tax), який стягували з кожного дорослого, незалежно від доходу. Подушний податок став однією з причин Селянського повстання 1381 р. Один із цікавих податків у Великій Британії був запроваджений у XVIII ст. – податок на вікна, який стимулював багатьох людей замурувати свої вікна, щоб зменшити розмір податкового зобов'язання.

→ **Катар:** одна з країн з найнижчим податковим навантаженням у світі. У країні немає податку на доходи фізичних осіб, і ПДВ був введений лише недавно. Податкова система країни побудована на експорті нафти та газу, що дає можливість державі фінансувати свої видатки без великих податкових ставок.

У деяких країнах, наприклад у Греції, ухилення від сплати податків є дуже значною проблемою. Це призводить до дефіциту державного бюджету й створює навантаження на економіку. Нещодавно уряд Греції впровадив суворіші закони та покарання для боротьби із цим явищем.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

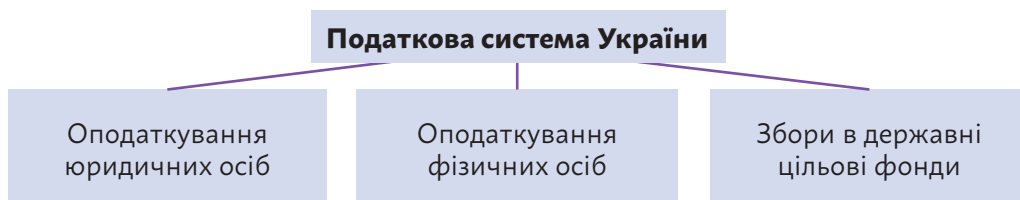
Розробіть податкову систему для країни X, ураховуючи такі питання:

- 1) які види податків будуть введені й чому?
- 2) як збираєтеся використовувати зібрані податки для забезпечення суспільних благ?

3. Як сформована податкова культура України

Податкова система України – це сукупність податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які сплачуються платниками податків до бюджету держави або місцевих бюджетів. Вона регулюється Податковим кодексом України, який був ухвалений у 2010 р. та встановлює правила обчислення, сплати, адміністрування та контроль за сплатою податків.

Податкова система України включає три основні підсистеми (мал. 46):

Мал. 46. Податкова система України

Виокремлюють такі особливості української податкової системи:

- спрощена система оподаткування для малого бізнесу;
- податкові пільги для окремих галузей (військово-оборонна сфера, сільське господарство);
- податкова система наразі є пропорційною: середня податкова ставка залишається незмінною незалежно від розмірів доходу;
- адміністрування податків. Податкова система України є централізованою і контролюється Державною податковою службою України.

Існують електронні сервіси для подання податкових декларацій, що спрощує процес взаємодії платників податків з державою.

Податкова культура відображає загальне ставлення суспільства до сплати податків і взаємодії з податковими органами.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

- **Корупція** → Зловживання службовим становищем, хабарництво, нецільове використання коштів

Наслідки	Рішення
Зниження довіри до податкових органів, втрата бюджетних надходжень	Посилення антикорупційних заходів, прозорість процесів, автоматизація для зменшення людського чинника

- **Недостатня ефективність адміністрування податків** → Складні бюрократичні процедури, недостатня цифровізація

Наслідки	Рішення
Витрати часу та ресурсів як для платників податків, так і для держави	Подальша диджиталізація, спрощення процедур, навчання персоналу

- **Ухилення від сплати податків** → Використання схем для мінімізації податків, неповне декларування доходів

Наслідки	Рішення
Недоотримання бюджетом коштів, нерівні умови для бізнесу	Удосконалення системи моніторингу, посилення відповідальності, освітні програми

- **Тіньова економіка** → Значна частка економічної діяльності поза офіційним обліком

Наслідки	Рішення
Викривлення економічних показників, недоотримання податків	Стимули для легалізації, спрощення ведення бізнесу, посилення контролю

- **Складність податкового законодавства** → Часті зміни, неоднозначні трактування, складні формулювання

Наслідки	Рішення
Труднощі у виконанні податкових зобов'язань, помилки у звітності	Спрощення законодавства, стабільність правил, роз'яснювальна робота

- **Низька податкова культура** → Недостатнє розуміння важливості сплати податків

Рішення	Освітні програми, прозорість використання податкових надходжень

- **Нерівномірне податкове навантаження** → Деякі сектори економіки мають непропорційно високе чи низьке навантаження

Рішення	Перегляд податкових ставок і пільг для забезпечення справедливості

- **Міжнародна податкова конкуренція** → Потреба балансу між привабливістю для інвесторів і достатніми надходженнями

Рішення	Гнучка податкова політика, міжнародне співробітництво

Мал. 47. Основні проблеми та виклики податкової системи України

Загалом спостерігається поступовий прогрес у розвитку податкової культури українців, але донині залишається багато простору для вдосконалення як з боку держави, так і з боку громадян.

ЗАВДАННЯ

Ознайомтеся з інформацією, поданою на малюнку 47. Обговоріть основні проблеми податкової системи України та дайте відповіді на такі запитання: 1) як корупція в податковій сфері впливає на економічний розвиток країни? 2) у який спосіб можна стимулювати бізнес до чесної сплати податків? 3) як зменшити частку тіньової економіки в Україні?

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Проаналізуйте подані нижче дані та зробіть висновок.

Податкова культура. Дедалі більше українців усвідомлюють, що сплата податків – це їхній громадянський обов'язок.

Цифровізація. У 2024 р. уряд України продовжив розширювати перелік електронних послуг у додатку «Дія», щоб спростити взаємодію платників податків з податковими органами та підвищити ефективність адміністрування податків.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

В Україні спостерігається низький рівень добровільної сплати податків. Багато людей ухиляються від сплати податків або використовують схеми для мінімізації своїх податкових зобов'язань. Подумайте, як досягти добровільного сплачування податків. Поясніть, у чому причина такої низької довіри, та запропонуйте шляхи розв'язання ситуації.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, перегляньте можливі відповіді на поставлені запитання та порівняйте їх з вашими.

<https://cutt.ly/telYwiaB>

ТОППОРАДА

Навчайтеся розуміти основи податкової системи з молодого віку. Знання про те, як працюють податки, допоможе вам краще управляти своїми фінансами в майбутньому. Якщо ви отримуєте дохід, наприклад від підробітку чи малого бізнесу, переконайтеся, що знаєте, які податки вам потрібно сплатити. І завжди пам'ятайте, що податки – це ваш внесок у розвиток суспільства та майбутнього вашої країни.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Податки є важливою частиною економічної політики будь-якої держави. Вони фінансують суспільні блага, забезпечують перерозподіл доходів і стимулюють економічне зростання. Кожна країна має свою унікальну податкову систему, яка відбиває її історичні, соціальні та економічні реалії.

В Україні досі існують проблеми ухилення від сплати податків і тіньової економіки, хоча уряд активно бореться із цими явищами шляхом цифровізації податкових процесів, реформи податкової служби та запровадження прозоріших податкових процедур.

Основні види податків в Україні

Вид податку	Ставка	На що витрачається?
Єдиний податок (1–3 групи)	1 група – до 10 % прожиткового мінімуму; 2 група – до 20 % мінімальної зарплати; 3 група – 5 % від доходу (або 3 % + ПДВ)	Доходи місцевих бюджетів (освіта, медицина, інфраструктура, соцвиплати). Частково – до держбюджету
ПДВ (Податок на додану вартість)	Базова ставка 20 %	Фінансування держбюджету: освіта, медицина, соцвиплати, погашення боргу, дороги
Податок на прибуток	Базова ставка 18 %	Державні програми розвитку економіки, підтримка науки, освіти, інфраструктури
Військовий збір	Базова ставка 5 %	Витрати на оборону, збройні сили, закупівлю техніки, забезпечення військових
ПДФО (Податок на доходи фізичних осіб)	Базова ставка 18 %	64 % – місцевий бюджет (освіта, лікарні, субсидії, дороги), 36 % – держбюджет
ЄСВ (Єдиний соціальний внесок)	Базова ставка 22 %	Пенсійний фонд, лікарняні, декретні виплати, соцстрахування, допомога по безробіттю

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Дослідіть один з історичних податкових бунтів (наприклад, «Бостонське чаювання» або повстання Вота Тайлера). Напишіть коротке есе, що пояснює причини, хід і наслідки цього бунту. Як цей випадок вплинув на подальший розвиток податкових систем?

2. Дослідіть кейс про суттєві зміни в податковому законодавстві будь-якої країни (наприклад, реформа ПДВ в Індії або податкова реформа в США). Розгляньте, які наслідки мали ці зміни для економіки та громадян. Напишіть короткий аналіз, як податкові зміни вплинули на малий бізнес, великі корпорації та звичайних громадян.

3. Як ви розумієте вислів давньогрецького мислителя Платона: «Коли громадяни стають заможнішими та хочуть платити менше податків, держава деградує»?

4. Розгляньте конкретний податок (наприклад, податок на солодкі напої або податок на тютюн) і дослідіть, як він впливає на поведінку людей: яка мета цього податку? Як цей податок може змінювати споживчі звички або поведінку громадян? Які є аргументи «за» і «проти» цього податку? Напишіть есе або створіть постер, що аналізує вплив обраного податку на поведінку людей і його ефективність у досягненні поставлених цілей.

5. Порівняйте податкові системи двох країн (наприклад, Швеції та Сінгапура). Чим ці системи відрізняються одна від одної? Які переваги та недоліки кожної системи? Як податкова система кожної країни впливає на рівень життя її громадян? Яка система, на вашу думку, є справедливішою і чому? Складіть порівняльну таблицю.

6. Опишіть усно свої враження від уроку:

1. Було цікаво... 2. Було важко... 3. Мене здивувало... 4. Тепер я можу...

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Створіть настільну гру «Від податку до блага», у якій гравці проходять шлях від сплати податків до отримання суспільного блага, стикаючись із різними сценаріями.

2. Візьміть інтерв'ю «Думки про податки» у своїх батьків або родичів чи знайомих про їхній досвід щодо сплати податків і ставлення до податкової системи. Заздалегідь складіть список запитань, проведіть інтерв'ю і напишіть короткий звіт, у якому проаналізуйте думки респондентів про податки та їх важливість для суспільства.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Податки – ціна, яку ми сплачуємо
за можливість жити
в цивілізованому суспільстві.

Олівер Вендел Голмс-молодший,
американський державний діяч

*Дякуємо вам, шановне учнівство. Нехай ваше розуміння
податків допоможе вам стати відповідальними
громадянами та досвідченими управителями своїх коштів.*

§ 15. ЯК ОБРАХОВУЮТЬ ПОДАТКИ ТА ЯКІ НАСЛІДКИ ЇХ НЕСПЛАТИ

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Об'єкт
оподаткування

Ставка податку

Податковий
період

Податки ніколи не знижують навантаження на громадян. Вони лише розподіляють його по-іншому.

Герберт Гувер,
американський політик

- Як ви розумієте зміст висловлювання?
- Як податкова політика впливає на економічну нерівність у суспільстві?
- Чи є країни, де податкова система працює краще, ніж в інших? Що можна запозичити з їхнього досвіду?

1. Які основні характеристики податку

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Софія працює бухгалтером в українській компанії та отримує офіційну заробітну плату. Щомісяця її зарібок проходить через систему оподаткування. Як найманий працівник Софія отримує заробітну плату, з якої автоматично утримуються такі податки:

- податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – 18 % від загальної суми заробітної плати;
- військовий збір (ВЗ) – 5 % від заробітної плати.

Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) у розмірі 22 % сплачує роботодавець із власних коштів. Ця сума не утримується із заробітної плати працівника, проте є додатковим нарахуванням на фонд оплати праці. Тобто ЄСВ – це додатковий внесок, який сплачує роботодавець.

Після всіх утримань (ПДФО + ВЗ) Софія отримує «чисту» заробітну плату на свій банківський рахунок.

Оскільки Софія отримує лише офіційний дохід із заробітної плати і не має додаткових доходів, її роботодавець сплачує всі необхідні

податки від її імені. Однак якби Софія, наприклад, мала додатковий дохід від фрилансерської діяльності або від здачі квартири в оренду, їй потрібно було б самостійно подавати річну податкову декларацію.

Припустімо, Софія вирішила здавати в оренду свою квартиру. У цьому разі вона повинна щорічно декларувати свій додатковий дохід і сплачувати:

- ПДФО – 18 % від доходу від оренди;
- військовий збір – 5 % від цього доходу.

Спробуймо з'ясувати, що може бути об'єктом оподаткування.

Об'єкт оподаткування – економічна категорія або явище, з яких обчислюється податок.

Об'єктом оподаткування може бути дохід, прибуток, майно, вартість товарів або послуг, кількість сировини, інші фінансові показники, що відображають здатність платника до сплати податків. Наприклад, у разі податку на доходи фізичних осіб об'єктом оподаткування є дохід фізичної особи.

Водночас один об'єкт не може бути об'єктом оподаткування за декількома податками одного виду. Це, однак, не забороняє використовувати об'єкт при оподаткуванні податками різного виду.

Ставка податку – частина доходу або вартості майна, яку потрібно сплатити як податок.

Ставка податку може бути пропорційною (однаковий відсоток для всіх платників), прогресивною (зростає зі зростанням об'єкта оподаткування) або регресивною (зменшується зі зростанням об'єкта оподаткування).

Податковий період – період часу, за який обчислюється і сплачується податок.

Податковий період може бути різним для різних видів податків: місячним, квартальним, піврічним або річним. Наприклад, податок на доходи фізичних осіб може сплачуватися щомісячно, а податок на прибуток підприємств – щоквартально.

ЗАВДАННЯ

Уявіть, що ви працюєте й отримуєте заробітну плату 20 000 грн на місяць. Ставка податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) в Україні становить 18 %, а військовий збір – 5 %. Який об'єкт оподаткування для ПДФО? Обчисліть суму ПДФО та військового збору, яку ви сплатите за місяць. Яка сума «чистої» заробітної плати залишиться після сплати податків?

Об'єкт оподаткування для ПДФО: заробітна плата, тобто 20 000 грн

Сума ПДФО: $20\,000 \times 18\% = 3600$ грн

Сума військового збору: $20\,000 \times 5\% = 1000$ грн

«Чиста» заробітна плата: $20\,000 - 3600 - 1000 = 15\,400$ грн

ЗАВДАННЯ

Олена здає квартиру в оренду, і її місячний дохід від оренди складає 15 000 грн. Вона сплачує податки раз на рік. Ставка ПДФО для доходів від оренди – 18 %, військовий збір – 5 %.

1. Який період оподаткування для Олени?
2. Яка річна сума доходу Олени від оренди?
3. Скільки податків Олена має сплатити за рік?

Розв'яжіть задачу. Перейшовши за посиланням або QR-кодом, перевірте відповіді.

<https://cutt.ly/7e1YqfUX>

Розгляньмо основні характеристики податків (мал. 48). Саме ці характеристики визначають природу податків та їхню роль у фінансовій системі держави.

Основні характеристики податків

- ✓ **Обов'язковість**
- ✓ **Безоплатність**
- ✓ **Безповоротність***
- ✓ **Публічність**
- ✓ **Регулярність**
- ✓ **Законодавча регламентація (Податковий кодекс)**
- ✓ **Оподаткування на основі доходу, майна чи споживання**
- ✓ **Фіскальна та регулювальна функції**

* Податки, за загальним принципом, є безповоротними, однак існують механізми повернення частини сплачених податків, зокрема для громадян (податкові знижки на освіту, іпотеку, страхування) та юридичних осіб (відшкодування ПДВ під час експортних операцій).

Мал. 48. Основні характеристики податків

2. Хто платить податки. Які види податків існують в Україні

В Україні податки платять як фізичні, так і юридичні особи.

1. Фізичні особи

- Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які отримують доходи в Україні.
- Особи, які володіють майном, ведуть підприємницьку діяльність або користуються іншими джерелами доходу (наприклад, податки сплачують роботодавці, споживачі, самозайняті тощо).

2. Юридичні особи

- Підприємства, компанії, організації, зареєстровані в Україні (зокрема й державні, комунальні), а також іноземні компанії, які ведуть підприємницьку діяльність на території України.

3. Фізичні особи – підприємці (ФОП)

• Особливий статус фізичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю.

Отже, податки в Україні сплачують усі категорії суб'єктів – як фізичні, так і юридичні особи, незалежно від громадянства або форми власності, якщо вони ведуть підприємницьку діяльність або отримують доходи на території України, крім тих, хто звільнений від сплати податків. Наприклад, церкви та релігійні, благодійні організації звільнені від сплати податків на доходи, отримані від діяльності, пов'язаної з їхнім релігійним призначенням. Однак, якщо церкви або релігійні організації здійснюють комерційну діяльність (наприклад, здають в оренду нерухомість або продають товари), ці доходи підлягають оподаткуванню на загальних підставах.

ОБГОВОРЮЄМО

Як ви вважаєте, які функції виконують податки як для держави, так і для людини особисто? Які види податків ви знаєте? Наведіть приклади.

Основні види загальнодержавних і місцевих податків і зборів

Загальнодержавні податки та збори – податки, які встановлюються центральними органами державної влади та є обов'язковими на всій території країни.

Їхня мета – забезпечення стабільності доходів державного бюджету, підтримка оборони, інфраструктури та соціальних програм. В Україні до загальнодержавних податків і зборів належать:

- податок на додану вартість (ПДВ): 20 % (основна ставка), непрямий податок, який сплачується за товари, роботи та послуги, що реалізуються в Україні;
- акцизний податок: податок на алкоголь, тютюн, паливо тощо;
- податок на прибуток підприємств (ПнП): 18 % (основна ставка), сплачується юридичними особами з отриманого прибутку;
- податок на доходи фізичних осіб (ПДФО): 18 % (основна ставка), стягується з доходів громадян, включаючи зарплату, інвестиційні доходи, доходи від підприємницької діяльності тощо;
- митні збори;
- екологічний податок;
- рентна плата (за користування природними ресурсами);
- військовий збір: 5 %;
- тощо.

Внески до державних цільових фондів:

- єдиний соціальний внесок (ЄСВ) до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування;
- внески до Фонду соціального страхування на випадок безробіття та інші види соціального страхування.

Спеціальні податки та збори:

- збір за користування радіочастотним ресурсом України;
- екологічний податок;
- інші специфічні податки та збори, встановлені законодавством.

Місцеві податки та збори – податки, які встановлюються місцевими органами влади та сплачуються винятково в межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці.

Їх мета – забезпечення наповнення місцевих бюджетів для розвитку громад і покращення інфраструктури. В Україні до місцевих податків і зборів належать:

- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- єдиний податок (для суб'єктів малого підприємництва);
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір;
- транспортний податок;
- тощо.

ЦІКАВИЙ ФАКТ

У нашій країні є також податок на розкіш: він поширюється на власників дорогих автомобілів і нерухомості, площа якої перевищує певні ліміти.

В інтернеті існує безліч онлайн-калькуляторів, які допомагають розрахувати податки із заробітної плати, відпускних, лікарняних, декретних тощо.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Розгляньте приклад завдання на обрахування податку підприємця, складіть схожу задачу та розв'яжіть її.

Задача. Підприємець Володимир має місячний дохід від свого бізнесу в розмірі 50 000 грн. Він перебуває на єдиному податку, ставка якого становить 5 %. Податковий період для єдиного податку – квартальний.

1. Який об'єкт оподаткування у Володимира?
2. Яка сума єдиного податку, що Володимир повинен сплачувати щоквартально?
3. Скільки Володимир сплатить за рік, якщо його дохід залишається стабільним?

Розв'язання

Об'єкт оподаткування: дохід Володимира (50 000 грн на місяць)

Квартальний дохід: $50\,000 \times 3 = 150\,000$ грн

Сума податку за квартал: $150\,000 \times 5\% = 7500$ грн

Сума податку за рік: $7500 \times 4 = 30\,000$ грн

Крім обов'язку сплачувати податки, люди можуть також розраховувати на податкові знижки.

Податкові знижки – суми, на які може бути зменшена загальна сума оподаткованого доходу фізичної особи.

Податкові знижки дають змогу зменшити податкове навантаження на громадян і стимулювати певні види економічної активності або

соціально значущу поведінку. В Україні право на податкову знижку мають, зокрема, особи, які:

- оплачують навчання (за себе або за членів своєї сім'ї);
- оплачують іпотечний кредит;
- здійснюють витрати на страхування життя чи добровільне медичне страхування;
- оплачують репродуктивні технології чи лікування;
- роблять благодійні внески до неприбуткових організацій.

Повернімося до історії Софії (с. 143, 144) та уявімо, що Софія також має право на податкову знижку.

Наприклад, вона навчається в аспірантурі й має витрати на освіту. Щороку вона подає податкову декларацію, щоб отримати податкову знижку за навчання. Це дає їй змогу зменшити суму податку, який вона має сплатити за рік.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Вибір податкової знижки. Уявіть, що ви є працівником, який нещодавно почав отримувати офіційну заробітну плату, і настав час подати вашу першу податкову декларацію. Ви дізналися, що маєте право на податкові знижки, які можуть зменшити суму вашого податкового зобов'язання. Яку знижку ви обережете, як будете діяти?

Рішення: щоб максимально використати свої податкові знижки, краще звернутися до податкової служби або проконсультуватися з фінансовим адвокатом. Вони зможуть допомогти вам оптимізувати ваші податкові знижки та зменшити податкове навантаження.

Як ви гадаєте, чому держава надає податкові знижки громадянам? Чи вигідно зберігати офіційні документи про витрати? Чому?

Підказки

- обирайте ті витрати, які підпадають під податкові знижки;
- перевіряйте законодавство — податкові знижки мають чіткі умови та обмеження (наприклад, витрати мають бути підтверджені документально, тому зберігайте чеки);
- обирайте ті знижки, які дадуть найбільше зменшення оподаткованого доходу.

3. До чого може призвести несплата податків

Відповідальність за несплату податків може включати адміністративні, фінансові та кримінальні санкції.

Основні види відповідальності

• **Фінансові санкції** (штрафи та пені). За несвоєчасну сплату податків нараховуються штрафи у визначеному розмірі від суми податку, який не було сплачено. Пеня нараховується за кожний день прострочення платежу.

- **Адміністративна відповідальність.** Це штрафи, що накладаються на посадових осіб підприємств або фізичних осіб – підприємців за порушення податкового законодавства (наприклад, за ведення податкової документації з порушеннями).

- **Кримінальна відповідальність.** Застосовується в разі умисного ухилення від сплати податків у значних або особливо значних розмірах. Може передбачати не лише штрафи, а й позбавлення волі.

Несплата податків може мати серйозні наслідки для особи або бізнесу, включаючи репутаційні ризики, збільшення фінансового навантаження через штрафи та пені, а також можливе переслідування з боку правоохоронних органів.

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

Мінідебати про наслідки несплати податків. Об'єднайтесь у дві групи. 1 група виступатиме з позиції держави та суспільства, пояснюючи, чому важливо сплачувати податки та до яких наслідків може призвести їх несплата. 2 група представлятиме громадян, які ухиляються від сплати податків та аргументують свої рішення (навіть якщо ці аргументи не обов'язково морально правильні). Після дебатів обговоріть, як змінилася ваша точка зору на цю тему.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

У вашому місті популярне кафе, власницею якого є підприємця Оксана. Заклад відомий своїми смачними стравами та приємним сервісом. Проте нещодавно стало відомо, що Оксана ухиляється від сплати податків, не декларуючи частину своїх доходів.

Перелічіть можливі причини, чому Оксана може ухилятися від сплати податків. Наприклад, бажання збільшити прибуток, нерозуміння податкової системи, відсутність почуття відповідальності перед громадою. Запропонуйте дві-три конкретні дії або стратегії, які могли б допомогти розв'язати цю проблему й мотивувати Оксану сплачувати податки. Наприклад, організація інформаційної кампанії про важливість податків, створення податкових інспекцій, що перевіряють бізнеси на чесність, або пропозиція знижок на податки для бізнесів, які роблять благодійні внески.

ТОППОРАДА

Податки – це не просто цифри на папері, а спосіб, яким ви можете впливати на світ навколо вас. Уявіть, що кожна гривня, сплачена як податок, допомагає фінансувати школи, лікарні, дороги, армію та багато іншого. Подумайте про податки як про інвестицію в майбутнє – ваше власне й вашої громади. А ще, дізнавшись більше про податкову систему, у майбутньому ви зможете краще керувати своїми фінансами і навіть скористатися податковими знижками та пільгами для досягнення своїх фінансових цілей.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Основні види податків в Україні включають загальнодержавні, як-от: податок на додану вартість (ПДВ) і податок на прибуток (ПнП), а також місцеві податки, як-от: податок на нерухомість і земельний податок. Податкові знижки допомагають зменшити податкове наван-

таження, а несплата податків може призвести до юридичних і фінансових наслідків, зокрема штрафів і пені.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. Ставка податку на доходи становить 18 %. Якщо ваш місячний дохід 10 000 грн, розрахуйте суму податку, яку вам потрібно сплатити за 6 місяців.

2. Візьміть реальний фіскальний чек, у якому вказані різні податки. Це може бути чек з магазину або кафе. На чеку знайдіть і позначте всі рядки, що містять інформацію про податки. Це може бути податок на додану вартість (ПДВ) або акцизний збір. Визначте загальну суму податків, що вказана на чеку. Перевірте, чи правильно підраховані податки відповідно до зазначених ставок.

3. Складіть таблицю, у якій запишіть загальнодержавні та місцеві податки. Для кожного податку вкажіть, що він фінансує (освіту, охорону здоров'я, дороги тощо). Оберіть один загальнодержавний та один місцевий податок і схарактеризуйте, як ці податки впливають на життя громадян.

4. Уявіть, що ви не сплатили податки вчасно. Назвіть можливі юридичні та фінансові наслідки, які можуть виникнути внаслідок цього. Що робити, якщо ви прострочили термін сплати податків?

5. Оцініть свою роботу на уроці. Закінчіть речення:

1. Мене зацікавило... 2. Я хочу... 3. Я можу...

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Дізнайтеся, які місцеві податки існують у вашому місті та як вони допомагають у розвитку вашого міста чи громади. Напишіть коротку доповідь.

2. Розіграйте сценку з кимось зі своїх шкільних друзів, де перша особа є податковим інспектором, а друга – платником податків, який намагається пояснити причини несплати. Обговоріть, як можна уникнути цих ситуацій і що робити в разі виникнення податкових проблем. Напишіть коротке есе на тему «Чому важливо сплачувати податки?».

ДУМКИ В ДОРОГУ

Податкова культура –
це показник зрілості нації.

В'ячеслав Чорновіл,
український політик

*Дякуємо вам, шановне учнівство.
Бажаємо вам усвідомити роль податків у підтримці
державних послуг і соціальних програм, а також
розвинути фінансову грамотність,
щоб ваші фінансові рішення в майбутньому
були обґрунтованими.*

“

Не просто мрій про успіх,
працюй заради нього!

”

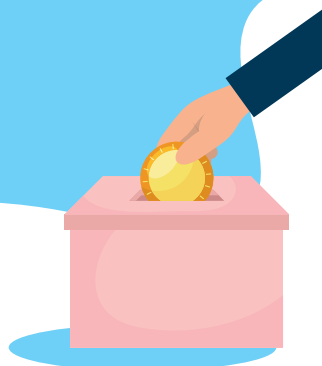
ТЕМА 7

КУЛЬТУРА БЛАГОДІЙНОСТІ

§ 16. НОВИЙ СТИЛЬ ЖИТТЯ – СИЛА ДОБРОТИ: ЯК БЛАГОДІЙНІСТЬ ЗМІНЮЄ СВІТ

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ

Благодійність
Волонтерство

Віддай людині крихітку себе. За це душа
наповнюється світлом.

Ліна Костенко,

українська письменниця

- Як ви розумієте вислів «віддай людині крихітку себе»? Як це відрізняється від простої фінансової допомоги?
- Які конкретні приклади благодійності можуть ілюструвати ідею, що благодійність – це не лише про матеріальні речі, а й про справжню підтримку та допомогу?
- Як можна визначити, що саме є найкориснішим і найзмістовнішим для тих, кому ви намагаєтеся допомогти?

1. Що таке благодійність та які її види

Благодійність – добровільна безкорислива допомога, спрямована на підтримку тих, хто її потребує, або на розв’язання соціальних проблем.

Значення благодійництва полягає в його здатності розв’язувати соціальні проблеми, підтримувати незахищені верстви населення, а також сприяти розвитку суспільства загалом. Благодійність формує культуру взаємодопомоги й співчуття, допомагає створювати більш справедливе та чуйне суспільство.

Роль і значення благодійності

- 1. Соціальна підтримка:**
допомагає вразливим групам населення.
- 2. Розв'язання проблем:**
сприяє подоланню суспільних викликів.
- 3. Розвиток громад:**
зміцнює локальні спільноти.
- 4. Культурний розвиток:**
підтримує мистецтво, освіту, науку.
- 5. Екологічний захист:**
сприяє збереженню довкілля.
- 6. Формування цінностей:**
розвиває емпатію та соціальну відповідальність.

ОБГОВОРЮЄМО

Розкажіть про відомі вам приклади благодійності. Якщо ви безпосередньо брали участь у благодійних акціях, розкажіть про ваш досвід. Оцініть роль благодійності в сучасному світі.

Розрізняють такі напрями та види благодійництва (мал. 49):

Мал. 49. Види благодійності

Кожний вид благодійності відіграє важливу роль у створенні більш справедливого та підтримувального суспільства. Благодійність заснована як на волонтерській, так і на професійній діяльності благодійників, благодійних організацій і фондів.

Специфічними формами благодійництва є меценатство й спонсорство. Така підтримка надається не лише тим, хто живе за межею бідності, а й тим людям (громадським активістам, фахівцям, представникам творчих професій, учням і студентам) та організаціям, котрі відчують нестачу в коштах для виконання індивідуальних, професійних, культурних, суспільних завдань.

ЗАВДАННЯ

Поясніть, як ви розумієте основні принципи благодійництва: *актуальність, добровільність, індивідуальна фінансова спроможність, адресність, прозорість, підзвітність, відповідальність, ефективність, етичність, цільова спрямованість, співпраця, стійкість, безкорисливість*.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, ознайомтеся, як працює український благодійний фонд «Повернись живим».

<https://cutt.ly/bePalhNR>

Одна з форм благодійності – волонтерство. Волонтерство можна розглядати як форму благодійності, але воно має свої унікальні особливості. Волонтерство більше фокусується на наданні особистого часу й навичок, тимчасом як благодійництво – це ширше поняття, але зазвичай воно пов'язане з матеріальною підтримкою і фінансами. Тож кожен волонтер займається благодійністю, але не кожен благодійник є волонтером.

Волонтерство – активна діяльність, у якій люди добровільно віддають свій час, енергію та навички для допомоги іншим або для виконання певних суспільно корисних завдань.

Волонтери можуть працювати в лікарнях, притулках, школах, екологічних проєктах, допомагати в організації заходів тощо. Основний ресурс, який надає волонтер, – це особистий час і трудові зусилля.

Мотивація до волонтерської діяльності – бажання зробити внесок у громаду, суспільство, досягнути особистого розвитку чи отримати досвід у певній сфері, побачити результат своєї роботи.

Мотивація до благодійницької діяльності – бажання допомогти іншим, поділитися своїми ресурсами, зменшити страждання, поліпшити життя певних груп людей або підтримати якісь ідеї чи ініціативи.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, ознайомтеся, як саме відбувається процес волонтерської діяльності на прикладі організації «Українська Волонтерська Служба», яку було створено в 2017 р.

<https://cutt.ly/jePaIKVl>

ОБГОВОРЮЄМО

Наведіть приклади волонтерства та благодійності. Яка різниця між ними (як вони організовуються, оформлюються, який тип ресурсів надають)?

Успішна історія благодійності: Ice Bucket Challenge («Крижане відро»)

У 2014 р. соціальні мережі заповнила хвиля відео, де люди обливали себе крижаною водою. Це була Ice Bucket Challenge – благодійна акція, спрямована на збір коштів для дослідження бічного аміотрофічного склерозу (БАС).

Сутність челенджу:

1. Облити себе крижаною водою з відра.
2. Зробити пожертву на дослідження БАС.
3. Кинути виклик друзям зробити те саме.

Результати:

- «Вірусне» поширення: мільйони людей, включно зі знаменитостями, узяли участь.
- Збір понад 115 млн доларів для ALS Association.
- Підвищення обізнаності про БАС у всьому світі.
- Фінансування важливих наукових досліджень.

Наслідки:

У 2016 р. вчені, частково фінансовані за рахунок цієї кампанії, виявили новий ген, пов'язаний з БАС, що стало важливим проривом у дослідженні хвороби.

Ця кампанія продемонструвала силу соціальних мереж і креативного підходу до збирання коштів на благодійність, об'єднавши розваги, соціальну відповідальність і реальний вплив на важливу проблему.

ЗАВДАННЯ

Визначте, які чинники сприяли успіху наведеної вище благодійної кампанії.

2. Благодійність і волонтерський рух у світі та в Україні

Історія благодійництва у світі має глибоке коріння й розвивалася протягом століть. У стародавніх цивілізаціях – Єгипті, Вавилоні, Греції та Римі – благодійність проявлялася через релігійні пожертви та допомогу бідним і нужденним. У середньовіччі церкви та монастирі були основними осередками благодійності, забезпечуючи притулок, їжу та освіту для бідних. У добу Відродження благодійництво стало організованішим, з'явилися перші благодійні фонди та лікарні. У ХХ ст. благодійництво стало більш інституціоналізованим: сформувалися міжнародні організації, наприклад Червоний Хрест. А в ХХІ ст. благодійність розвивається переважно через технології, краудфандинг¹ і соціальні мережі (мал. 50).

¹ Краудфандинг – співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси, зазвичай через інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій.

Стародавній світ

- Давній Єгипет, Давня Греція, Давній Рим: допомога бідним як релігійний обов'язок

Середньовіччя

- Церковна благодійність: монастирі, притулки
- Поява перших благодійних фондів

Доба Відродження

- Розвиток світської благодійності
- Меценатство в мистецтві

Кінець XX – початок XXI ст.

- Глобалізація благодійності
- Поява онлайн-платформ для пожертвувань
- Соціальне підприємництво

XX ст.

- Розвиток міжнародних благодійних організацій (Червоний Хрест)
- Державні програми соціального забезпечення

XIX–XX ст.

- Поява підприємців-філантропів (Рокфеллер, Карнегі, М. Терещенко, П. Харитоненко, Б. Ханенко)
- Створення великих благодійних фондів

Сучасність

- Стратегічна філантропія
- Використання технологій (блокчейн¹, AI²) у благодійності
- Зростання корпоративної соціальної відповідальності

Мал. 50. Історія благодійництва

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, детальніше ознайомтеся зі світовим досвідом благодійництва та волонтерства.

<https://cutt.ly/3ePaPsNG>

Подані приклади демонструють різноманітність підходів до благодійності у світі, від масштабних приватних фондів до креативних кампаній зі збору коштів і державно-приватних партнерств. Кожна країна має свої унікальні особливості, але спільною рисою є прагнення розв'язувати соціальні проблеми та підтримувати тих, хто цього потребує.

Розвиток благодійності та волонтерського руху в Україні

Розвиток благодійності та волонтерського руху в Україні значно активізувався після здобуття незалежності в 1991 р., особливо під час соціально-економічних криз, Революції Гідності 2013–2014 рр. і війни на сході України. Громадяни почали об'єднуватися для підтримки армії, переселенців і постраждалих від конфлікту. Виникли численні благодійні фонди та волонтерські організації (мал. 51).

¹Блокчейн (від англ. *blockchain* – «ланцюжок блоків») – розподілена база даних, що зберігає впорядкований ланцюжок записів (блоків), який постійно довшає.

²AI (від англ. *artificial intelligence*, AI – «штучний інтелект, ШІ») – галузь інформатики, яка розробляє інтелектуальні машини, здатні виконувати завдання, що зазвичай потребують людського інтелекту.

Зараз волонтерський рух активно користується соцмережами, що дає змогу швидко залучати ресурси та координувати дії. Найпопулярніші благодійні організації, яким українці готові пожертвувати кошти, – це Фонд «Повернись живим» і Благодійний фонд Сергія Притули, Організація порятунку тварин UAnimals, ЮНІСЕФ і Товариство Червоного Хреста України.

У 2022–2024 рр. Україна входила до десятки найщедріших країн світу за індексом World Giving Index. У 2024 р. 86 % українців були залучені до благодійності.

РОЗВ'ЯЗУЄМО ПРОБЛЕМУ

У групах проведіть дебати на теми: «Чи зобов'язані великі корпорації займатися благодійністю?», «Чи повинна благодійність бути анонімною?», «Плюси та мінуси онлайн-благодійності».

Основні тренди у сфері благодійності в Україні (2024)

1. Тотальна цифровізація.

2. Однорангові збори (наприклад, людина побачила, що відомий блогер збирає 300 000 грн на «Повернись живим», і задонатила, а потім бачить, що на цей самий збір, але вже 100 000 грн, збирає відомий актор – і теж донатить. Тобто один великий збір розбивається на декілька менших).

3. Помолодшання потенційних донорів.

4. Запит на людські ресурси (благодійність – це важлива галузь, яка потребує специфічних знань, навичок, досвіду, тому з'являється

запит від ринку праці на таких спеціалістів: фандрейзерів, проєкт-менеджерів, комунікаційників).

5. Автоматизація та використання технологій ІІІ.

Крім основних п'яти трендів, благодійність в Україні визначатимуть:

- довіра донорів (увага до звітності – фінансової, нефінансової, проєктної);
- різноканальна, несподівана комунікація й максимальна сегментація;
- пошук нетрадиційних форматів, щоб утримати увагу донорів і ЦА¹;
- боротьба за увагу міжнародних організацій.

Незмінним трендом, який об'єднує сьогодні всіх, є робота заради Перемоги!

ЦІКАВИЙ ФАКТ

Проте благодійність – це не лише гроші. Існують й інші методи, наприклад:

- Анджеліна Джолі 20 червня 2021 р. відвідала табір біженців у Буркіна-Фасо з метою привернути увагу громадськості до проблеми тероризму в Африці;
- притулок для тварин «Сіріус», крім фінансової підтримки, пропонує взяти участь у волонтерській допомозі, підтримці речами, надає можливість узяти тваринку під опіку або ж подарувати їй дім тощо;
- ДонорUA – автоматизована система рекрутингу та управління донорами крові розроблена з метою популяризації донорського руху в Україні;
- можна здати книжки до Фондації Дарини Жолдак. Організація популяризує читання, розвиває українську мову, зібрана література потрапляє до лікарень та інтернатів.

СЕКРЕТИ РОЗУМНОГО РІШЕННЯ

Поміркуйте та вирішіть: як ви можете брати участь у благодійних акціях за відсутності грошей? Які ще методи допомоги тим, хто цього потребує, існують? Проаналізуйте, що ви вже зараз можете зробити, щоб допомогти іншим. Поясніть, чому важливо долучитися до благодійної діяльності.

Перейшовши за посиланням або QR-кодом, ознайомтеся з інформацією про додаткові можливості благодійності за відсутності грошей.

<https://cutt.ly/DePaU2nd>

ПРАЦЮЄМО В ГРУПІ

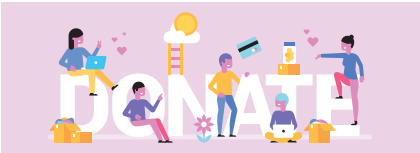
Створіть уявний благодійний фонд, визначте його місію, на ваш розсуд обери актуальну благодійну ціль (допомога літнім людям, армії, сиротам, тваринам

¹ ЦА – цільова аудиторія – група людей, на яку розраховано певний товар, продукт, художній твір, послугу тощо.

тощо). Подумайте, що саме ви будете збирати: це може бути збір грошей, або залучення добровольців для виконання певної роботи, або збирання матеріальних речей тощо. Створіть рекламний слоган і логотип, що приверне увагу до цієї соціальної проблеми, придумайте члендж.

3. Чим волонтерство відрізняється від шахрайства

На жаль, у житті, крім людей, які займаються благодійністю, волонтерством і бажають допомогти іншим, є й інші люди – ті, що бажають отримати особисту вигоду від цієї діяльності. Це – шахраї.

Волонтерство й шахрайство – це дві абсолютно різні концепції з протилежними цілями та мотиваціями.

Відмінності між волонтерством і шахрайством

№	Критерій	Волонтерство	Шахрайство
1	Мета й намір	Безкорислива допомога іншим і внесок у суспільне благо, добрий намір (безкорисливість, співчуття).	Особиста вигода за рахунок обману інших людей, злий намір (маніпуляція та обман).
2	Методи та дії	Діють прозоро, чесно, відкрито, дії регулюються етичними принципами та стандартами.	Використовують обманні методи, щоб ввести людей в оману: фальшиві документи, неправдиві історії тощо.
3	Результати та наслідки	Дії приносять позитивні результати для громади чи окремих осіб.	Дії завжди мають негативні наслідки для жертв.
4	Законність та етика	Діяльність є легальною, регулюється законодавством та етичними нормами.	Діяльність є незаконною (кримінальною), порушує закони та етичні норми.

Відрізняємо благодійництво від шахрайства

1	Перевірка організації	Переконайтеся, що організація є зареєстрованою та має хорошу репутацію.
2	Прозорість	Перевірте, чи організація публікує звіти про свою діяльність і фінанси.

3	Переконливість запитів	Будьте обережні з організаціями, які наполягають на термінових внесках або не дають чіткої інформації про цілі та використання коштів.
4	Звернення до незалежних джерел	Перегляньте відгуки та рейтинги організації на незалежних платформах.

Дуже важливо вміти розрізняти ці поняття, щоб уникнути шахрайства й підтримувати справжні волонтерські зусилля.

МОДЕЛЮЄМО СИТУАЦІЮ

Прочитайте змодельовані сценарії благодійності та з'ясуйте, це благодійність чи шахрайство. Обґрунтуйте свій вибір, давши відповіді на такі питання:

- Які ознаки свідчать про те, що це благодійна / волонтерська діяльність?
- Які ознаки вказують на те, що це може бути шахрайством?
- Які дії слід виконати, щоб переконатися у своїй правоті?

Сценарій 1. Ви побачили оголошення в соціальних мережах від організації, яка збирає гроші на допомогу постраждалим від стихійного лиха. Оголошення містить зворушливі фотографії та посилання для пожертв. Ви помічаєте, що сторінка організації створена лише кілька днів тому, і не знаходите жодної інформації про неї в інтернеті.

Сценарій 2. Ваш друг запрошує вас приєднатися до волонтерської акції в місцевому притулку для тварин. Він пояснює, що їм потрібна допомога з прибиранням і доглядом за тваринами. Ви знаходите інформацію про цей притулок у місцевих новинах і на офіційному сайті міста.

Сценарій 3. Вам надійшов електронний лист від невідомої особи, яка називає себе представником великої міжнародної благодійної організації. Ця особа просить вас пожертвувати гроші для побудови шкіл у бідних країнах. У листі є посилання для пожертв, але немає жодних контактних даних організації, крім електронної пошти відправника.

4. Чому важливо формувати культуру благодійності?

Формування культури благодійності сприяє як особистому, так і суспільному розвитку:

- підтримка соціальної рівності: зменшує соціальну нерівність, підтримуючи вразливі групи населення;
- формування особистісних якостей: емпатія¹, альтруїзм², відповідальність, щедрість;
- підтримка соціальної згуртованості: благодійність зміцнює зв'язки в суспільстві, створюючи атмосферу підтримки та взаємодопомоги;
- розвиток соціальної відповідальності: займаючись благодійністю, люди починають більше усвідомлювати свою роль у суспільстві, а також набувають можливостей впливати на нього.

¹ Емпатія – здатність розуміти емоційний стан іншої людини та співчувати їй.

² Альтруїзм – поведінка й діяльність людини, що ставить інтереси іншої людини або загальне благо вище особистих інтересів.

КУЛЬТУРА БЛАГОДІЙНОСТІ

Освіта й просвіта

Важливо розвивати розуміння значення благодійності та її ролі в суспільстві через освітні програми, семінари та тренінги.

Особистий приклад

Важливу роль у формуванні культури благодійності відіграють люди, які активно займаються благодійною діяльністю та волонтерством. Це надихає та спонукає до активної участі в доброчинності.

Підтримка на державному рівні

Розробка й упровадження чинників, які підтримують і заохочують благодійність (податкові пільги, освітні програми і кампанії).

Інтеграція благодійності в щоденне життя

Варто розвивати звичку до благодійності через повсякденну діяльність, як-от: регулярні пожертви, волонтерство, участь у благодійних заходах.

Мал. 52. Культура благодійності

Формування культури благодійності починається з маленьких кроків, але має величезний вплив як на окрему людину, так і на суспільство загалом. Важливо починати із себе та заохочувати інших долучатися до цієї важливої справи. Обирайте благодійні ініціативи, які відповідають вашим цінностям та переконанням, перевіряйте їх на прозорість і надійність.

ПРАЦЮЄМО З ІНФОРМАЦІЄЮ

Використовуючи наведені вище кроки щодо розвитку особистої культури благодійництва, складіть власний план розвитку цієї культури. Придумайте власну традицію допомагати іншим, наприклад, на день народження замість квітів робити пожертви.

ТОППОРАДА

Кроки, які допоможуть вам розвинути культуру благодійності на особистому рівні:

- читайте книжки, дивіться фільми, слухайте подкасти, що висвітлюють успішні історії благодійних ініціатив;
- регулярно жертвуйте частину своїх доходів на доброчинність, беріть участь у волонтерських заходах;
- діліться своїм досвідом участі в благодійності з друзями та родиною;
- підтримуйте місцеві благодійні проекти, ініціативи. Волонтерте, робіть пожертвування, використовуйте соцмережі для поширення інформації;
- впроваджуйте традиції допомагати іншим у своїй родині та серед знайомих.

КОРОТКО ПРО ГОЛОВНЕ

Благодійність відіграє ключову роль у формуванні збалансованого суспільства. Вона допомагає врівноважити можливості для всіх,

підтримуючи тих, хто опинився в складних обставинах. Подальшому розвитку благодійності та волонтерства в Україні буде сприяти інтеграція нових технологій для поліпшення збору коштів і залучення волонтерів, а також підвищення обізнаності серед громадськості про важливість участі в соціальних проєктах.

ПЕРЕВІРЯЄМО СЕБЕ

1. У вигляді інфографіки розробіть візуальне представлення різних видів благодійності та їхнього впливу на суспільство.
2. Запропонуйте в класі мікрочелендж: протягом тижня щодня робити маленький добрий вчинок і записувати свої враження.
3. Розробіть особистий план благодійності на рік: оберіть одну або дві сфери, які вам близькі, та визначте реалістичний бюджет або обсяг часу, який ви можете приділити благодійним ініціативам.
4. Як визначити надійну благодійну організацію? Які інновації у сфері благодійності з'явилися за останні роки? Чи може благодійність мати негативні наслідки? Якщо так, то які?

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Організуйте в класі захід, під час якого учасники «продають» свої навички чи послуги, а отримані кошти спрямовують на благодійність. Започаткуйте ініціативу, де кожний учасник робить добру справу та передає естафету іншому.
2. Перейшовши за посиланням або QR-кодом, ознайомтеся з реальними нестандартними способами збору коштів на благодійність. Придумайте власний нестандартний спосіб збору коштів на благодійність та обміркуйте питання: як виміряти ефективність цієї благодійної діяльності? Підготуйте коротку доповідь.

<https://cutt.ly/zePaUOE1>

ДУМКИ В ДОРОГУ

*Ми знаємо: те, що ми робимо, –
як крапля води в океані. Але без цієї краплі
океан був би менший.*

Мати Тереза,
католицька черниця, місіонерка

*Дякуємо вам, шановне учнівство.
Бажаємо вам завжди мати фінансову
спроможність і добре серце, щоб займатися
благодійністю. Іноді навіть звичайна розмова
та щира підтримка можуть допомогти людині
знайти свій шлях до «зцілення».*

§ 17. УЗАГАЛЬНЕННЯ: ЕКСПЕРТИЗА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

ROADMAP моїх знань Практикум

❏ Самі гроші – лише засіб. Вони приведуть вас до будь-якої мети, але не замінять вас у керма.

Айн Ренд,

американська письменниця,
авторка бестселера «Атлант розправив плечі»

Дороге учнівство, ось і настав час пожинати плоди. Дізнаємося, чи корисно ви провели час, працюючи із цим підручником. Чи сформували головні постулати на шляху до фінансової грамотності, чи опанували практичні навички, що приведуть вас до фінансової свободи?

Ну що, ви готові до свого багатого та рясного врожаю? Тоді вперед! Ми назвали цю перевірку популярним словом – *roadmap* (мал. 53).

Мал. 53. Roadmap

Чи чули ви коли-небудь про таке поняття? Так менеджери називають дорожню карту продукту. Простими словами, коли продукт випускається у світ, обов'язковим атрибутом для нього є створення його життєвого шляху, загального огляду бажаних результатів і ключових цілей.

Уявімо, що сьогодні цей продукт – це ваші знання, отримані під час вивчення курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».

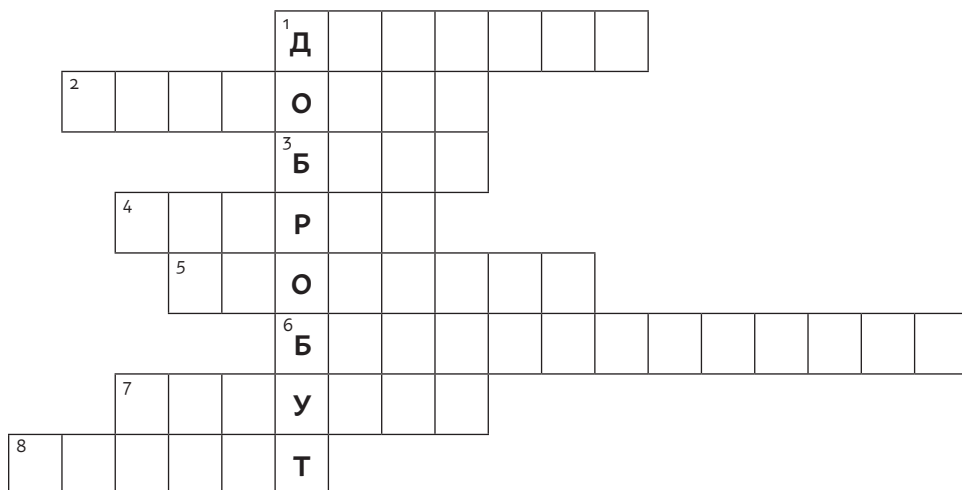
Крім основних завдань дорожньої карти «З грошима на “ти”», що допоможуть зрозуміти рівень ваших знань, пропонуємо додаткові завдання, які ви можете за бажання виконати самостійно вдома. Вони цікаві та будуть дуже корисні для ваших майбутніх кроків у світі фінансів і дорослості. Ми їх назвали «Мої фінансові наміри».

Почнімо, здолаймо основні точки в дорожній карті!

Roadmap З грошима на «ти»

РОЗМИНКА

Пригадайте терміни і поняття, розгадавши кросворд.

1. Гроші, які громадянин передає до банку з метою зберігання та отримання доходу.
2. Плата, яку здійснює банк своєму клієнту за використання його грошей.
3. Фінансово-кредитна організація, яка здійснює різноманітні операції з грошима, цінними паперами та дорогоцінними металами, а також надає фінансові послуги клієнтам.
4. Особа, яка розкрадає чуже майно або набуває прав на чуже майно шляхом обману чи зловживання довірою.
5. Дохідна частина бюджету перевищує видаткову частину бюджету.
6. Безкоштовна допомога тим, хто її потребує.
7. Вони бувають матеріальні, нематеріальні, людські, внутрішні, зовнішні, природні, капітальні тощо. Що це?
8. Кошторис доходів і витрат сім'ї, держави.

Пункт 1. Формування фінансової культури

1. Своїми словами поясніть поняття: «фінансова стійкість», «фінансовий добробут», «фінансова грамотність». Наведіть приклади з життя, що ілюструють ці поняття.

Фінансова стійкість – це:

2. Оберіть із переліченого те, що вирізняє фінансово грамотну людину:

- 1) веде облік доходів і витрат;
- 2) має прострочені (вчасно не сплачені) кредитні зобов'язання перед банком;
- 3) витрачає більше, ніж заробляє;
- 4) знає свої права та обов'язки;
- 5) володіє актуальною інформацією про фінанси;
- 6) має нагромадження;
- 7) ризикує в азартних іграх, для того щоб примножити свої статки;
- 8) часто позичає гроші знайомим під чесне слово;
- 9) не розставляє пріоритети під час купівлі товарів;
- 10) ставить цілі на майбутнє.

Що вирізняє фінансово грамотну людину?

3. Назвіть складові фінансової культури та розкажіть, що потрібно для фінансового успіху.

Що таке фінансова культура та фінансовий успіх?

4. Назвіть основні перспективи розвитку фінансової грамотності в Україні.

Які фінансові перспективи для України?

МОЇ ФІНАНСОВІ НАМІРИ: ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

- Занотуйте п'ять своїх головних навичок або талентів. Це можуть бути будь-які здібності – від академічних знань до соціальних навичок чи хобі.
- Подумайте, як ці навички можуть бути корисними в навчанні, кар'єрі, особистому житті.
- Підкресліть дві навички, які хочете вдосконалити, або нові навички, яких хочете набути. Це можуть бути мовні навички, знання в якійсь сфері, здатність працювати в команді, управління часом тощо.

- Складіть короткий план: як ви розвиватимете ці навички впродовж наступного місяця? Зазначте конкретні дії, наприклад: читати одну книжку про лідерство на місяць, вивчати англійську 30 хв щодня або практикувати публічні виступи раз на тиждень.

Пункт 2. Фінансове планування життя, основні правила заощаджень

1. Сформулюйте своїми словами: чим фінансова незалежність відрізняється від фінансової свободи? Наведіть приклади з життя.

Фінансова незалежність
чи фінансова свобода?

2. З поданого нижче списку оберіть ті позиції, які належать до пасивних доходів:

- 1) заробітна плата;
- 2) депозит;
- 3) премія;
- 4) дохід від оренди;
- 5) пенсія;

- 6) акції;
- 7) стипендія;
- 8) 13-та зарплата;
- 9) державні облігації;
- 10) авторські права.

Пасивні доходи

3. Ознайомтеся зі списком доходів сім'ї Кондратюків і полічіть їх суму. Яка сума доходів сім'ї Кондратюків залишається на наступний місяць?

Список доходів і витрат

Зарплати тата й мами	73 000 грн
Комунальні послуги	4000 грн
Продукти харчування	18 000 грн
Пенсія бабусі	6500 грн
Побутові потреби	4000 грн
Спортивні секції	2000 грн
Ліки	2600 грн
Пальне і проїзні квитки	10 000 грн

4. Уявіть, що ваш дохід складає 2000 грн на місяць. Це може бути ваша стипендія, кишенькові гроші або дохід від підробітку. За поданим нижче зразком складіть план свого бюджету – розподіліть ці гроші на такі основні категорії витрат:

- їжа (наприклад, обіди в школі, чай із друзями);
- розваги (кіно, ігри, вихідні з друзями);
- транспорт (поїздки в школу або на заняття);
- заощадження (відкладення частини грошей на майбутнє);
- особисті потреби (одяг, аксесуари, гаджети тощо).

Обчисліть загальні витрати та перевірте, чи не перевищують вони 2000 грн. Поміркуйте, як ви можете зекономити частину коштів або збільшити заощадження, використовуючи вже відомі вам способи заощаджень. Придумайте додатковий варіант підробітку, який допоможе збільшити дохід.

Зразок.

Мій фінансовий план

Місяць	Доходи	Витрати				Нагромадження
		їжа	транспорт	розваги	одяг, особисті потреби	
Вересень	2000	400	200	100	300	1000
Жовтень	2000	450	200	200	200	1950
Листопад	2000	300	200	200	400	2850
Грудень	2000	220	300	300	1000	3030
Січень	2000	130	200	400	500	3800
Лютий	2000	200	100	100	200	5200
Березень	2000	100	200	250	700	5950
Квітень	2000	200	200	150	100	7300
Травень	2000	300	200	300	600	7900
Разом	18 000	2300	1800	2000	4000	7900

5. Оберіть одну особисту або навчальну ціль. Наприклад, поліпшити оцінки з математики або зібрати гроші на новий телефон. Сформулюйте цю ціль за принципом SMART:

- **S (Specific)** – чітко опишіть свою ціль.
- **M (Measurable)** – як ви виміряєте досягнення цієї цілі?
- **A (Achievable)** – чи можете ви реально досягти цієї цілі?
- **R (Relevant)** – чому ця ціль важлива для вас?
- **T (Time-bound)** – установіть кінцевий термін для досягнення цілі.

Приклад. Я хочу отримати 10 балів з математики (S) за підсумковий тест (M) до кінця цього семестру (T). Я буду працювати над цим протягом однієї години щодня (A), тому що це допоможе мені вступити до коледжу (R).

Скориставшись прикладом, запишіть свою власну SMART-ціль.

Як досягнути цілі?

1. Оцініть свої доходи.
2. Поставте ціль.
3. Складіть бюджет.
4. Починайте заощаджувати.

МОЇ ФІНАНСОВІ НАМІРИ: ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ

1. Оберіть свою фінансову мету на найближчий місяць. Наприклад, відкласти 800 грн на покупку книжок, гри або подарунка.

2. Складіть план досягнення цієї мети:

1. Скільки грошей ви маєте зараз?
2. Скільки грошей потрібно відкладати щотижня, щоб досягти мети?
3. У який спосіб можете заощадити або отримати додатковий дохід?

Пункт 3. Банківський рахунок, банківська картка та фінансове шахрайство

1. Уявіть, що ви отримали свою першу банківську картку.

- Наведіть три ситуації, у яких ви будете використовувати картку (наприклад, оплата покупок, бронювання квитків, зняття коштів).
- Розкажіть, у яких випадках зручніше використовувати картку замість готівки.
- Як ви можете заощаджувати за допомогою картки? (Наприклад, кешбек, знижки, програми лояльності).
- Запропонуйте один конкретний спосіб економії, який можна застосувати в повсякденному житті.
- Яких правил безпеки слід дотримуватися під час користування карткою?
- Уявіть, що ви загубили картку: складіть план дій у цій ситуації.

Що робити з моєю банківською карткою?

2. Коротко поясніть різницю між законними повідомленнями банку та шахрайськими схемами. Які ознаки вказують на те, що повідомлення або дзвінок можуть бути шахрайськими? Запишіть три основні правила, яких слід дотримуватися, щоб уникнути фінансового шахрайства.

Що варто обходити стороною?
Фінансові піраміди
Азартні ігри
Фішинг

3. Уявіть, що ви входите у свій інтернет-банкінг.

- Які три кроки ви зробите для забезпечення безпеки?
- Яке повідомлення або яку дію можна вважати підозрою під час використання картки на невідомому сайті? Що ви вчините, якщо отримаєте таке повідомлення?
- Сформулюйте три правила, яких треба дотримуватися для безпечного користування інтернет-банкінгом (наприклад, установлення лімітів на транзакції, перевірка історії операцій).

Як не втратити свої гроші?

МОЇ ФІНАНСОВІ НАМІРИ: БАНКІВСЬКА КАРТКА

1. Уявіть, що ви відкриваєте свій перший банківський рахунок.

- Запишіть три задачі, які потрібно виконати перед відкриттям рахунку (наприклад, вибір банку, вивчення умов обслуговування, підготовка документів). Складіть запитання, які ви поставите працівникові банку перед відкриттям рахунку (наприклад, які є тарифи на обслуговування або чи можна використовувати картку за кордоном).
- Складіть план свого тижневого бюджету. Запишіть, на що витратите гроші та які суми (наприклад, 200 грн на обіди, 150 грн на проїзд).
- Визначте, як контролюватимете свої витрати (наприклад, перевірка балансу через інтернет-банкінг).
- Запишіть три правила безпеки, яких слід дотримуватися під час використання платіжної картки (наприклад, ніколи не розголошувати PIN-код, використовувати лише офіційний інтернет-банкінг).

2. Уявіть, що ви хочете зняти 1000 грн у банкоматі, але банк стягує комісію 2 %. Скільки грошей ви отримаєте на руки після нарахування комісії?

Пункт 4. Особиста зайнятість, податкова культура, благодійність

1. Коротко опишіть три основні форми зайнятості:

- постійна робота (повна зайнятість);
- фриланс (вільна зайнятість);
- підробіток (тимчасова робота або неповний робочий день).

Оберіть одну з форм зайнятості й запишіть дві її переваги та два її недоліки.

2. Уявіть, що ви отримали свій перший дохід – 5000 грн.

Визначте, яку частину із цієї суми слід сплатити як податок. Наприклад, використайте 18 % податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та 5 % військового збору. Обчисліть чисту суму доходу.

Як рахувати податки?

3. Уявіть, що ви живете в місті, де ніхто не сплачує податки.

Які три проблеми можуть виникнути через це?

Уявіть, що ви підприємець і сплачуєте податки з прибутку.

Як сплата податків допомагає підтримувати вашу діяльність (наприклад, держава будує дороги, що полегшує логістику, або фінансує освіту, що готує кваліфікованих працівників)?

4. Уявіть, що ви хочете допомогти місцевому притулку для тварин. Який з видів благодійності оберете? (Фінансова допомога, волонтерство, передача речей (одяг, їжа), організація благодійних заходів.) Оберіть два види благодійності й запишіть, у яких випадках кожний з них є ефективнішим.

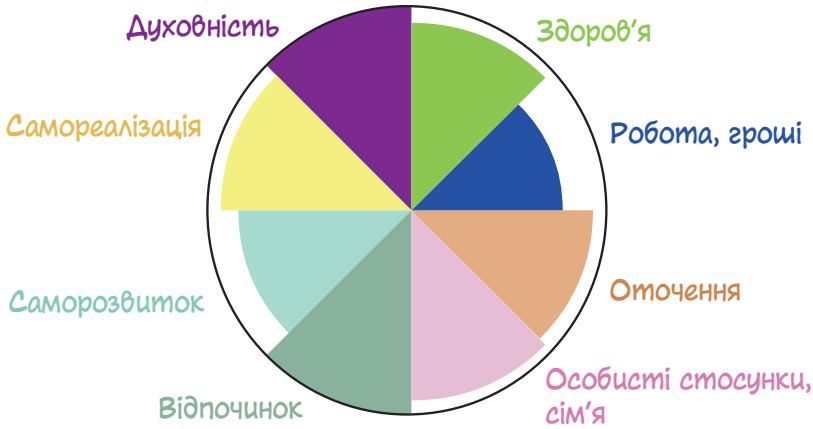

Нумо придумаємо
благодійний захід!

МОЇ ФІНАНСОВІ НАМІРИ: МАЙБУТНЯ ПРОФЕСІЯ

На аркуші паперу намалюйте велике коло та поділіть його на вісім секторів, які відповідають різним сферам життя: здоров'я, робота / гроші, оточення, особисті стосунки / сім'я, відпочинок, саморозвиток, самореалізація, духовність (мал. 54). Оцініть задоволеність кожною сферою від 1 до 10, де 10 – повністю задоволений, 1 – не задоволений, відповідно зафарбовуючи сектор. Проаналізуйте, які сфери найважливіші для вас у контексті майбутньої роботи. До того ж не забувайте про свої цінності, які теж впливають на цей вибір.

КОЛЕСО БАЛАНСУ ЖИТТЯ

Мал. 54. Колесо балансу життя

ЦІКАВІ ФАКТИ

Відповідно до інформаційного звіту про майбутнє робочих місць Всесвітнього економічного форуму за січень 2025 р. (Future of Jobs Report 2025, World Economic Forum), який об'єднує перспективи більш ніж 1000 найголовніших глобальних роботодавців, основними трендами щодо працівників майбутнього є:

1. Роботодавці шукають людей, здатних *аналізувати* великі обсяги даних та ухвалювати *стратегічні рішення*.

2. *Емпатія, лідерство, допитливість і здатність навчатися*, технічні навички, пов'язані із *ШІ*, стрімко набирають обертів.

3. До кінця 2025 р. 43 % завдань *виконуватимуть машини*. Люди зосередяться на нестандартних завданнях, які *потребують творчості та EQ*¹.

4. Професії майбутнього:

- спеціалісти з аналізу даних та ШІ;
- програмісти робототехніки;
- спеціалісти із цифрового маркетингу;
- фахівці з кібербезпеки.

5. Перенавчання – нова норма.

6. Розвиток «зелених» професій. Потреба в спеціалістах з відновлюваної енергетики, екологічного менеджменту.

7. Ринок фрилансу зростатиме. До 2030 р. понад 40 % працівників виконуватимуть проектну роботу.

Вітаємо вас. Сподіваємося, що нові знання, які ви отримали, стануть корисними для вашого майбутнього багатого та яскравого життя. Ми щиро намагалися підтримати ваші перші кроки на цьому шляху.

¹ Емоційний інтелект (EQ) – здатність людини розпізнавати, розуміти, виражати, регулювати й ефективно використовувати емоції, як власні, так й інших людей.

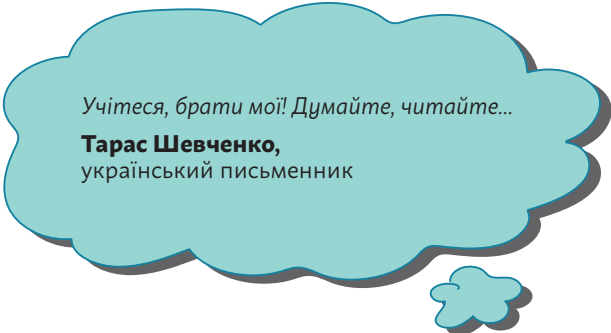
Якщо вам цікаво глибше зануритись у тему фінансової незалежності, пропонуємо додаткові завдання, які допоможуть визначитися з майбутньою професією, щоб досягти матеріального добробуту.

ФІНАНСОВИЙ ГЕНІЙ (НА ВИБІР)

1. Техніка «Щоденник успіху». Протягом тижня записуйте всі свої досягнення, навіть найменші. Проаналізуйте, які навички допомогли вам досягти успіху. Поміркуйте, у яких професіях ці навички будуть корисними.

2. Техніка «Професійне інтерв'ю». Складіть список професій, що вас цікавлять. Знайдіть людей, які працюють у цих сферах. Візьміть у них інтерв'ю, щоб дізнатися про реалії їхньої роботи.

ДУМКИ В ДОРОГУ

Учіться, брати мої! Думайте, читайте...

Тарас Шевченко,
український письменник

*Дякуємо вам, шановне учнівство,
за плідну працю впродовж навчального року!
Продовжуйте розвивати свою фінансову
грамотність, знайомтесь із собою,
вивчайте свої бажання, визначайтесь
з напрямками та ставте перед собою цілі,
що будуть вас стимулювати
та надихати.*

*Життя – це більше, ніж просто існувати.
Пізнавайте нове, навчайтеся –
і ваше життя набуде істинного сенсу.
Пам'ятайте: сміливість відчиняє двері
до найпрекрасніших речей,
а віра веде до найвищих вершин!*

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ САМОРОЗВИТКУ

1. Джордж Клейсон «Найбагатший чоловік у Вавилоні»

Книжка є збіркою оповідань, які розкривають принципи заробітку та збереження грошей, спираючись на мудрість тисячоліть. Матеріал подано через історії-притчі, що висвітлюють сім основних уроків багатства. Це чудова книжка з фінансової грамотності для початківців, яка зацікавить кожного.

2. Річард Бренсон «До біса все! Бери й роби!»

Книжка розповідає про життєвий шлях і філософію успішного підприємця. Основна ідея – сміливо ризикувати, брати на себе відповідальність і діяти. Легка, з гумором, написана в мотивувальному стилі. Мотивує підлітків до дій і показує важливість сміливості та креативності. Може надихнути на створення власних проєктів.

3. Бодо Шефер «Пес на ім'я Мані, або Абетка грошей»

Книжка розповідає історію дівчинки, яка завдяки собаці Мані починає розуміти, як працюють гроші. На сторінках видання пояснюються фінансові принципи через прості й зрозумілі приклади. Дуже проста й доступна, створена спеціально для дітей і підлітків. Ідеально підходить для тих, хто починає цікавитися фінансовою грамотністю.

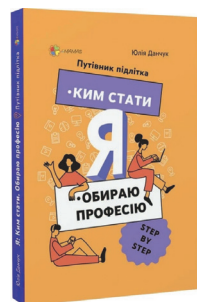
4. П'єрдоменіко Бакаларіо, Тадья Федеріко, Паравані-Меллінгофф Сімона, Гуда «15 запитань. Книга 1. Для чого нам гроші? Книжка, яка пояснює все про економіку»

Автори відповідають на 15 запитань, пов'язаних з темою грошей та економіки. А завдяки легкому викладу такі складні питання, як «Що таке гроші?», «Як утворюється інфляція?» або «Чому виникає банкрутство?», видаються значно простішими. Автори пояснюють складні концепції економіки простими словами та ілюструють їх реальними прикладами. Крім того, у книжці містяться поради щодо особистих фінансів і розуміння важливості фінансової грамотності.

5. **Юлія Данчук «Я обираю професію. Ким стати. Путівник підлітка STEP BY STEP»**

Головна мета книжки – допомогти визначитися з професією своєї мрії. Як? За допомогою анкет самопізнання, огляду тенденцій ринку професій, порад від експертів і коучів з особистісного розвитку. Обирайте професію, ставте собі мету, досягайте успіху!

6. **Анна Носач «Мій крутезний блог. Путівник підлітка STEP BY STEP»**

Цікаві блоги в YouTube і TikTok приваблюють не лише сюжетами, а й бажанням ділитися власними ідеями, історіями, творчістю. Тож чому не перетворити блог на хобі? Ця книжка-воркбук допоможе крок за кроком створити та просувати власний блог в інтернеті. А ще на сторінках видання йдеться про правила безпеки в соціальних мережах, можливості почати заробляти на своєму блозі, до того ж у книжці вміщено корисні додатки та сервіси.

7. **Сергій Біденко, Ірина Золотаревич «Книга юного підприємця. 9 детальних планів своєї справи для підлітків»**

Якщо успішний підприємець скаже вам, що бізнес йому потрібний для заробляння грошей, – він матиме рацію. Але лише частково. Один відомий підприємець цілий рік носить взуття різного кольору: на правій нозі – сірого, а на лівій – коричневого. Він допомагає започатковувати нові бізнеси та консультує їх. Якби він працював у звичайній компанії, то напевно чи мав би можливість такого прояву себе. Проте, як засновник власного проєкту, він сам установлює правила для себе й команди. Для активних підлітків, які бажають навчитися основ бізнесу та підприємництва.

- Перейшовши за посиланням або QR-кодом, пограйте у фінансову гру «Карпатський маршрут». Ви зможете навчитися ефективно розподіляти свій бюджет під час літнього відпочинку.

<https://cutt.ly/6rtX58Sm>

- За поданим нижче посиланням або QR-кодом уміщено словник фінансових термінів, які ви вивчали протягом навчального року.

<https://cutt.ly/nrfytS7E>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Тема. Фінансовий добробут, фінансова стійкість і формування фінансової культури	6
§ 1. Чому важливо бути фінансово грамотними	6
§ 2. Як підвищувати рівень фінансової культури	17
§ 3. Яка роль ресурсів людини в досягненні життєвого успіху	25
§ 4. Як розробити свій перший підприємницький проект. Практикум	34

РОЗДІЛ II. ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ЛЮДИНИ

Тема 1. Фінансове планування життя	41
§ 5. Як досягти фінансової свободи та жити без боргів	41
§ 6. Як постановка цілей визначає успіх у житті	51
§ 7. Сімейний бюджет: як управляти ним у сучасному суспільстві	60
Тема 2. Основні правила заощаджень	69
§ 8. Як почати заощаджувати: перші кроки	69
§ 9. Як ефективно керувати особистими фінансами та заощадженнями	80
Тема 3. Банківський рахунок і банківська картка. Оплата товарів і послуг	90
§ 10. Що таке банківський рахунок, банківська картка та навіщо вони людям	90
§ 11. Ера цифрового банкінгу: сучасні трансформації банківської індустрії	101
Тема 4. Фінансове шахрайство та безпека	112
§ 12. Як не стати жертвою шахраїв	112
Тема 5. Вибір особистої форми зайнятості	122
§ 13. Що потрібно враховувати при виборі особистої форми зайнятості	122
Тема 6. Податкова культура	134
§ 14. Чому потрібно платити податки	134
§ 15. Як обраховують податки та які наслідки їх несплати	143
Тема 7. Культура благодійності	152
§ 16. Новий стиль життя – сила доброти: як благодійність змінює світ	152
§ 17. Узагальнення: експертиза фінансової грамотності	163
<i>Рекомендована література для саморозвитку</i>	<i>173</i>

Навчальне видання

ГІЛЬБЕРГ Тетяна Георгіївна
СУХОВІЙ Ольга Василівна

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *Ірина Гайдаєнко*
Обкладинка, макет, художнє оформлення,
комп'ютерна верстка *Олександра Павленка*
Коректори *Інна Борік, Олена Симонова*

У підручнику використано ілюстративний матеріал з відкритих
джерел інтернету, зокрема сайтів vecteezy.com, depositphotos.com.
Усі матеріали в підручнику використано з навчальною метою
відповідно до законодавства України про авторське право і суміжні права.

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 14,3. Обл.-вид. арк. 12,17.
Тираж   пр. Вид. №   .
Зам. №   .

ТОВ «Генеза»,
вул. Генерала Алмазова, 18/7 (літ. В), офіс 404, м. Київ, 01133, Україна.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 7692 від 24.10.2022.

Віддруковано у ТОВ «ПЕТ»,
вул. Максиміліанівська, 17, м. Харків, 61024, Україна.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 6847 від 19.07.2019.